

С. Ю. Гончарова
І. В. Буряк

**МОНІТОРИНГ
ДІЯЛЬНОСТІ ДОМОГОСПОДАРСТВ
У СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Монографія

Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2021

УДК 338.435:005.584.1(0.034)

Г65

Авторський колектив: канд. екон. наук, доцент С. Ю. Гончарова – розд. 2;
канд. екон. наук, викладач І. В. Буряк – розд. 1, 3.

Рецензенти: професор кафедри управління персоналом та економіки праці Національної академії державного управління при Президентові України Харківського регіонального Інституту державного управління, д-р наук держ. упр. *О. В. Жадан*; завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки Чернігівського національного технологічного університету, д-р екон. наук, професор *Ж. В. Дерій*; професор кафедри фінансів Черкаського державного технологічного університету, канд. екон. наук *О. Ю. Березіна*.

Рекомендовано до видання рішенням ученої ради Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Протокол № 4 від 31.05.2021 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Гончарова С. Ю.

Г65 Моніторинг діяльності домогосподарств у сучасних умовах [Електронний ресурс]: монографія / С. Ю. Гончарова, І. В. Буряк. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. – 197 с.

ISBN 978-966-676-838-7

Поглиблено теоретичні положення, розроблено методичні і прикладні рекомендації щодо моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств. Уточнено визначення поняття "домогосподарство", проаналізовано доходи та витрати домогосподарств за роками. Запропоновано методичний підхід до моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств.

Рекомендовано для наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей.

УДК 338.435:005.584.1(0.034)

© Гончарова С. Ю., Буряк І. В., 2021

© Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, 2021

ISBN 978-966-676-838-7

Вступ

У сучасних умовах домогосподарства відіграють важливу роль в економіці країни. З огляду на зростання їхньої економічної самостійності, набувають особливого значення питання моніторингу соціально-економічної діяльності та визначення основних пріоритетів розвитку домогосподарств в умовах нової економіки.

Сьогодні в Україні налічують 14 986 тис. од. домогосподарств. Майже дві третини домогосподарств мають у своєму складі зайнятих працюю осіб (у містах – 69 % домогосподарств, на селі – 53 %). У 51 % домогосподарств, до складу якого входять зайняті працюю особи, працює одна, у 42 % таких домогосподарств – дві, у 7 % – три й більше осіб. Коефіцієнт економічного навантаження на зайнятого працюю члена домогосподарства (відношення загальної кількості членів домогосподарства до кількості зайнятих працюю) у середньому по країні становить 2,56.

Дослідження сучасних тенденцій функціонування домогосподарств в економіці посідають чільне місце в колі інтересів Є. Болотіної [10], С. Іванова [75], О. Зухби [73], В. Здрока [66], І. Бочана [14], О. Марець [105], О. Кузика [85], І. Кичко [79], М. Муислової [224], Л. Ключник [83], Є. Кучеренка [91], С. Бурлуцького [15], Ж. Дерій [51], О. Березіної [185] та ін.

Разом із тим, що є значна кількість досліджень, які стосуються становлення домогосподарства як окремої економічної ланки, спостерігають ототожнення його з поняттям сім'ї. В Україні дослідження економічної природи домогосподарства тільки починають. Важливо виділити те, що в сучасних умовах домогосподарства та їхні функції охоплюють усі сфери економічної діяльності та відіграють важливу роль у розвитку країни, особливо на фоні глобалізаційних процесів, які відбуваються у світі.

Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних і закордонних учених, слід зазначити, що проблема наявності повної, своєчасної та достовірної інформації про процеси, які відбуваються в різних сферах життєдіяльності населення, є необхідною умовою для прогнозування, успішної адаптації до негативних факторів та ефективного розвитку діяльності домогосподарств. Однак необхідно підкреслити, що наявні методичні

підходи до дослідження домогосподарств не дають можливості системного та комплексного отримання даних та виявлення причинно-наслідкових змін щодо їхньої діяльності. Тому особливої значущості набуває розроблення науково-методичного підходу до здійснення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств, який би дав можливість безперервного відслідковування процесів та змін, що відбуваються в діяльності домогосподарств, а саме: їхнього стану, рівня та якості життя. Актуальність і недослідженість указаних проблем визначили вибір теми наукового дослідження, мету та завдання.

Практичне значення здобутих результатів полягає в можливості використання результатів дослідження для розроблення програм соціально-економічного та інвестиційного розвитку на державному й регіональному рівнях щодо підтримання діяльності домогосподарств. Рекомендації прикладного характеру може бути використано у процесі формування соціальної політики та для підтримання діяльності домогосподарств.

Розділ 1

Теоретичне підґрунтя діяльності домогосподарств у сучасних умовах

1.1. Сутнісно-змістовна характеристика домогосподарства та сім'ї, їхнє співвідношення

Домогосподарство є однією з головних складових частин українського суспільства, що яскраво відображає активність кожного його члена.

Термін "домогосподарство" сьогодні широко використовують у різних країнах світу. Та найчастіше це поняття ототожнюють із поняттям "сім'я". Але необхідно чітко розрізняти значення цих термінів, хоча найбільш характерні ознаки домогосподарства та сім'ї найчастіше збігаються, більш того, сім'я є ядром домогосподарства.

Слід підкреслити, що ступінь близькості понять "домогосподарство" та "сім'я", зазвичай, пов'язано із соціокультурними особливостями суспільства, залежить від релігії, панівної моралі та економічної ментальності.

Є безліч дефініцій "сім'я". Складність наукового визначення сім'ї як соціального об'єднання обумовлено її багатою тисячолітньою історією, недостатніми науковими дослідженнями людських спільнот та етапів їхнього розвитку й різноманітними підходами до його трактування.

Сім'я як найдавніша людська система має історично визначену й непостійну форму відносин між подружжям і родичами, батьками та дітьми [186]. Саме через надзвичайну складність і багатогранність цього соціального об'єкта немає єдиної макротеорії сім'ї. Сім'я як об'єкт дослідження цікавила та цікавить науковців різних напрямів і спеціалізацій: філософів, соціологів, психологів, медиків, економістів та ін.

Особливістю розвитку науки про сім'ю на сучасному етапі є плюралізм думок, велика кількість напрямів та поглядів. Найбільш значними, які помітно вплинули на формування психологічних концепцій сім'ї, є, на думку авторів, філософські ідеї класичного позитивізму (О. Конт, М. Вебер, Е. Дюркгейм), що заклали основу функціоналізму; ідеї К. Маркса та Ф. Енгельса (погляди Л. Морґана) [106], які багато в чому погоджуються з ідеями позитивістів щодо сім'ї та підкреслюють важливість її еволюції в історичному контексті.

Позитивісти розглядали сім'ю як історичну категорію, яка схильна до структурних і функціональних змін, а суспільство – як сукупність сімей. У подібному трактуванні позитивістські концепції сім'ї збігаються з поглядами на сім'ю, наведеними в роботі К. Маркса та Ф. Енгельса "Походження сім'ї, приватної власності та держави" [106]. Автори зазначають, що суспільні порядки кожної певної історичної епохи та кожної країни визначено двома видами виробництва: ступінь розвитку, з одного боку, праці, із другого – сім'ї. Ці підходи в різних аспектах демонструють нам історичність форм сімейного утворення та взаємозалежності сім'ї та суспільства.

Слід зазначити, що кожен з розглянутих підходів має свої недоліки та обмеження. Трактування цього поняття залежить від завдання дослідження та певних історичних, етнічних і соціально-економічних умов розвитку суспільства. Так, не можливо не погодитися зі вченими-психологами А. Варги та Г. Будинайте [наведено за 112], що різноманітність поглядів на конкретні проблеми сім'ї в сучасній науковій літературі лише підкреслює те, що спроба подолати закони утворення висловлювань ускладнює не тільки самі висловлювання, а й їхнє сприйняття [наведено за 73; 112].

Сучасне соціологічне визначення поняття сім'ї полягає в тому, що це одна з перших історичних форм соціальної спільності людей і соціальних відносин, елемент структури суспільства і є його "осередком" [52; 188].

Учений В. Столін дав визначення поняття "сім'я" як системного явища. Він стверджує, що сім'я – це "відкрита система, яка схильна до зовнішнього впливу" [156].

Т. Зубкова визначає сім'ю як складну, соціальну, комплексну структурну форму діяльності суспільства, визначену наявним суспільно-економічними та інституціональними нормами. Сім'я є структурною системою, основою на взаєминах між людьми, та має в собі цілий ряд різних функцій. Це поняття тісно пов'язано із суспільством, державою та водночас розвивається разом із нею [72].

Із погляду Л. Шнейдера [173], сім'я є системою, яка за своїми функціями поєднує близьких людей шлюбом, спорідненістю або батьківством.

Відповідно до Сімейного кодексу України, "сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки" [249].

У "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" термін "сім'я" розглядають як групу людей, що складається з чоловіка, жінки, дітей та інших близьких родичів, які проживають разом [25].

Автор "Толкового словаря русского языка" С. Ожегов пояснює поняття сім'ї як об'єднання людей, яких поєднують загальні інтереси [123].

Учені В. Єлізаров, Н. Зверєва та ін. [55] є авторами посібника "Домогосподарство, сім'я та сімейна політика" та дають таке визначення: сім'я – група осіб, пов'язані родинними зв'язками або здатністю, яка реалізує потреби в любові, житті, харчуванні, емоційній підтримці, взаємодопомозі, що виконують спільні стратегії існування, виживання, успадкування, виховання дітей, міграції, соціальної мобільності [55].

Демографи Д. Валентей та А. Кваша під сім'єю розуміють сукупність осіб, які проживають разом, пов'язані спорідненістю та загальним бюджетом [49].

Соціолог Дж. Мердок трактував поняття сім'ї як соціальної групи, що характеризується сумісним проживанням, загальним веденням господарства та відтворення. До цієї групи належать дорослі особи різних статей, спільні або прийомні діти [наведено за 69].

Е. Гідденс вважає, що сім'я – це суспільна ланка, яка складається з осіб, що підтримують один одного одним чи певними способами [наведено за 1]. Наприклад, соціально, економічно чи психологічно (любов, турбота, прихильність) .

В інституціональній економіці сім'ю визначено як групу, що має спільні сімейно-родинні стосунки (можуть не мати загального житла та бюджету) [133; 149].

Вивчаючи підходи різних авторів до трактування поняття "сім'я", автори погоджуються з визначенням сім'ї як "соціального інституту, базової ланки суспільства, що ґрунтується на шлюбних або любовних зв'язках, пов'язана кровними узами, загальним веденням господарства та взаємною відповідальністю. Сім'ю створюють, із метою народження та виховання дітей [148]. Ця група людей об'єднана сімейно-родинними зв'язками, але не обов'язково проживає під одним дахом і не обов'язково має загальний бюджет. Головним критерієм сім'ї є демографічний, тобто родинні зв'язки та соціальні функції" [94].

Уперше в науці поняття "домогосподарство" вжив давньогрецький мислитель Ксенофонт (430 – 354 рр. до н. е.). У своїй роботі "Домострой" він розглядав правила ведення рабовласницького, натурального господарства. У вузькому сенсі поняття "домашнє господарство" охоплює всю

сукупність традиційно домашніх робіт із ведення господарства, як-от побутове обслуговування членів сім'ї, ведення особистого підсобного господарства, домашнє натуральне виробництво [162]. У давньогрецького філософа Аристотеля (III ст. до н. е.) у праці "Політика" відображено уявлення про домоводство [210]. Він досліджував зв'язок між умінням наживати багатство й домовдством, підкреслюючи його відмінність.

Протягом розвитку суспільству дослідженню домогосподарства, його сутності та ролі в розвитку було присвячено роботи представників різних шкіл та течій, а саме: фізіократів (Ф. Кене) [210]; класичної економічної теорії (В. Петті, А. Сміт) [див. 52]; вульгарної економічної теорії (Дж.-Б. Сей, Т. Мальтус) [102]; марксистської школи (Ф. Енгельс, К. Маркс) [210]; історичної школи (К. Бюхер); маржиналізму (неокласичний напрям), представниками якого є: В. Джевонс, К. Менгер, Л. Вальрас, В. Парето, Є. Слуцький, Р. Аллен та ін. [210]; аграрної школи (П. Столипін та А. Чаянов); раннього екзистенціалізму (М. Бердяєв) та ін. [див. 119].

Однак необхідно зауважити, що в історії розвитку економічної думки теорія домогосподарства набула широкого розвитку у 30-х рр. ХХ ст. та триває й до сьогодні. Із початку ХХ ст. домогосподарство в роботах вітчизняних та закордонних учених подано як особливу економічну категорію, що розкривають у межах міждисциплінарного підходу, тобто з позицій економічної теорії, філософії, статистики, історії, соціології. Синтез різних підходів, насамперед, економічного та соціологічного, обумовлено тим, що домогосподарство є, з одного боку, явищем соціальним, але, з іншого – у цій соціальній структурі чітко виявляють економічні відносини виробництва, розподілу, обміну та споживання. Саме історичний підхід як до самого домогосподарства, так і до сім'ї виявляють у протиставленнях один одному в історично визначених умовах, зокрема, в умовах формування нової економіки [10; 11].

У цей період склалися основні концепції, що формують теорію економіки домогосподарства, а саме: неокласична, кейнсіанська, немарксистська та неінституціональна [94; 128; 133; 159].

У сучасній економічній думці виділяють три основні підходи до визначення домогосподарства, а саме: обліково-статистичний (домогосподарство є окремою одиницею, що складається з одної або більше осіб, які спільно проживають та об'єднують свій бюджет); функціональний (домогосподарство є основним постачальником економічних ресурсів

та водночас споживачем створених у суспільстві благ. Водночас аналізують й ощадну поведінку домогосподарств, його взаємодію з державою, але головну увагу приділяють їхній виробничій функції); інституціональний (діяльність домогосподарств визначено розвитком економіки взагалі, а мета діяльності та її напрям формуються суспільством).

Визначень поняття "домогосподарство" досить багато і, з огляду на його багатогранність, воно є об'єктом дослідження багатьох галузей науки, що й впливає на неоднозначність тлумачення цієї категорії. Розглянемо поняття "домогосподарство" з погляду економічного підходу. Так, згідно з рекомендаціями комісії ООН (1981 р.), домогосподарство ґрунтується на побутовому порядку, відповідно до якого окремі особи чи певні групи осіб забезпечують себе їжею та всім необхідним для життєдіяльності [206].

К. Макконнелл та С. Брю пояснюють домогосподарство як "економічну одиницю, яка складається з однієї або більше осіб, постачає економіку ресурсами та використовує отримані за них кошти для купівлі товарів і послуг, що задовольняють матеріальні потреби людини" [100, с. 771].

В. Жеребін, А. Романов у процесі фундаментальних досліджень економіки домогосподарств приходять до висновку, що під домашнім господарством слід розуміти "господарство, яке ведеться одним або декількома індивідами, які проживають разом і мають загальний бюджет" [62, с. 16].

На думку В. Радаєва, домогосподарство є "сферою зайнятості, у якій члени сім'ї або міжсімейного клану мають можливість забезпечувати своєю плідною працею потреби цієї родини (клану) у формі натуральних продуктів і послуг" [135, с. 209].

Б. Райзберг, Л. Лозовський та О. Стародубцева в сучасному економічному словнику визначають домогосподарство як "головний суб'єкт економічної діяльності". Вони доводять, що така категорія "охоплює всі економічні об'єкти та процеси, які відбуваються на постійному місці проживання людини або сім'ї" [137, с. 128].

Відповідно до рекомендацій Державного служби статистики України, домогосподарство визначено як "сукупність осіб (або одна особа), які спільно проживають в одному житловому приміщенні (його частині), ведуть спільне господарство (мають спільні витрати на утримання житла, харчування тощо), повністю або частково об'єднують або витрачають кошти. Ці особи мають перебувати в родинних стосунках або стосунках

своцтва, не перебувати в будь-яких із цих стосунків або бути й у тих і в тих стосунках" [231].

Учені В. Єлізаров, Н. Зверева та ін. вважають, що домогосподарство є головним об'єктом соціального та біологічного відтворення, яке тісно співпрацює із соціально-економічною макроструктурою, та визначено як особа або їхня група, що проживають сумісно та ведуть господарство [55].

А. Олійник у посібнику "Інституціональна економіка" визначає домогосподарство як групу людей, об'єднаних спільними завданнями, місцем проживання, бюджетом та, звичайно, родинними зв'язками [наведено за 77].

Т. Кізіма визначає домогосподарство як специфічний вид соціально-економічної організації людей, які переважно перебувають у родинних стосунках, розділяють спільний побут, постачають на відповідні ринки різноманітними ресурсами (працю, капітал, підприємницькі здібності) та спільно ухвалюють економічні рішення щодо формування доходів і здійснення витрат [81]. Для того щоб мати чітке уявлення, які ключові складові частини входять до поняття "домогосподарство" необхідно зробити порівняльний аналіз наведених раніше визначень (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Порівняльний аналіз визначень поняття "домогосподарство" різних авторів [55; 62; 77; 81; 100; 135; 137; 206; 231]

Автори/джерела	Ознаки								
	у складі одна особа та більше осіб	забезпечують себе їжею	задовольняють матеріальні особисті потреби	постачають економіку ресурсами	проживають в одному приміщенні	перебувають у родинних стосунках	займаються підприємницькою діяльністю	соціальне об'єднання	економічне об'єднання
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ООН	+	+	-	-	-	-	-	-	-
К. Макконелл, С. Брю	+	-	+	+	-	-	-	-	+

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
В. Жеребін, А. Романов	+	-	-	-	+	-	-	+	-
В. Радаєв	+	-	+	+	-	-	-	-	-
Б. Райзберг, Л. Лозовський, О. Стародубцева	+	-	-	+	-	-	-	-	-
Державна служба статистики України	+	+	+	-	+	+	-	-	-
В. Єлізаров, Н. Зверева та ін.	+	-	+	-	+	-	-	+	-
А. Олійник	-	+	-	-	+	+	-	-	-
Т. Кізіма	-	-	-	+	+	+	-	+	+

З огляду на аналіз поняття "домогосподарство" та економічні підходи закордонних і вітчизняних науковців та беручи за основу "концепцію нової економіки домогосподарства", яка деякою мірою є близькою до положень інституціоналізму, можна зробити узагальнювальний висновок, що це поняття поєднує в собі одну та більше осіб, які задовольняють матеріальні особисті потреби, забезпечують себе їжею та постачають економіку ресурсами.

На підставі узагальнення підходів різних авторів до визначення "домогосподарство" пропонуємо таке авторське трактування цього поняття: "домогосподарство" – це соціально-економічний інститут, до складу якого входить одна особа або добровільне об'єднання декількох осіб, що можуть перебувати в родинних стосунках (сім'я) або не перебувати в них. Метою існування домогосподарства може бути, по-перше, задоволення матеріальних і нематеріальних потреб; по-друге, створення та використання людського потенціалу; по-третє, реалізація підприємницького потенціалу для підтримання соціально-економічного статусу в умовах формування нової економіки [36].

Наголошуючи на визначенні сутності домогосподарства як інституту [169], у монографії було взято за основу позицію Н. Лебедевої, згідно з якою інститут розглядають як систему стійких відносин щодо упорядкування форм сумісної взаємодії індивідів на основі використання норм та правил, розподілених серед учасників [93].

Отже, члени домогосподарства об'єднані на основі погодженого використання норм, правил і вимог, які визначають місце проживання,

бюджет, спільно вирішують завдання щодо поліпшення рівня соціально-економічної діяльності, що, своєю чергою, відповідно до позиції інституціонального напрямку, дозволяє знижувати рівень витрат кожного члена домогосподарства.

В умовах формування нової економіки саме інститут домогосподарства [15], у якому будуть чітко визначені ролі, норми поведінки або діяльності та головні цінності, є основою для розвитку сучасного вітчизняного виробництва, науки, культури тощо.

Для більш детального вивчення співвідношення термінів "домогосподарство" та "сім'я" необхідно зробити порівняльний аналіз їхніх головних ознак (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Порівняльний аналіз понять "домогосподарство" та "сім'я" [41]

Ознаки	Наявність або відсутність ознаки в понятті "домогосподарство"	Наявність або відсутність ознаки в понятті "сім'я"
Один учасник	+	–
Декілька учасників	+	+
Сумісне проживання	+/-	+
Наявність спорідненості	+/-	+
Наймані працівники	+	–
Загальний бюджет	+	+/-

Із зробленого аналізу видно, що ці поняття, окрім відмінностей, мають і загальні характеристики. Це говорить про те, що сім'я є однією зі складових частин домогосподарств. Слід зазначити, що поняття "домогосподарство" ширше за змістом, ніж поняття "сім'я". До його складу входять особи, які є найманими працівниками, ведуть спільне із сім'єю господарство, але не є членами сім'ї: няні, вихователі, домашні вчителі та ін.

Наведемо деякі приклади. Група студентів, які живуть разом і мають спільні витрати на життя, – це домогосподарство, але не сім'я. Два покоління в одному житлі – це розширена сім'я, але якщо ці дві сім'ї мають загальний бюджет – це одне домогосподарство, а якщо різний – два домогосподарства. Неповна сім'я (тобто один із батьків та дитина) – це одне

домогосподарство. Загальна квартира за радянських часів – декілька сімей та декілька домогосподарств [126].

У монографії доведено, що сім'я є важливою ланкою утворення домогосподарств, тому доцільним буде розглянути питання про класифікацію та типології сімей. Наявна класифікація дає можливість визначити та більш ретельно вивчити окремі категорії сімей у великій їхній кількості для запозичення досвіду в організації життя та розв'язанні окремих проблем. На сьогодні сім'ї розрізняють (рис. 1.1): за формою шлюбу, статтю подружжя, їхнім складом, кількістю дітей та ієрархією впливу.

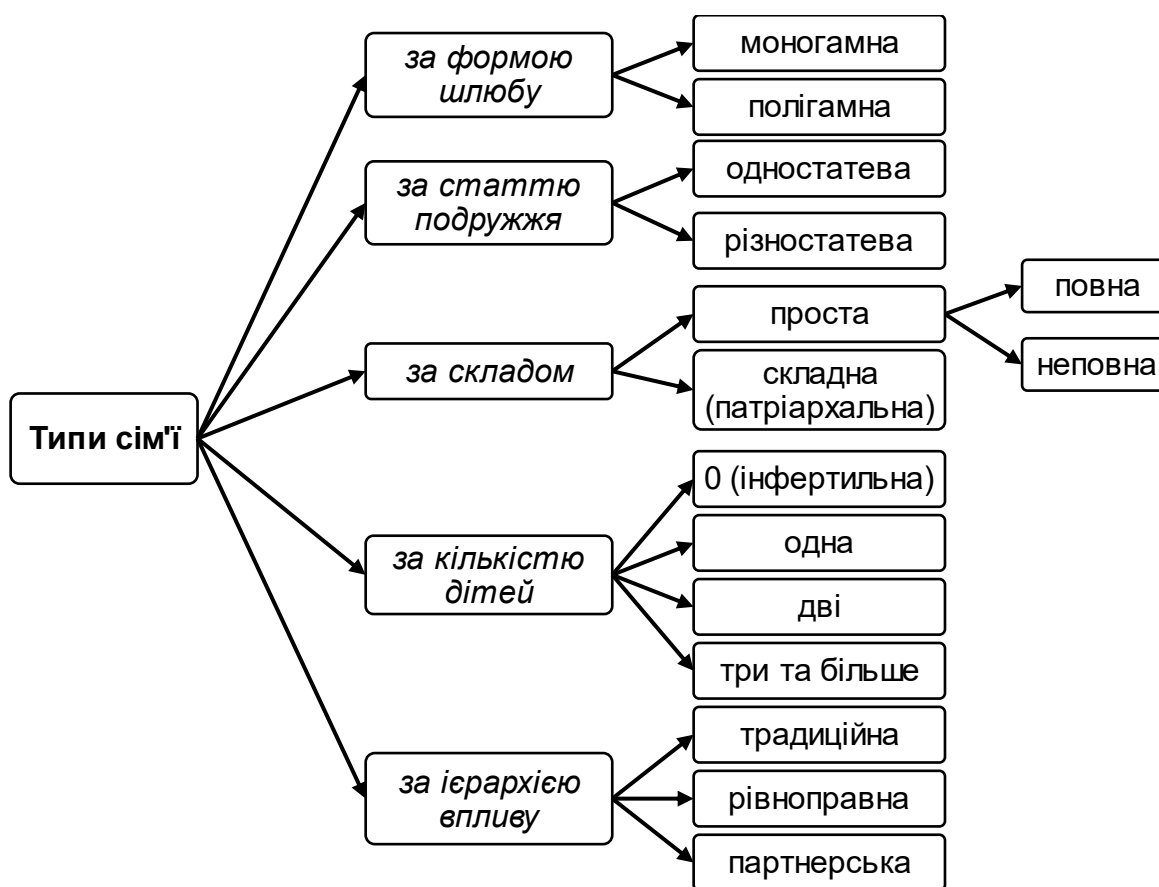

Рис. 1.1. Загальноприйняті типи сімей [5; 14; 72; 85; 190]

До моногамних сімей належать класичні союзи чоловіка та жінки. На противагу класичній сім'ї, виділяють полігамну, у якій один чоловік є законним чоловіком для декількох дружин. Існування такої сім'ї допускалося в багатьох доіндустріальних суспільствах та за поширеністю такий тип сім'ї посідав друге місце [69]. Однак, як показує досвід і сьогоднішні реалії, навіть у суспільствах, які допускають полігамію, це явище стало досить рідкісним. Зазвичай не більше ніж 3 – 5 % шлюбів налічують більше як одну дружину.

Щодо типу сім'ї *за статтю*, то виділяють одностатеві та різностатеві шлюби, але, відповідно до Конституції України, одностатеві шлюби в Україні офіційно заборонено. Починаючи із 2001 року такий вид сім'ї було легалізовано в Нідерландах, потім Бельгії, Іспанії, Канаді, США тощо [260].

За складом виділяють: прості сім'ї, а ті розподіляють на повні (є мати та батько) та неповні (є один із батьків) та складні патріархальні сім'ї (складаються із представників кількох поколінь).

За кількістю дітей виділяють такі різновиди сімей [150]:

бездітні (інфертильні) сім'ї, коли протягом 10 років спільного проживання не народилася дитина;

одnodітні (таких сімей переважна кількість: близько 54 % у містах та 39 % у селах);

виділяють сім'ї із двома, трьома дітьми в сім'ї та багатодітні (більше ніж троє дітей).

За ієрархією впливу розрізняють:

рівноправну (егалітарну) сім'ю, питома вага такого типу сім'ї є найбільшою та дорівнює 60 – 80 % від загальної кількості сімей;

авторитарну сім'ю (ґрунтується на авторитеті лідера одного члена сім'ї над іншими) [173];

партнерські (до таких сімей належать цивільні партнерства).

Універсальність сім'ї як інституту розкривають у понятті "функції сім'ї". Це одна з тих характеристик, яка безпосередньо пов'язана з матеріальними, духовними та соціальними процесами, які відбуваються в суспільстві. Учені виділяють такі основні **функції сім'ї** [251; 260], як:

репродуктивна (біологічне відтворення населення в суспільному плані та задоволення особистих потреб у дітях);

виховна та функція соціалізації (пов'язана з репродуктивною, коли йдеться про соціальне відтворення населення, сім'я виховує в людині основи певних ідейно-політичних поглядів, світоглядних настанов, у родині дитина пізнає та засвоює моральні норми, тут у неї виробляють первинні навички та зразки поведінки);

рекреативна, комунікативна (надають можливість людині реалізувати себе повноцінно в соціальній діяльності та задовольнити потреби у спілкуванні);

господарсько-економічна (полягає в підтриманні неповнолітніх і недієздатних членів суспільства та отриманні матеріальних благ або господарсько-побутових послуг одними членами сім'ї від інших).

Сімейні функції пов'язано одна з одною, тому чітко розмежувати їх достатньо складно.

Розглянувши типи сімей та їхні основні функції можна дійти висновку, що поняття, діяльність та функції сім'ї орієнтовано, передусім, на соціологічні концепції. Своєю чергою, напрями економічних концепцій стосуються радше домогосподарств, хоча деякі з учених і застосовували у своїх роботах термін "сім'я". Наприклад, Г. Бекер у своїй роботі "Трактат про сім'ю" [5].

Домогосподарства найчастіше формують сім'ї. Але й іншими суб'єктами домогосподарства можуть бути некомерційні структури, фірми, суспільні організації, політичні партії та ін.

Класифікацію домогосподарств можна здійснювати за рядом таких ознак: територіальною, демографічною, дохідною, трудовим або соціальним статусом його членів тощо.

Учені виділяють такі основні **типи домогосподарств** (рис. 1.2):

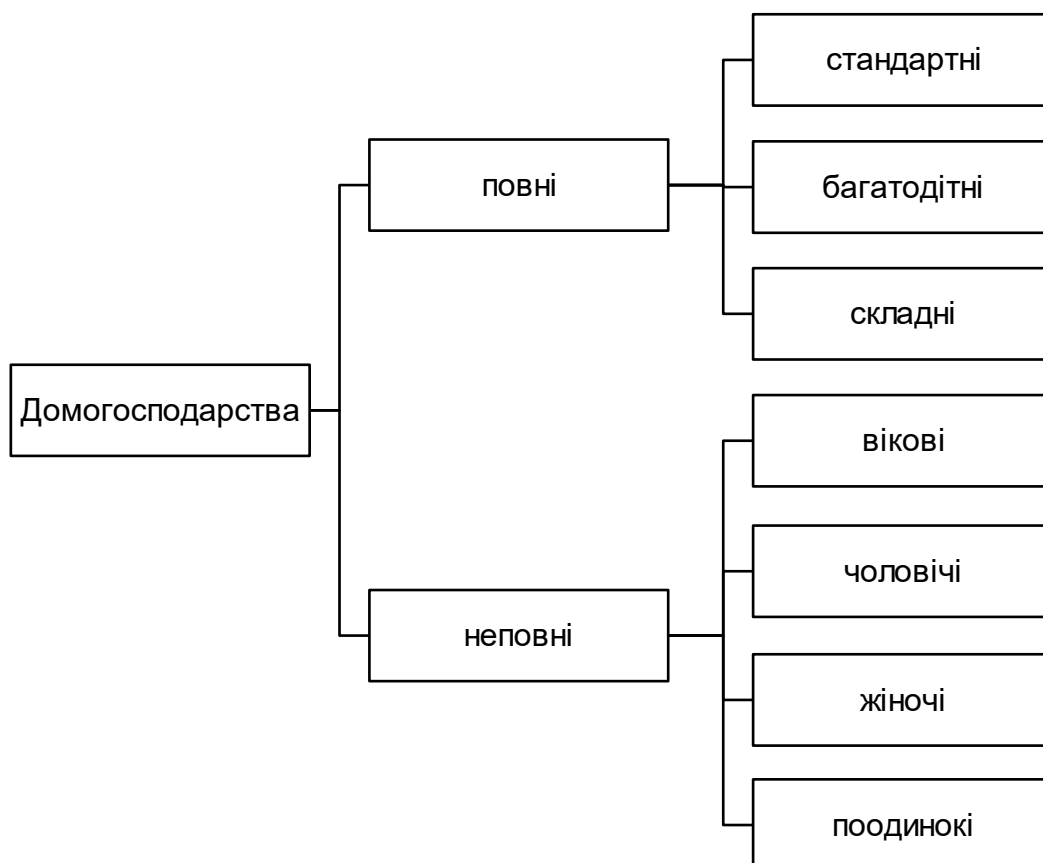

Рис. 1.2. Основні типи домогосподарств [231]

повні стандартні домогосподарства – обов'язково складаються із двох дорослих осіб та не більш ніж двох дітей, які не досягли повноліття. Такі домогосподарства спроможні робити заощадження та раціонально витратити кошти;

повні багатодітні домогосподарства – мають більше ніж двоє дітей, що, своєю чергою, змушує одні домогосподарства діяти в межах бюджетного дефіциту, а інші – шукати інші джерела основного або додаткового доходу, такі як нові види підприємницької діяльності;

до складу *повних складних домогосподарств*, окрім основної сім'ї, зазвичай, входять і батьки дорослих членів домогосподарств. Цей тип домогосподарства характеризується невизначеністю орієнтації на цінності, оскільки лідерство в такому домогосподарстві має розподілений характер між представниками різних поколінь;

неповні вікові домогосподарства складаються з подружніх пар пенсіонерів. Діти таких пар проживають окремо та періодично надають батькам допомогу. До цієї самої категорії зараховують бездітних поодиноких людей середнього віку, які мешкають із батьками. Їхню поведінку на ринку товарів і послуг цілком визначено розміром пенсій та заробітної плати. Представники такого домогосподарства є вкрай раціональними у своїх діях і купують, переважно, товари короткострокового користування, відкладаючи невелику частину своїх доходів "на чорний день". На ринку праці представники цього типу, що реєструються як "зайняті працею пенсіонери", зайняті на низькооплачуваних роботах із помірним режимом праці;

до *неповних чоловічих домогосподарств* входять поодинокі чоловіки з дітьми. Наявність неповнолітніх дітей дуже ускладнює функціонування такого виду домогосподарства, і на споживчому ринку таке домогосподарство є схильним до невпорядкованої діяльності з орієнтацією на придбання товарів короткострокового користування;

неповні жіночі домогосподарства, мабуть, найчастіше зустрічають в Україні як різновид неповного типу, що відрізняється від чоловічого тим, що діти є позбавленими батьківської підтримки. Такий тип домогосподарства вирізняється надзвичайно активною роллю жінки на ринку праці, виявленої тим сильніше, чим більше утриманців у складі домогосподарства. На споживчому ринку таке домогосподарство діє найпоспідовніше й раціонально з акцентом на придбання товарів коротко- та середньострокового користування. Через обмеженість матеріальних

засобів воно є схильним до самозайнятості та перебуває у сфері неформального сектору регіональної та місцевої економіки;

до *неповних поодиноких домогосподарств* входять люди, що живуть на самоті, незалежно від статі та віку. Різниця в доходах у таких домогосподарствах може досягати значних розмірів, що робить реакцію на територіальних ринках із боку цих домогосподарств невизначеною та малопрогнозованою.

Кількість, типологія і структура домогосподарств залежить від багатьох факторів. У "молодих" містах періоду індустріалізації й освоєння нових територій було багато дітей і менше людей пенсійного віку, але в депресивних містах із дефіцитом робочих місць структура домогосподарств може суттєво відрізнятись. У монографії доцільно зробити аналіз не окремого виду домогосподарств, а сукупний аналіз усіх видів, оскільки ці показники належать до стратегічних і є точним індикатором стану домогосподарств та перспектив їхнього розвитку.

З урахуванням концепції нової економіки домогосподарства виділяють три основні сфери його діяльності:

здійснення ринкової діяльності (праця, за яку домогосподарство отримує дохід, організація підприємницької діяльності);

здійснення домогосподарської діяльності;

організації дозвілля (відпочинку).

Використання такого поділу уможливило виділення й уточнення основних та синтезованих функцій домогосподарства.

До основних функцій домогосподарства, зазвичай, зараховують такі: функцію основного постачальника факторів виробництва, функцію основного споживача товарів та послуг і функцію формування та накопичення людського капіталу [96].

Найбільш важливими й інтенсивно досліджуваними функціями домогосподарств є *споживча* та *заощаджувальна функції*. Вони відображають задоволення безпосередньо потреб людей, незалежно від характеру цих потреб (у їжі, одязі, житлі, освіті, відпочинку тощо), а також форми та способи їхнього задоволення. Якщо більш деталізовано поглянути на функцію споживання, то, окрім задоволення потреб людини, ця функція формує і попит на товари та послуги. Функція споживання, на думку авторів В. Здрока та М. Жука, є дещо вагомішою серед інших, оскільки агреговане споживання всіх домогосподарств є рушієм економіки та створює можливості для економічного зростання у країні [66, с. 79].

Соціально спрямованою функцією домогосподарства є *відтворювальна*, яка відповідає за відтворення та розвиток людського капіталу в домогосподарстві. До людського капіталу можна зарахувати особливі й загальні знання людей, рівень їхнього ментального та фізичного здоров'я, рівень освіти, а також безпосередньо учасників системи домогосподарства [193].

Украй важливою для домогосподарств є *функція заощадження*, яка полягає в накопиченні фінансів після здійснення процесу споживання. Із розвитком суспільства відбуваються процеси акумулювання заощаджень, тобто їхня трансформація в інвестиційний потенціал або реалізація в інвестиційний продукт. Відповідно до таких процесів, деякі вчені виділяють *інвестиційну функцію* [138, с. 23]. На думку авторів, на сьогодні в умовах формування нової економіки з погляду їхньої фінансової однорідності доцільним буде їхнє поєднання (рис. 1.3).

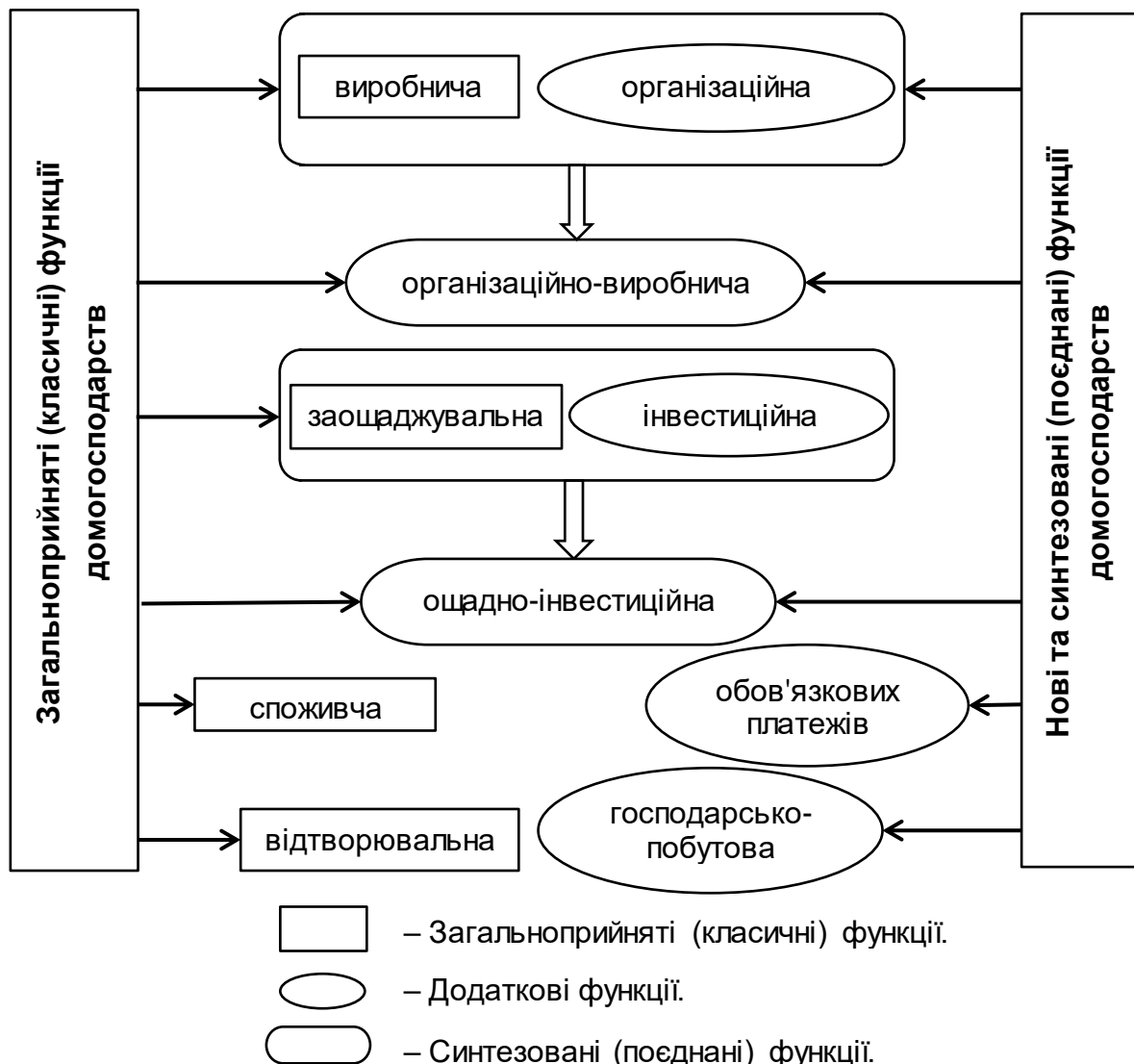

Рис. 1.3. Функції домогосподарств у сучасній економіці [4; 36; 66; 138]

Слід зазначити, що заощаджувальні процеси домогосподарств відіграють важливу роль у відновленні фінансової стабілізації в післякризовий період і забезпеченні інвестиційного потенціалу для модернізації та зростання економіки, оскільки вони потенційно спроможні акумулювати значний внутрішній ресурс країни [117, с. 1]. Це можуть бути інвестиції в земельні ділянки, засоби виробництва, людський капітал, знання та інноваційні технології тощо.

Домогосподарства є безпосередніми виробниками різних товарів та послуг для продажу й обміну або для власного використання та накопичення. У сучасних умовах це найчастіше означає виробництво сільськогосподарської продукції, ремісництво, різноманітні ремонтні, будівельні та побутові послуги. Тому не менш важливою функцією з економічного погляду є *виробнича*, яка відображає основну частину життєдіяльності домогосподарств. Вона виявляється в реалізації ресурсного потенціалу його членів, у суспільному та домашньому виробництві товарів і послуг [36; 37].

У зв'язку з розвитком індивідуальної трудової діяльності чи фермерства, виробнича функція потребує підкріплення основними науковими принципами організації праці для створення певних умов, які б забезпечили найбільш ефективне досягнення бажаного результату. Досягненню цієї мети буде сприяти одна з функцій менеджменту – *організаційна*. Тому, на думку авторів, ці функції необхідно синтезувати для більш ефективної соціально-економічної діяльності домогосподарств [145].

Проаналізувавши *загальноприйняті (класичні)* та *синтезовані (поєднані)* функції домогосподарств в економіці, у монографії виявлено, що значну частину діяльності домогосподарства спрямовано на побутове обслуговування своєї суспільної ланки та обслуговування споживчих товарів. Цей бізнес-процес має на меті задоволення потреб споживачів, що спонукає до виділення ще однієї функції домогосподарства – *господарсько-побутової*. Метою цієї функції, окрім обслуговування, є ще задоволення особистих потреб членів домогосподарства, тобто придбання й утримання певного майна, продуктів харчування, одягу, взуття та ін. До цієї функції можна зарахувати також оплату житла та продуктів і комунальних послуг. Роль цієї функції підтверджено значною часткою валових витрат у сукупних витратах домогосподарств, а саме: за даними

вибіркового обстеження умов життя домогосподарств 2015 р. найбільш вагомою статтею витрат є харчування – 55 %, а на купівлю непродовольчих товарів та оплату послуг домогосподарства спрямовували 34 % сукупних витрат, на утримання житла (включно з поточним ремонтом), воду, електроенергію, газ та інші види палива пересічне домогосподарство витрачало десяту частину свого бюджету [231].

Ще однією функцією, яка не знайшла відображення у працях науковців, але заслуговує на увагу, є функція *обов'язкових платежів*. До обов'язкових платежів зараховують внески до бюджету відповідного рівня або позабюджетного фонду, які здійснюють платники в порядку та на умовах, визначених законодавчими актами. Це податки, збори та мито [235]. У сучасному суспільстві саме внески до бюджету є основним джерелом доходів держави. Тому їх використовують як інструмент економічного впливу держави на структуру й динаміку суспільного відтворення та напрями соціально-економічного розвитку суспільства [34]. Домогосподарства є важливою складовою частиною фінансової системи країни, тому, із метою самовідтворення й розвитку, вони отримують доходи (від підприємницької діяльності, власності та ін.), а з них відраховують до держбюджету визначений відсоток обов'язкових платежів [189]. Питома вага витрат на сплату податків у загальних витратах та заощадженнях домогосподарств коливається в межах від 4 до 6 % [211]. Отже, домогосподарства України є одними зі стабільних платників податків, поповнюючи державний бюджет, що, своєю чергою, сприяє розвитку економіки держави.

Якщо порівняти функції сім'ї та домогосподарства, то основною цільовою функцією сім'ї є *відтворення людини*, а домогосподарства – *відтворення людського потенціалу*. Поняття **людський потенціал** значно глибше відображає сутність багатогранного процесу відтворення, який охоплює і біологічне, і соціальне, і господарсько-економічне відтворення не тільки людини як особистості й домогосподарства як колективу, а й умов його життєдіяльності. Це поняття містить усю сукупність матеріальних, людських, духовних, етнічних, релігійних основ функціонування домогосподарства й тим самим підкреслює його багатогранність і багатозначність, але з погляду його економічної оцінки найчастіше розглядають як відтворення людського капіталу.

Підсумовуючи викладений матеріал, необхідно підкреслити те, що поняття "домогосподарство" та "сім'я" є близькими за своїм значенням, але необхідно їх розрізнити, бо саме сім'я є складовим ядром домогосподарства.

Домогосподарство є кінцевим споживачем більшості товарів та послуг, що виробляють, тому воно забезпечує формування споживчого попиту, створюючи в такий спосіб умови для функціонування всього ринкового механізму.

У сучасних умовах домашні господарства відіграють важливу роль в економіці країни, це пов'язано з розвитком внутрішньої виробничої діяльності, яку здійснюють окремі члени домогосподарств шляхом створення ринкових підприємств (фізичні особи-підприємці), окрім цього, домогосподарство є постачальником факторів виробництва підприємствам-виробникам, і це не лише робоча сила, але й інші фактори виробництва.

1.2. Сутність формування нової економіки та її вплив на діяльність домогосподарств

Економіка будь-якої країни функціонує як самостійна система, до якої входять різноманітні види діяльності людини. Кожна її ланка є компонентом системи та функціонує тільки тому, що перебуває у взаємозв'язку та взаємозалежності з іншими ланками господарювання. Різні економічні системи світу різняться між собою за своїми ідеологіям, а також підходом до розв'язання проблем економіки.

Початок нового тисячоліття не тільки визначив нову історичну епоху розвитку людства, але й уніс кардинальні зміни у звичне життя домогосподарств.

Сучасне суспільство створило нове середовище – **інформаційний простір**, який, подібно до природних явищ, існує самостійно, розвивається та формує життя людини. Поява інформаційного простору – це черговий виток еволюції людства, покликаний вивести наше суспільство на новий рівень розвитку й обумовлений глобальними змінами в самих вимогах до всього, що його оточує.

Із розвитком інформаційного середовища виникають інноваційні види підприємницької діяльності, які вчені-економісти інноваційної школи Й. Шумптера розглядають як сутність інноваційної соціально-економічної

діяльності домогосподарств, як діяльність, спрямовану на створення нових комбінацій діяльності, факторів виробництва, що породжує нові товари та послуги [176].

Усі трансформаційні процеси в економіці дослідники намагаються описати з різних поглядів, зокрема, як "постіндустріальне суспільство" (Д. Белл), "інформаційне суспільство" (Р. Катц, М. Порат, Й. Масуда та ін.), "технотронне суспільство" (З. Бжезінський), "постмодернізм" (Л. Мейер, Е. Гідденс, Л. Фідлер, С. Крук), "третя хвиля цивілізації" (О. Тоффлер), "посткапіталістичне суспільство" (П. Друкер) [6; див. 7; див. 165; 175]. Зазначені підходи загалом поєднують у теорію постіндустріального суспільства, авторами якої можна вважати Д. Белла й О. Тоффлера [6; див. 221].

Останніми десятиліттями в економічній науці все частіше та активніше використовують термін "нова економіка" [7], за допомогою якого роблять спроби сформулювати більш адекватні принципи функціонування економічної системи, відобразити новітні зміни в економічній теорії та практиці. Потреба в появі нової термінології пов'язана з неможливістю наявних економічних теорій упевнено пояснити деякі явища сучасного економічного життя щодо соціальної й економічної ситуації у світі.

Вивчення феномена нової економіки є досить важливим, оскільки воно може допомогти в розумінні механізмів зростання економіки із зовсім іншим змістом, обумовленим упровадженням інформаційних технологій [43].

Як результат Четвертої промислової революції виникає феномен нової економіки. Він ґрунтується на широкому впровадженні у практику сучасної господарської діяльності новітніх інформаційних і комунікаційних технологій, становленні мережевої економіки, формуванні економіки високих технологій та економіки знань. Ці сфери переплітаються між собою, є взаємопов'язаними та забезпечують розвиток одна одної. Водночас кожна із цих сфер виконує свою індивідуальну функцію в загальній господарській діяльності [227].

Інформаційний простір як наслідок діяльності сучасного суспільства може функціонувати самостійно, розвиватися та формувати людське життя. Саме ця "наступна ланка еволюції людства може вивести наше суспільство на новий рівень розвитку, маючи в собі глобальні зміни в самих вимогах до всього, що його оточує" [211].

Основна складність у вивченні нової економіки в Україні полягає в тому, що, незважаючи на велику зацікавленість цією проблемою, досі не сформовано комплексну теорію нової економіки, яка б знайшла підтримку в науковій спільноті. На сьогодні немає єдиного теоретичного підходу до визначення змісту та сутності нової економіки, її особливостей, історичного місця, характерних рис тощо. Утім, учені-економісти у своїх дослідженнях констатують появу економіки нового типу, для позначення якої широко використовують такі терміни, як: "економіка знань", тобто економіка, заснована на знаннях; "інформаційна економіка", тобто економіка, заснована на інформації; "нова економіка" [252].

Слід зазначити, що в наукових колах багатьох країн зазначену проблематику сприйняли як сучасну новітню наукову концепцію, тому дослідження в цьому науковому напрямі є вельми актуальними.

Основною передумовою, яка підштовхнула до усвідомлення явища нової економіки, стала сукупність історичних етапів, що відбулися у світовому господарстві протягом останньої третини ХХ ст., – етапи розвитку технологій, інформаційна, комунікаційна та фінансова революції. Серед інших важливих передумов переходу до нової економіки слід виділити лібералізацію ринків; посилення мобільності капіталу; глобалізацію міжнародних економічних відносин; появу нового інформаційного простору як нової комунікаційної моделі [7].

Термін "нова економіка" виник на початку 1980-х рр. у США, проте вживали його здебільшого у сфері послуг. Нова економіка швидко увійшла в обіг як ділової сфери, так і науки, хоча на початкових етапах була сприйнята науковою спільнотою з певною часткою скептицизму. Також варто зазначити й те, що на сьогодні окремі економісти не визнають факту нової економіки, вважаючи її абсолютною утопією [59].

Щодо економіки, заснованої на високих технологіях, то поняття "нова економіка" почали вживати в 1990-х рр. у США, тобто нова економіка виникає в ході процесу масової інформатизації суспільства, зокрема появи нових інформаційних технологій, інтернету й т. ін. [46; 207]. Коли розвиток економіки й інформатизації досягли приголомшливо високих результатів на фоні зниження безробіття, виникла гіпотеза про наявність причинно-наслідкового зв'язку між розвитком інформаційних технологій та стійким зростанням економіки США. Цей феномен американські економісти й назвали новою економікою. Це визначення виникло

як узагальнювальна назва для тих галузей, які пов'язані з виробництвом, передаванням та опрацюванням інформації.

На сьогодні термін "нова економіка" використовують як одну зі стадій і як синонім постіндустріальної, постекономічної стадії розвитку людської цивілізації, у якій нові елементи інтегруються у традиційний сектор економіки, унаслідок чого вся система набуває якісного та нового вигляду.

Науковець А. О. Пороховський визначає нову економіку як безсумнівний фундамент інформаційної ери, до складу якого входить сукупність певних галузей національного господарства, у яких виробляють комп'ютерне та комунікаційне обладнання, операційне забезпечення, а також систему формування, опрацювання, зберігання, поширення та здобуття інформації, значною мірою побудовану в мережі "Інтернет" [131].

Д. Тапскотт визначає нову економіку як "економіку нових галузей, як-от телекомунікації, комп'ютери, програмне забезпечення, нанотехнології, біотехнології" [197].

К. Келлі визначає нову економіку як мережеву. У такий спосіб прирівнює їх між собою та вказує на такі її аспекти: глобальний масштаб технологічних перетворень, "віртуалізацію" благ (передусім інформаційних) [194].

О. В. Кузнецов розрізняє декілька підходів до трактування дефініції "нова економіка" [87]:

економіка, здатна розвиватися відносно високими темпами за низького рівня інфляції та безробіття;

галузі народного господарства, пов'язані зі створенням і поширенням інформації, що застосовують новітні інформаційні технології та реалізують нові мережеві можливості для розвитку бізнесу;

процеси глобалізації, що змінюють умови діяльності національних економік та бізнес-моделей (аутсорсинг, управління знаннями, використання нанотехнологій) і, своєю чергою, потребують чіткої координації економічної політики різних країн [167].

Академік В. Л. Макаров сформулював термін "нова економіка" як "тип економіки, де сектор технологічної матеріалізації знань відіграє вирішальну роль, а виробництво знань є джерелом економічного зростання" [99].

У разі збільшення соціально-економічної ролі науки та становлення виробництва знань як найголовнішого фактора економічного зростання

економіку знань стали вважати особливим типом економіки. Знання стають цінним товаром, а найголовніше, одним із головних факторів виробництва.

Зазвичай, у соціальному контексті технології, що є важливими з погляду науки, будуть сприяти поліпшенню демократичних процедур щодо ухвалення рішень. Постає можливість підвищення результатів управління та безперервного навчання суспільства протягом усього життя. В економічному ж контексті мова йде про формування феномена "економіка знань" [230].

Основоположниками економіки знань є випускники Віденського університету Й. Шумпетер, Ф. Гаєк і Ф. Махлуп [163; 175]. Економіку знань як наукову дисципліну засновує Ф. Махлуп, автор книги "Виробництво й поширення знань у США" [наведено за 228; 230]. Раніше під час використання терміна "економіка знань" мали на увазі один із секторів економіки. Для позначення змін, що відбуваються останніми десятиліттями у світовій економіці, західні науковці почали широко використовувати два терміни: *knowledge economy* – економіка знань та *information economy* – інформаційна економіка [144].

Відмінною рисою та фундаментальною основою є підвищена увага до знань як до безпосередньої продуктивної сили та головного виробничого ресурсу. Звідси закономірна й актуальна проблема ефективності використання накопичуваних людством знань, стимулів та умов значного розширення попиту на нові технології.

Учені О. Ястремська та Д. Ріпка визначають нову економіку через економіку знань і наголошують, що це така економіка, у якій джерелом зростання є як наукові, так і повсякденні знання, у результаті використання яких разом із природними ресурсами, капіталом і працею домінуючим фактором стають процеси накопичення та використання знань, унаслідок чого постійно зростає конкурентоспроможність економіки [183].

Найважливішою умовою розвитку інформаційної ринкової інфраструктури світового господарства визнано інтернет-технології. Інтернет-ресурси – це одна з можливостей підвищити економічний розвиток домогосподарств, хоча на цьому етапі не всі суб'єкти господарської діяльності можуть це використати саме для економічного зростання. Ситуацію, яка склалася, можна порівняти з тим, як у ХІХ ст. не кожен міг мати свою вигоду з розвитку залізниць. Передусім виникає потреба в розвитку відповідної інфраструктура та створенні необхідних інститутів.

Прикладом може бути розвиток нової економіки у США, яка стрімко пішла вперед лише тоді, коли комп'ютерами та доступом до глобальної мережі "Інтернет" було забезпечено майже половину домогосподарств. І хоча для такого прискореного розвитку необхідне зростання комп'ютерної інфраструктури (як однієї зі складових частин результативної діяльності мережі), сьогодні навіть економічно відсталі регіони мають можливість користуватися пріоритетами, які дають їм комп'ютерна революція та інтернет [54].

Визначальну роль у формуванні нової економіки відіграє діяльність із розвитку інноваційних технологій, яка завжди була пов'язана з певними ризиками як загальноекономічними, так і специфічними для інновацій. До цих ризиків, які необхідно мінімізувати з боку держави, можна зарахувати такі: податки, інфляцію, кредитні ставки, бюджетне фінансування, права власності, включно з інтелектуальною. Макрооточення інноваційних компаній необхідно формувати та регулювати державі. Зокрема, до цих завдань належить і підготовка висококваліфікованих кадрів, фахівців та менеджерів, готових працювати в інноваційній економіці.

Для впровадження інновацій у практичну діяльність підприємства необхідно врахувати фактори, що можуть загальмувати або прискорити інноваційний процес розвитку. До основних факторів, що впливають на розвиток інноваційного процесу, можна зарахувати такі (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Фактори, що визначають розвиток інноваційного процесу
[227; 229; 236]

Фактори	Умови, що перешкоджають розвитку інноваційної діяльності	Умови, які сприяють розвитку інновацій
1	2	3
Економічні, технологічні	Недостатнє фінансування інноваційної діяльності, малорозвиненість наукової та технічної баз, першочергові інтереси поточного виробництва	Фінансування інноваційної діяльності, приватних винаходів, нанотехнологій; розвинута наукова інфраструктура
Політичні та правові	Недосконала податкова система щодо інноваційної діяльності, законодавчі прогалини	Удосконалена законодавча система, відсутність податкового тиску на інноваційну підприємницьку діяльність

1	2	3
Соціально-психологічні, культурні	Несприйняття змін співробітниками, зміна статусу, необхідність у навчанні, перекваліфікації	Моральне заохочення учасників інноваційного процесу, статус, можливість до реалізації потенціалу працівника, сприятливий психологічний клімат у трудовому колективі
Організаційно-управлінські	Узвичаєна організаційна структура фірми, непомірна централізація, авторитарний стиль управління, замкненість вищій ланки управління, проблеми в міжгалузевих взаємодіях, орієнтованість на короткострокову окупність	Можливість гнучкої організаційної структури, демократичний стиль управління, для деяких організацій – можливість виконання роботи точково (тобто, у час, коли це зручно для співробітника), доступність інформації, самопланування, децентралізація

Серед проблем, які постають у процесі впровадження інноваційних систем в Україні, що потребують участі й держави, і бізнесу, слід виділити такі:

- відсутність певного механізму для послідовного переходу від фундаментальних досліджень до НДДКР і комерційних технологій;
- недосконалість цільових державних програм;
- наявність певного податкового тиску на інноваційні компанії;
- підприємницький сектор орієнтована переважно на імпорт технологій, обладнання, що веде до використання значних ресурсів позаінноваційної діяльності [229].

Розвиток нової економіки є однією з основних умов, що забезпечить стрімке та якісне зростання економіки країни, здійснення якого певним чином буде відбуватися не шляхом збільшення традиційних факторів виробництва (сировинних ресурсів, кількості зайнятих та обсягу основного капіталу), а на основі, з одного боку, зростання кількості винаходів і їхнього активного впровадження в економіку через венчурний бізнес, а з іншого – через широке використання нових інформаційних і комунікаційних технологій [46].

Прикладом може бути досвід країн світових лідерів. Так, у США поширеним явищем є венчурний бізнес, тобто інвестування або фінансування проектів стартапів (*startup*). Інакше кажучи, можна зазначити, що такий вид діяльності використовують на початковій стадії розроблення продукту та створення дослідного зразка. Малі підприємства, які займаються наукомісткими розробками, усе частіше звертаються саме до венчурного

капіталу. Основа ринкового успіху цих фірм – у їхньому швидкому зростанні. У подальшому малі підприємства можуть захопити більшу частку ринку, особливо якщо це пов'язано з новітніми технологіями [21].

Оскільки рушійною силою нової економіки є ступінь впливу фактора знань на продуктивність праці й економічне зростання, то до її основних відмінних рис і принципів можна зарахувати такі (рис. 1.4):

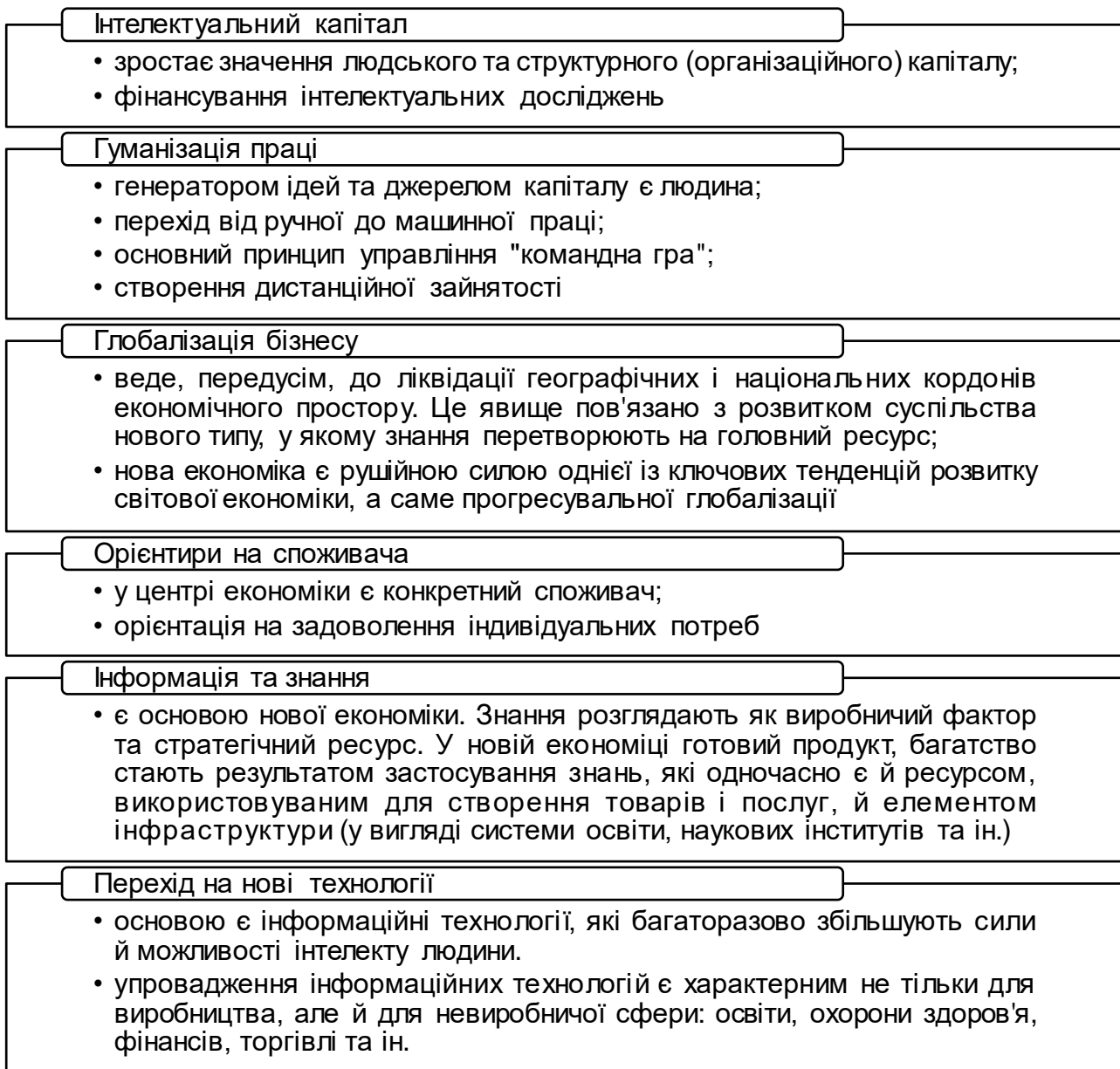

Рис. 1.4. Основні характеристики нової економіки [159]

Значну роль водночас відведено державі, яка, своєю чергою, потребує інноваційних запроваджень саме у промислову галузь [46]. Вона має сформувати стратегічний розвиток, пріоритетом якого має бути

соціально-економічне зростання, і взяти на себе певну частку фінансування, забезпечити правову базу інноваційних перетворень та стимулювати ті чи ті види підприємницької діяльності.

Домогосподарства відіграють дуже важливу роль у розвитку соціально-економічного середовища в період формування нової економіки. Разом із такими актуальними тенденціями вияву нової економіки, як інтеграція, глобалізація, інноваційна та інвестиційна діяльність, необхідно приділити більше уваги ролі домогосподарств як ключового суб'єкта економічної діяльності. Це пояснено, з одного боку, відсутністю позитивної динаміки у промисловому виробництві й агропромисловому комплексі, а з іншого – усвідомленням недостатності сформованого підходу в соціально-економічних дослідженнях населення та суспільства, які розглядають переважно у вигляді середньостатистичних індивідуумів або соціально-демографічних груп.

Тим часом домогосподарства є власниками значної частини ресурсів у національній економіці та людського капіталу. Саме вони формують споживчий попит на ринку товарів та послуг, а також пропозицію на ринку праці. Навіть динаміку фондових ринків визначають домогосподарства, точніше, їхні представники, які стараються якомога вигідніше розпоряджатися своїми заощадженнями [37; 131].

Наведені раніше міркування про роль та значення нової економіки в розвитку країн світу дозволяють подати структурно-логічну модель впливу нової економіки на діяльність домогосподарств (рис. 1.5).

В умовах формування нової економіки домогосподарство змінює форми та методи реалізації своїх функцій, зокрема у відтворювальному процесі. Так, відбуваються інноваційні зрушення в технологіях та організації процесу виробництва, на основі яких виникають нові форми залучення домогосподарства в суспільний розподіл праці (робота вдома, віртуальний офіс).

Фактично відбувається зрощування домогосподарства й офісу (виробництва). Таке явище нової економіки має назву електронного котеджу, автором якого є відомий футуролог Е. Тоффлер [160]. Сутність електронного котеджу висвітлено на сторінках його наукової праці "Третя хвиля", яка була опублікована в середині ХХ ст., однак вона й сьогодні залишається вельми актуальною та періодично потрапляє в поле зору критиків і прихильників. Під електронним котеджем автор концепції розуміє приміщення для співробітників, що виконують свої виробничі обов'язки за допомогою дистанційного доступу.

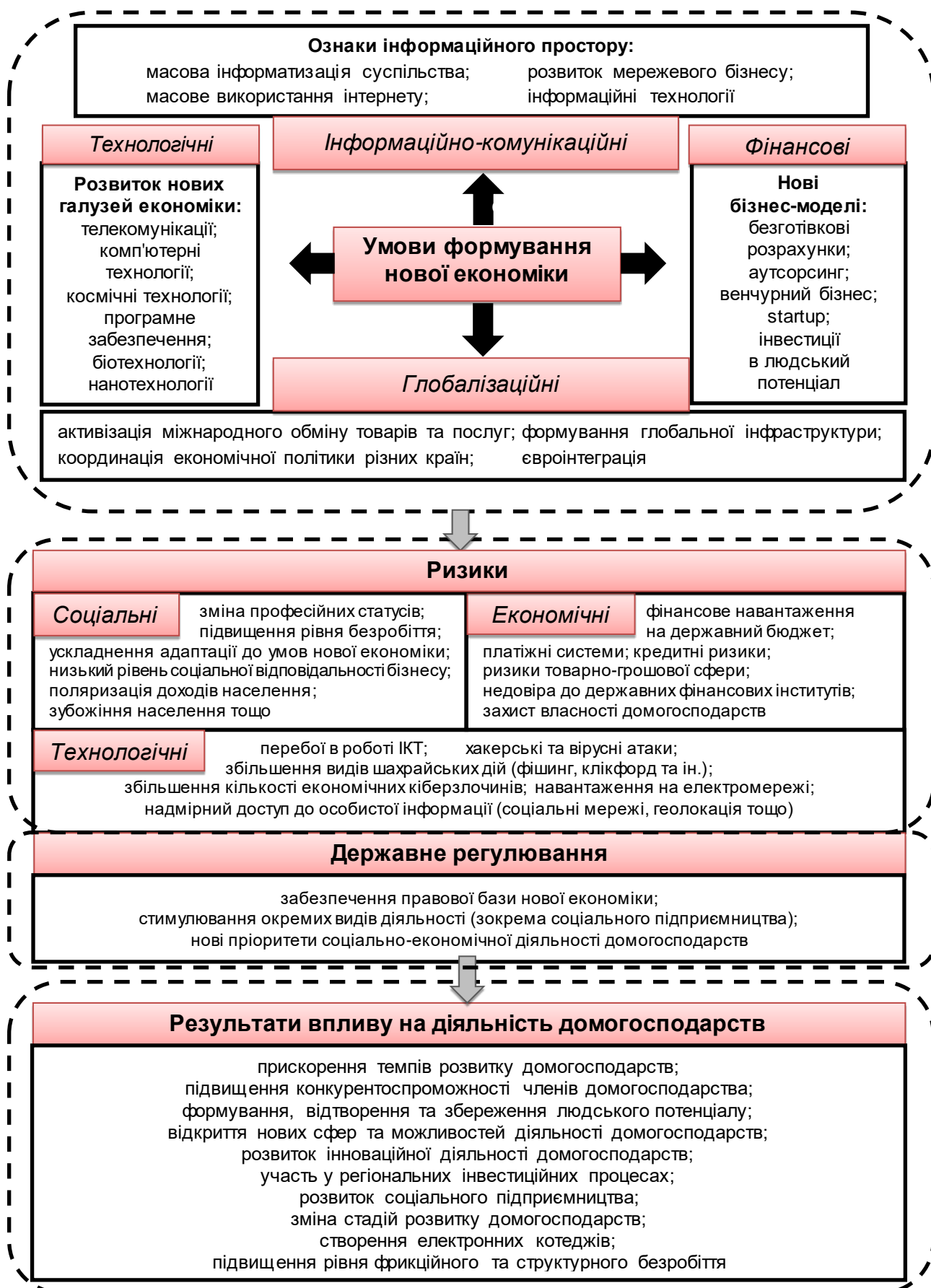

Рис. 1.5. Структурно-логічна модель впливу нової економіки на діяльність домогосподарств

У цьому разі відбувається переміщення роботи з офісу до житла працівника, що за своєю сутністю частково нагадує фриланс. Тоффлер стверджує, що сучасне підприємство не потребує 100 % присутності робочої сили в цехах, а нова виробнича система може перенести буквально мільйони робочих місць із заводів та офісів, куди вони були занесені "другою хвилею", і повернути їх туди, де вони були до того: у будинок. Це призводить до трансформації будь-якого соціального інституту – від сім'ї до школи та корпорації.

Такі зміни економічно обґрунтовано та пов'язано зі зниженням явних і прихованих витрат, розв'язанням проблем переміщення працівників, гнучким графіком роботи, залученням працівників з обмеженими можливостями, тобто вони мають позитивні соціально-економічні наслідки.

Електронні котеджі мають ряд переваг як для працівників, так і для роботодавців. Так, щодо першої категорії виникає можливість самостійно визначати часові межі робочого дня, зекономити 2 – 3 години на добу на дорогу та постійно перебувати поруч із рідними, що є вельми актуальним для неповних домогосподарств із дітьми [159].

З ідеєю електронного котеджу Е. Тоффлер пов'язує надії на зміну всього технічного базису суспільства, уважаючи, що є можливість перетворення найманих робітників у незалежних підприємців, які володіють засобами виробництва (у цьому разі, електронним обладнанням) [159; 160]. Для людей із господарським типом мотивації ця перевага дозволяє позбутися від постійного тиску з боку роботодавця.

Таким змінам сприяють і технологічні умови – зв'язок за допомогою інтернету або комп'ютерних мереж. У внутрішньому домогосподарському виробництві, як і в суспільному, відбуваються структурні зміни: зростає роль та частка інформаційних продуктів, послуг, наукових досліджень; використовують новітні технології приготування їжі, догляду за одягом, прибирання, консервування тощо, які допомагають зекономити на витратах [117].

Значні зміни в діяльності домогосподарств відбуваються у сфері споживання: поширюють можливості задоволення потреб через систему суспільного споживання, розвивають суспільну сферу послуг, яка повторює традиційні послуги домогосподарств. Розроблений та широко впроваджений комплекс машин і механізмів для автоматизації хатньої роботи змінює зміст домашньої праці, зростають вимоги до хатньої робочої сили. Одночасно змінюють технології споживання: воно набуває глобального

характеру, стираються національні та кастові відмінності, прискорюється темп процесу споживання, зростає його економічна ефективність. Результати таких тенденцій у споживанні не можна розглядати односторонньо: вони мають як позитивні, так і негативні економічні, соціальні, демографічні та інші наслідки (екстерналиї) для здоров'я, культурної спадщини, інституціонального розвитку тощо [21].

Україна, як і інші країни пострадянського простору, стоїть перед необхідністю у якісних перетвореннях в економіці. Країни, не орієнтовані на випуск наукомісткої продукції, безперечно, будуть залишатися в ролі постачальників сировини та деякий час інтелектуальних ресурсів.

Для визначення гідного місця України у світових господарських зв'язках необхідно більш детально розглянути тенденції, що формують розвиток нової економіки, та розробити напрями входження в цей інформаційно-інноваційний потік (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Тенденції нової економіки [7; 9; 21; 25; 26; 48]

Однією з поширених тенденцій вияву нової економіки є поширення аутсорсингу, тобто екстерналізації господарських процесів фірм [33]. Аутсорсинг передбачає використання зовнішніх ресурсів за допомогою

укладання договорів субпідряду з компаніями, які спеціалізуються на тих видах діяльності, які основна компанія не вважає домінуючими. Багато в чому значного поширення аутсорсинг набув завдяки ІКТ, що призвело до виникнення так званого ІТ-аутсорсингу. Перевагами використання останнього є економія витрат та можливість концентрації на основних напрямках бізнесу.

Мережеве функціонування економічної системи відкрили нові можливості для домогосподарств – це мережеві форми організації та мережеві інституціональні структури (горизонтальні структури). Ці принципи диктують підпорядкованість майбутніх утворень наявними структурам, напрямками інформаційних потоків. Наявність мереж зробило можливим формування структур "тут і зараз", що додали у значущі параметри фактор часу.

Потенційна можливість сформувати будь-які зв'язки, створити мережу, підпорядковану меті створюваного проєкту, гнучкість і мінливість змінюють середовище функціонування для суб'єктів економічної системи.

Крім того, постає питання про необхідність у дослідженні динаміки розвитку економічної системи, представленої різноманітністю знову створених утворень та тих, що зникають. Стимулами, що підтримують такі процеси, стають мережеві ефекти. Мережеві структури створюють залежність функціонування окремих суб'єктів, одночасно із цим продукуючи мультиплікаційний ефект, обумовлений зростанням мережі.

В умовах формування нової економіки відчувається значне збільшення ролі малого бізнесу, представниками якого є домогосподарства [14]. Цьому сприяє гнучкість та оперативність мережевих структур, що, своєю чергою, роблять фірми менш залежними від розмірів власне фірм, і немає нагальної потреби у високій концентрації виробництва.

Щодо кластерної організації економічного середовища, то необхідно розглянути саме поняття "кластер" [151]. **Кластер** – це об'єднання декількох однорідних елементів, які можна розглядати як самостійну одиницю, що володіє певними властивостями. Кластер – це таке об'єднання, яке насправді має риси мережевої структури [151]. Його фрагментарність бере за основу об'єднання компаній, фірм, що територіально наближені одна до одної та беруть участь у процесі ціноутворення. Кластер, на думку Ф. Гаєка, як структуру, що ефективно функціонує, добре погоджено з ідеєю "розсіяних знань" [163]. Цей термін означає використані кожним

учасником господарської діяльності індивідуальні та розрізнені відомості фрагментарного характеру. Феноменальний успіх кластерів полягає у використанні цієї інформації, що слугує процесу оптимального вибору контрагента [151]. Віртуальний простір бізнес-мережі, який дає можливість кожному контрагентові здобути інформацію та дає можливість контактувати з будь-яким з учасників мережі, стає реальністю нині та сприяє створенню кластерів.

Незаперечним є той факт, що глобальна обчислювальна мережа "Інтернет" є потужним засобом розвитку глобальних процесів і найяскравішим виявом соціальної інтеграції та глобалізації. Нову економіку спрямовано, передусім, на ліквідацію географічних і національних кордонів економічного простору. Це явище пов'язано з розвитком суспільства нового типу, у якому знання перетворюють на головний ресурс. П. Друкер зауважив: "Знання не відає кордонів" [57]. Тому нова економіка є рушійною силою однієї із ключових тенденцій розвитку світової економіки, а саме прогресувальної глобалізації. Останню можна розглядати як процес формування єдиного воєнно-політичного, фінансово-економічного та інформаційного простору, який функціонує майже виключно на основі високих і комп'ютерних технологій [68]. Економіці нового типу надають руху й одночасно вона є двигуном нових знань і технологій, що дозволяють здійснювати діяльність у масштабах усієї планети. Отже, "нова економіка" є основною передумовою, фактором і джерелом розвитку глобалізації.

Одним із компонентів формування нової економіки є венчурний бізнес. **Венчурний бізнес** – це вид бізнесу, орієнтований на практичне використання технічних і технологічних новинок, результатів наукових досягнень, ще не випробуваних на практиці. Цей вид бізнесу пов'язано з великим ризиком, тому венчурний бізнес часто називають ризиковим. Підраховано, що венчурний (ризиковий) капітал, укладений у реалізацію проектів, у 15 % втрачають повністю, у 25 % завдає збитків, у 30 % дає вельми скромний прибуток. Однак в останніх 30 % випадків досягнутий успіх та отриманий прибуток дозволяють у 30 – 200 разів перекрыти вкладені кошти [9]. Такий вид діяльності є добре розвиненим у США, у Європі та Японії – менше.

Слово **стартап** утворено від англійського виразу *startup*, яке означає "запускати". Під стартапом розуміють організацію, яка прагне реалізувати нову сміливу ідею та запропонувати цікаву продукцію [205].

Зазвичай, стартап репрезентовано молодою, новоствореною фірмою, хоча він може зародитися і в межах діючої компанії. Для нього не є характерним ні агресивний маркетинг, ні потужний PR.

Найчастіше стартапи асоціюють зі сферою ІТ, хоча не обмежуються цією галуззю. Першою компанією-стартапом вважають корпорацію Hewlett – Packard, засновану 1939 р. двома вчорашніми студентами. Сьогодні про цю компанію знає увесь світ. Успішні приклади наших днів – це Wikipedia (2001 р.), "ВКонтакте" (2006 р.), YouTube (2005 р.) та ін. [183].

Останніми десятиліттями інформаційна революція все більше визначає вигляд нашої епохи. "Новітні інформаційні технології та їхнє найяскравіше втілення – інтернет – потужно перетворює та впливає на всі сфери життя сучасного суспільства" [43].

Отже, інтернет-технології стали найважливішою умовою розвитку інформаційної ринкової інфраструктури світового господарства. Для більш повного уявлення про механізми розгортання цього процесу потрібно розглянути динамічну складову частину проникнення електронного бізнесу на ринок.

Підсумовуючи наведене раніше, можна зазначити, що нова економіка формує принципово новий механізм економічного зростання, оскільки ґрунтується на знаннях і передових технологіях. На перший план виходять інтелектуальні складові частини товарів та послуг. Успіх компаній, величину прибутків визначають тепер за оригінальністю ідей, технологіями, методами ведення бізнесу. Відповідно, науковість продуктів стає вирішальним фактором економічного зростання.

Інтернет-ресурси – це шанс домогтися максимального прискорення темпів розвитку домогосподарств, хоча поки вони не однаковою мірою можуть ними скористатися, подібно до того, як у ХІХ ст. не кожному було дано мати вигоду з розвитку залізниць. Передусім мають розвивати відповідну інфраструктуру та створювати необхідні інститути.

Епоху нової економіки досить часто називають періодом революції знань, коли здатність виробляти, здобувати та використовувати знання стає найважливішим фактором конкурентоспроможності як окремої фірми, домогосподарства, так і національної економіки загалом. Саме тому в найбільш розвинених країнах інвестиції у знання (науково-дослідні та конструкторські розроблення, освіту, інформаційні технології) наздоганяють і навіть переганяють за своїми обсягами інвестиції в основний капітал.

Отже, можна розраховувати на привабливі перспективи розвитку України. Багато чого буде залежати від здатності ознайомитися з додатковими варіантами, які надають глобалізація й комп'ютеризація економік, а також від уміння нейтралізувати додаткові ризики, що виникають, у зв'язку із цими процесами.

Які будуть темпи та якість економічного зростання, переважно залежить від здійсненої політики та вибраної стратегії розвитку. Геополітичне становище може в цьому разі допомогти або перешкодити, але ключем до успіху є здійснена політика зростання. Її елементом, безсумнівно, має стати турбота про використання додаткових можливостей, що створюються економікою комп'ютерної ери. Конструюючи нові стратегії розвитку в межах вимог XXI ст., варто спробувати використовувати із цією метою також можливості розв'язання старих проблем за допомогою інструментів нової економіки. Є нагальна необхідність працювати в цій сфері, зокрема більше інвестувати в розвиток інфраструктури інтернету, приділяти більше уваги комп'ютерному перетворенню суспільства, фінансовому підтриманню розвитку мережі, що, своєю чергою, забезпечить більш високі темпи зростання, оскільки будуть розвиватися домогосподарства з більшою конкурентоспроможністю.

Отже, в умовах формування нової економіки відбуваються трансформаційні зміни соціально-економічної діяльності домогосподарств, які мають: соціальні (зміну професійних статусів, підвищення рівня безробіття, ускладнення адаптації членів домогосподарств до умов нової економіки, поляризацію доходів населення тощо), економічні (фінансове навантаження на державний бюджет, кредитні ризики та недосконалість платіжних систем, недовіру до державних фінансових інститутів та ін.) та технологічні ризики (хакерські та вірусні атаки, перебої в роботі ІКТ, збільшення видів шахрайських дій (фішинг, клікфорд та ін.), збільшення кількості економічних кіберзлочинів, навантаження на електромережі тощо). Із метою виявлення змін та впливу нової економіки на соціально-економічну діяльність домогосподарств, може бути використано моніторинг як інструмент здобуття достовірної інформації та основу для вибору пріоритетних напрямів розвитку соціально-економічної діяльності домогосподарств як соціально-економічного інституту в умовах формування нової економіки.

1.3. Теоретичні засади моніторингу діяльності домогосподарств України

У сучасних умовах формування нової економіки змінюється та зростає роль домогосподарства та його діяльності, що, своєю чергою, впливає не тільки на добробут окремої родини, але й на господарську систему загалом. У період трансформаційних економічних процесів і зі зростанням значущості приватної ініціативи населення статус домогосподарства поступово змінюється. Останніми роками підвищується інтерес вітчизняних науковців до домогосподарства як одного з головних суб'єктів економічних відносин, тому що в нових умовах господарювання принципово змінилося значення його поведінки, сфера соціально-економічної діяльності та особливості взаємозв'язків з іншими суб'єктами господарювання. Зміна умов господарювання та видів діяльності домогосподарств викликає необхідність у здійсненні ретельного моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств, а також вивченні змін та проблем діяльності, які виникають під впливом упровадження реформування економіки країни, децентралізації, глобалізації світової економіки, формування нової економіки тощо. У зв'язку із цим набуває актуальності моніторинг соціально-економічної діяльності домогосподарств України на різних рівнях.

Поняття "діяльність" зазвичай означає процес взаємодії суб'єкта з об'єктом, під час якого суб'єкт спрямовано впливає на об'єкт та задовольняє будь-які свої потреби, досягаючи поставленої мети [25; 49].

У широкому сенсі під діяльністю розуміють послідовність дій спрямованого характеру. Із цього погляду доцільно розглядати та досліджувати діяльність домогосподарств, що є однією з найважливіших складових частин ефективного розвитку суспільства.

Беручи до уваги доповідь Національного інституту статистики та економічних досліджень від 06.12.2010 р. (рекомендації Комісії Стігліца, головним завданням якої було розроблення критерію оцінювання економічної діяльності та соціального прогресу, не враховуючи ВВП країни), у якій зазначено, що діяльність домогосподарств слід розглядати не з погляду виробництва (як для звичайного підприємства), а з погляду формування їхніх доходів та витрат у процесі соціально-економічної діяльності [53].

У дванадцяти рекомендаціях Комісії Стігліца [53] зазначено, що необхідно:

надавати привілейоване місце у статистичних дослідженнях домогосподарствам та їхньому рівню життя;

упроваджувати в моніторинг діяльності домогосподарств балансовий метод (беручи за основу модель балансу підприємств);

уносити у статистичний облік показники діяльності всередині домогосподарств.

Домогосподарство, на думку Г. Россінської, під час здійснення соціально-економічної діяльності забезпечує економічні умови виробництва, накопичення та збереження людського капіталу, а також організовує власну діяльність [141].

Отже, на думку авторів, у процесі вивчення соціально-економічної діяльності домогосподарств доцільним буде розглядати діяльність із погляду рекомендацій Стігліца.

Сучасне суспільство характеризується динамічним розвитком інформаційних технологій і значною роллю інформації в соціально-економічних відносинах. Тому наявність повної, своєчасної та достовірної інформації про процеси, які відбуваються в різних сферах життєдіяльності населення, є необхідною умовою для прогнозування, успішної адаптації до негативних факторів та ефективного розвитку діяльності домогосподарств.

До основних джерел інформації про соціально-економічні характеристики та діяльність домогосподарств можна зарахувати [161; 178; 231; 242]:

переписи й мікропереписи населення (дані про демографічні та деякі соціальні характеристики);

національні рахунки (агреговані дані на макрорівні про функцію споживання, про потоки товарів і прибутки між секторами підприємницької діяльності та домогосподарств);

бюджетні та інші вибіркові обстеження статистичних установ;

вбіркові соціологічні обстеження (панельні, моніторингові й одиничні).

Зазвичай, інформація з перших трьох джерел є доступною дослідникам лише у вигляді макропоказників [231]. Водночас найбільш цінними є мікродані, які дозволяють більш точно змодельовати соціально-економічну

діяльність домогосподарств, виявити їхню типологію та головні фактори впливу на їхню діяльність.

Через те що суцільні дослідження потребують великих фінансових витрат, практично єдиним видом збирання інформацій є переписи населення. Для інших досліджень використовують вибіркові обстеження.

На сьогодні найбільш важливим інструментом спостереження, аналізу та прогнозування, а також важелем в ухваленні обґрунтованих і найбільш ефективних рішень є система моніторингу, яку застосовують у межах різних сфер науково-практичної діяльності домогосподарств, підприємств та організацій. Моніторингові опитування використовують один і той самий інструментарій, що дозволяє відстежити зміни в часі чи порівняти між собою країни, регіони та ін.

Саме можливості, пов'язані з реалізацією моніторингів соціальних об'єктів, і приваблюють увагу сучасних науковців та фахівців-практиків. Майже всі дослідники наголошують на певних елементах невизначеності, наявних у соціально-економічному середовищі. Підтвердженням цього є постійні пошуки комплексних інноваційних методів вимірювання наявних соціально-економічних явищ, їхнього адекватного відображення й розроблення рекомендацій щодо оптимального управлінського впливу.

Дослідженню особливостей упровадження та використання моніторингу в різних сферах діяльності присвячено праці таких учених, як: В. Єдрінова, А. Кавінов, Т. Максимова, І. Васильєва, А. Новікова, А. Мельник, Є. Бойко, Л. Кравцова, О. Шубравська та ін. [24; 58; 101; 174].

Однак переважно результатами праці вчених є наукові статті, які є дещо обмеженими та в них спостерігають неглибокий і неповний аналіз системи моніторингу й насамперед відсутність належного розроблення теоретико-методологічних основ. Особливо слід зазначити, що моніторинг практично не розглядають у контексті сучасних процесів формування інформаційного суспільства, що, своєю чергою, дозволяє глибше зрозуміти роль моніторингу в управлінні суспільними процесами. Не дослідженими залишаються й питання організаційного забезпечення моніторингу та особливо аналізу здобуваної інформації, із метою ухвалення оптимальних рішень.

Моніторинг є достатньо складним та неоднозначним процесом, для більш чіткого розуміння сутності цього поняття в монографії здійснено літературний огляд цього питання.

О. Кузнецов у "Большом толковом словаре" визначає моніторинг, як "систему постійних спостережень, оцінювання та прогнозування змін стану будь-якого природного, соціального й економічного об'єкта" [86].

В. Кушлін тлумачить моніторинг як "технологію спостереження й аналізу змін об'єкта управління, яка характеризується постійністю, регулярністю здійснення протягом усього управлінського циклу" [92].

На думку А. Кібанова, моніторинг – це система збирання даних про складні явища, процеси, які описують за допомогою певних ключових показників, що дозволяють діагностувати стан об'єкта дослідження, оперативно відстежувати тенденції й динаміку його змін і на цій основі ухвалювати оптимальні управлінські рішення [79].

Отже, розглянувши трактування поняття "моніторинг" різними вченими, можна зробити висновок, що їх поєднує збирання даних або спостереження. Різноманітність визначень цього поняття пояснено сферою його застосування. Графічно загальноприйнятні складові частини моніторингу зображено на рис. 1.7.

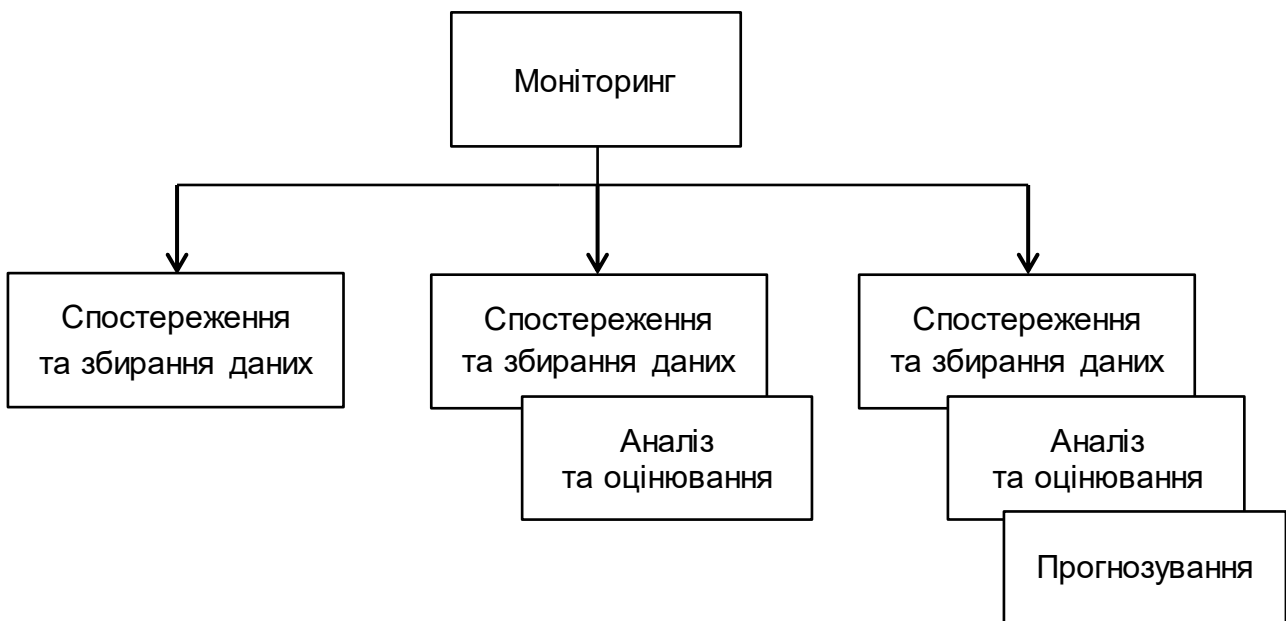

Рис. 1.7. Складові частини моніторингу [79; 86; 92]

Якщо розглянути моніторинг з економічного погляду, то він характеризує особливий тип економічного спостереження, що передбачає систематичне спостереження за будь-якими господарськими процесами та явищами, оцінювання передбачуваних змін, а також прогнозування та виявлення тих чи тих економічних тенденцій [134]. Тобто економічний

моніторинг складається зі спостереження, аналізу даних та прогнозування. Він дозволяє передбачити майбутні тренди й тенденції економічного розвитку і тим самим заздалегідь підготувати вживання адекватних заходів щодо виправлення та поліпшення господарської ситуації [16].

Залежно від масштабу охоплення, економічний моніторинг, на думку В. Ядова [153], може бути глобальним, національним, регіональним, локальним і точковим. За типом спостережуваних явищ економічний моніторинг розподіляють на демографічний, аграрний, промисловий, транспортний, фінансовий, еколого-економічний тощо. Можна назвати також загальноекономічний моніторинг, коли спостереженням охоплюють усі господарські сфери та галузі [45].

Головною метою функціонування моніторингу з економічного погляду є забезпечення органів управління повною, своєчасною й достовірною інформацією про процеси, що відбуваються в різних сферах економіки, та стан соціальної сфери [181].

Моніторинг, обмежений здійсненням спостереження або збирання даних, ототожнюють із соціологічними спостереженнями, а оцінювання та прогнозування зазвичай відокремлюють від моніторингу та розглядають як самостійні функції [134].

Основною ознакою моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств є безперервність спостереження, що дає можливість у розрахунках і прогнозному оцінюванні соціальних об'єктів здобувати більш точні результати, навіть за допомогою загальноприйнятого набору показників.

Головною функцією моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств є забезпечення відповідних органів здійснення моніторингу повною, достовірною та своєчасною інформацією про діяльність і загальні процеси, які можуть відбуватися безпосередньо з домогосподарством у різних сферах його економічної або соціальної діяльності, а також про соціально-економічні зміни, які відбуваються в суспільстві [218].

Основним принципом організації моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств є його цілеспрямованість. Такий принцип окреслює межі здійснення самого моніторингу та наголошує на вирішенні конкретних завдань. Дотримання його дає можливість не займатися

непотрібним збиранням та опрацюванням інформації й уможлиблює відокремлення від надлишковості та в результаті створить передумови для розроблення економічно ефективної системи розвитку домогосподарств.

Важливим аспектом у процесі організації моніторингу є необхідність у дотриманні основних вимог до інформації, яку використовують у соціально-економічній сфері діяльності домогосподарств. Мова йде про її повноту, достовірність, своєчасність, репрезентативність [164].

У сучасних умовах в Україні функціонує досить велика кількість організацій, які проводять дослідження та розробляють безліч специфічних проблем за допомогою соціального моніторингу. Такий стан зумовлено особливостями кожної досліджуваної галузі народного господарства, інтересами вчених тощо. Основними моніторинговими дослідженнями діяльності домогосподарств в Україні є такі [110; 223; 231]:

- моніторинг економічних умов в Україні;

- бюджетне дослідження Держстату;

- моніторинг соціально-економічного потенціалу сім'ї, який здійснює Міністерство праці та соціального розвитку;

- моніторинг соціального захисту та ін.

Наведені раніше приклади моніторингових досліджень мають різну цілеспрямованість і беруть за основу різноманітні методики проведення. Систему моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств в умовах формування нової економіки наведено на рис. 1.8.

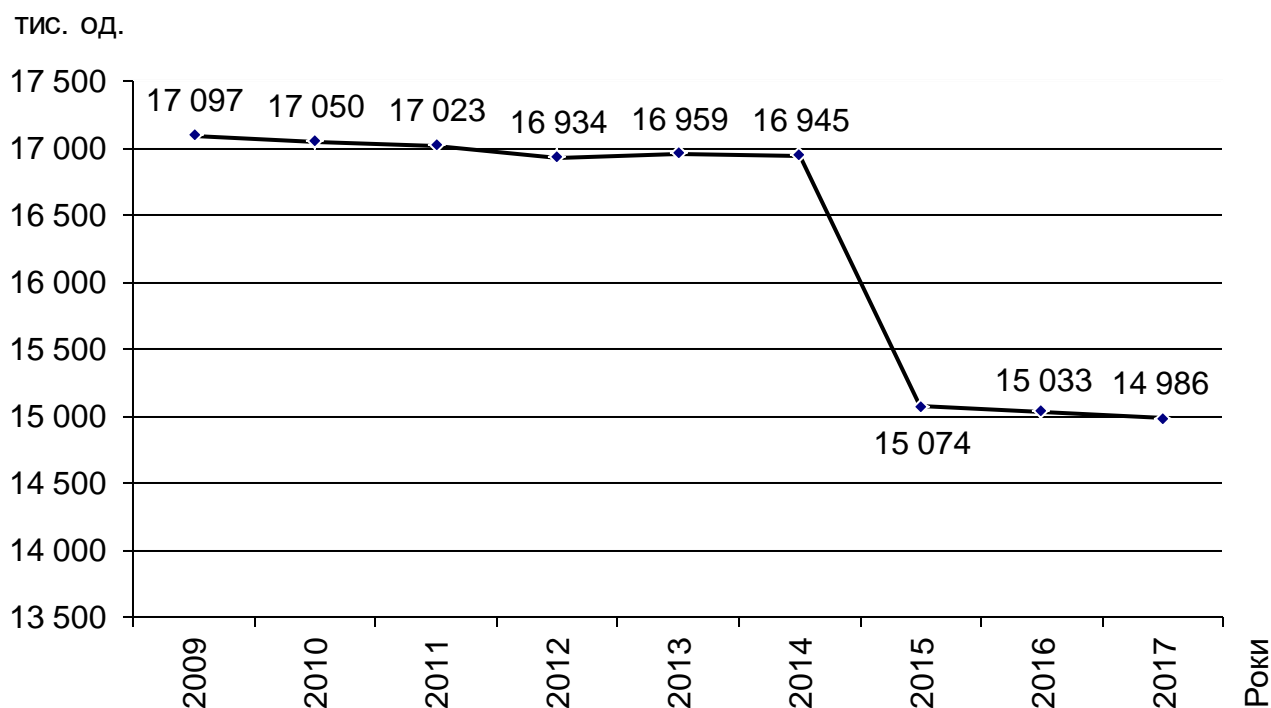
Звертаючи увагу на підходи до вибірки об'єктів та самого процесу моніторингу, необхідно наголосити, що, у зв'язку зі швидким розвитком суспільства та становленням нової економіки, необхідно постійно оновлювати показники вибірки об'єктів моніторингу та їхньої діяльності. Необхідно аналізувати та відбирати основні варіанти класифікацій цільового здійснення моніторингу. А внаслідок змін у структурі населення, необхідно враховувати рівень економічної активності, зайнятості й безробіття в суспільстві тощо.

Наявна в Україні класифікація домогосподарств за типами та розмірами дає можливість вивчати не тільки структуру домогосподарств, а й охарактеризувати сімейні осередки за типом домогосподарств, розміром і кількістю дітей до 18 років.

Рис. 1.8. Система моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств в умовах формування нової економіки

Так, на початку 2009 р. на території України функціонувало 17 097 тис. домогосподарств, а 2017 р. – 14 986 тис. одиниць. Останнім часом в Україні є стійка тенденція до зменшення кількості домогосподарств (рис. 1.9).

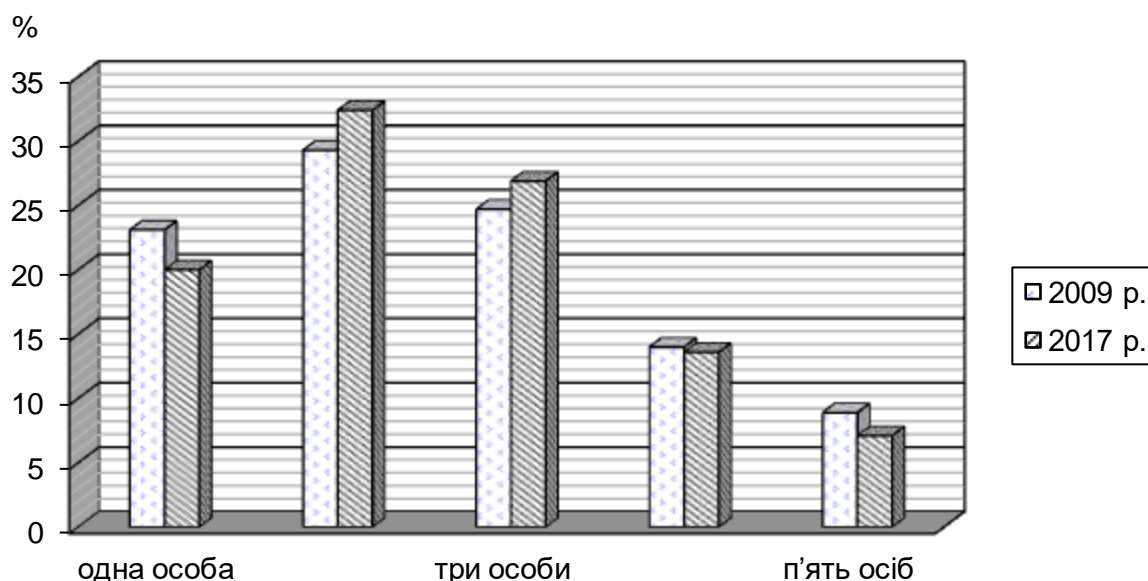

Рис. 1.9. Динаміка кількості домогосподарств України за період із 2009 до 2017 рр. [231]

Як видно з рис. 1.9 загальна кількість домогосподарств України зменшилася на 2 111 тис. од. Таку негативну динаміку пов'язано, передусім, із відсутністю даних про кількість домогосподарств на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції (Донецького та Луганського регіонів). Однак, незважаючи на відсутність значної частини даних, скорочення кількості домогосподарств відбувається як у міській, так і сільській місцевості. Так, у міській місцевості за 2009 – 2017 рр. кількість домогосподарств зменшилася, але питома вага домогосподарств у сільській місцевості збільшилася [37].

Важливою характеристикою домогосподарств на макроекономічному рівні є їхній середній розмір. В Україні середній розмір домогосподарств не досягає трьох осіб. 2009 р. він становив 2,6 особи, а 2017 р. – 2,53 особи.

Незначний середній розмір домогосподарств України обумовлено збільшенням кількості домогосподарств, які складаються з однієї та двох осіб (рис. 1.10).

Рис. 1.10. Кількісний розподіл домогосподарств України за 2009 та 2017 рр. [231]

Частка домогосподарств України, що складаються з однієї та двох осіб, становить 52,4 %. Переважно домогосподарства складаються з одиноких пенсіонерів, подружніх пар, які не мають дитину, або поодиноких матерів з однією дитиною. Частка домогосподарств, які складаються із трьох осіб, становить 26,9 %. Такі домогосподарства переважно складаються з подружньої пари з однією дитиною. Частка великих домогосподарств, що складаються із чотирьох осіб (13,6 %) та п'яти осіб (7,1 %), є найменшою [231].

За результатами дослідження за період із 2009 до 2017 р. чітко видно зменшення одноосібних домогосподарств на 3,1 % та відбувається збільшення двоосібних домогосподарств на 3,1 %. Питома вага домогосподарств, що складаються із трьох осіб, 2017 р., порівняно із 2009 р., збільшилася на 2,2 %. Це пов'язано з підвищенням кількості укладених шлюбів та народженням дитини в сім'ї. Частка домогосподарств, які складаються із чотирьох та п'яти осіб, зменшилися на 0,4 та 1,8 %, відповідно.

Середній розмір домогосподарств у європейських країнах протягом останніх 10 років зменшується та коливається від 2 осіб (Німеччина,

Данія, Фінляндія) до 2,9 особи (Румунія). Ця тенденція до змін середнього розміру домогосподарств відбувається на фоні зростання населення, це пов'язано з тим, що збільшується кількість одноосібних домогосподарств. Винятком є Хорватія та Угорщина, де середній розмір домогосподарств зростає із 2,5 осіб до 2,6 [198].

Не менш важливим фактором розвитку домогосподарств є наявність дітей, що стимулює розвиток домогосподарств України за основними якісними та кількісними показниками.

Згідно з даними Державної служби статистики, 2017 р. близько 38 % домогосподарств мають дітей віком до 18 років [231]. Традиційно серед регіонів найбільша частка домогосподарств, які мають дітей до 18 років, у Закарпатській, Чернівецькій, Волинській, Рівненській, Івано-Франківській, Тернопільській та Львівській областях (55 – 46 %) [231].

Аналіз статистичних даних показав, що частка домогосподарств з однією дитиною протягом останніх 9 років зросла на 4 %, а частка із двома та трьома й більше дітьми зменшилася на 4 та 1 %, відповідно. Зменшення кількості багатодітних сімей, на жаль, є радше нормою для України, ніж винятком.

За результатами аналізу видно, що функціонуюча система класифікації домогосподарств в Україні не є досконалою та в період формування нової економіки потребує розширення видів домогосподарств та їхньої діяльності з урахуванням додаткових і синтезованих функцій.

Зміни, які відбулися у складі домогосподарств за кількістю дітей, подано на рис. 1.11.

Рис. 1.11. Динаміка розподілу домогосподарств за кількістю дітей, % [231]

Наочним прикладом наявних вибірок є більш детальна класифікація домогосподарств, у якій виділяли такі типи домогосподарств [142; 231]:

домогосподарства, що складаються з однієї людини;

домогосподарства, що складаються з однієї подружньої пари;

домогосподарства, що складаються з подружньої пари з дітьми та без дітей;

домогосподарства, що складаються з подружньої пари з дітьми та без дітей з одним із батьків подружжя;

домогосподарства, що складаються з подружньої пари з дітьми та без дітей і матері з дітьми;

домогосподарства, що складаються з подружньої пари з дітьми та без дітей і батька з дітьми;

домогосподарства, що складаються з подружньої пари з дітьми та без дітей, з одним із батьків подружжя (без нього), із матір'ю (батьком) із дітьми (без них) та іншими родичами або неродичами;

домогосподарства, що складаються з подружньої пари з дітьми й без дітей та обома батьками одного з подружжя з дітьми й без дітей, з іншими родичами, неродичами (без них);

домогосподарства, що складаються із двох подружніх пар із дітьми та без дітей, із родичами, неродичами (без них);

домогосподарства, що складаються із трьох і більше подружніх пар із дітьми та без дітей, із родичами, неродичами (без них);

домогосподарства, що складаються з матері з дітьми;

домогосподарства, що складаються з батька з дітьми;

домогосподарства, що складаються з матері з дітьми та одним із батьків матері;

домогосподарства, що складаються з батька з дітьми та одним із батьків батька;

домогосподарства, що складаються з матері з дітьми, з одним із батьків матері (без нього), з іншими родичами (без них);

домогосподарства, що складаються з батька з дітьми, з одним із батьків батька (без нього), з іншими родичами (без них);

домогосподарства, які складаються з осіб, не пов'язаних родинними зв'язками, та ін.

Ще один наявний тип класифікації домогосподарств за ознаками наведено в табл. 1.4 [139; 173; 231]:

Таблиця 1.4

Класифікація домогосподарств

Ознаки	Типи домогосподарств
1	2
За формою власності	власні домогосподарства – об'єднання співвласників багатоквартирних будинків; домогосподарства в багатоквартирному державному будинку, які функціонують на основі оренди житла в держави; гуртожитки
За характером функції, яка переважає	факторні домогосподарства (більшість членів домогосподарств – наймані працівники, що задовольняють потребу в такому факторі виробництва, як праця); виробничо-трудова домогосподарства (члени домогосподарств переважно зайняті в особистому підсобному господарстві індивідуально-трудовою діяльністю, індивідуально-сімейною торгівлею); споживчі домогосподарства (більшість членів – безробітні та економічно неактивні люди, тому домінуючою функцією є особисте споживання); заощаджувальні домогосподарства (під час розподілу доходу члени домогосподарств віддають перевагу заощадженням, за допомогою яких у подальшому буде отримано орендні платежі, також придбано цінні папери)
За рівнем сукупного доходу	бідні; малозабезпечені (дохід у розрахунку на одну особу не перевищує прожиткового мінімуму); середньозабезпечені (дохід у розрахунку на одну людину перевищує прожитковий мінімум); забезпечені (дохід у розрахунку на кожного члена домашнього господарства перевищує прожитковий мінімум у декілька разів); заможні (дохід у розрахунку на кожного члена домашнього господарства перевищує прожитковий мінімум у десятки разів)
За кількістю осіб, які є у складі домогосподарства	одноосібне домогосподарство; нуклеарне домогосподарство, яке складається як мінімум із двох дорослих осіб, які отримують дохід, із метою загального споживання; розширене домогосподарство – домогосподарство, до складу якого входить безліч неповнолітніх і дорослих людей, об'єднаних шлюбом та родинними зв'язками, які живуть спільно й отримують дохід, із метою загального споживання

1	2
За демографічною ознакою	домогосподарства великих міст; домогосподарства малих міст; селищні домогосподарства; сільські домогосподарства
За складністю структури	домогосподарства, що складаються з однієї людини; домогосподарства, що складаються з однієї подружньої пари; домогосподарства, що складаються із двох подружніх пар; домогосподарства, які складаються з осіб, не пов'язаних родинними зв'язками
За інституціональною ознакою	інституціональні; неінституціональні; отримувачі доходів від власності із трансфертів; наймані працівники; самостійно зайняті працівники
За стадією життєвого циклу	молоді домогосподарства; середньовікові домогосподарства; домогосподарства пізніх стадій життєвого циклу

Класифікацію домогосподарств на ринку праці може бути подано в різних варіантах, залежно від змісту вихідної інформації, сфери практичного використання матеріалів, цільового призначення, можливості розподілу на типи та інші параметри. Обстежувані домогосподарства, передусім, розподіляють на економічно активні (зайняті та безробітні) та пасивні. Відповідно можливе виділення таких параметрів [231]:

кількість економічно активного населення й рівень економічної активності домогосподарств;

середньорічна кількість зайнятих в економіці (за розрахунками балансу трудових ресурсів) і рівень зайнятості домогосподарств;

зайняте населення за видами економічної діяльності, занять;

кількість не зайнятих трудовою діяльністю громадян;

кількість безробітних, зокрема зареєстрованих у державних установах служби зайнятості населення, і рівень безробіття серед населення (домогосподарств);

що працюють за наймом на основній роботі за видами трудового договору;

зайняте населення (його структура) за видами економічної діяльності на основній роботі;
зайняті домогосподарства (населення) за статусом;
зайняті домогосподарства (населення), що шукають додаткову роботу за видами додаткової зайнятості;
зайнятість населення виробництвом продукції в домашньому господарстві товарів або послуг;
кількість і структура безробітних, зокрема за тривалістю пошуку роботи;
безробітні за наявністю досвіду роботи та причинами незайнятості;
безробітні за видами діяльності за останнім місцем роботи;
рівень безробіття за видами діяльності за останнім місцем роботи та ін.
Цю класифікація може бути ускладнено демографічними ознаками: кількість членів у домогосподарстві, кількість дітей у віці до 16 років серед членів домогосподарства, вік, стать, рівень освіти, національність членів домогосподарства;
кількість членів домогосподарства, що мають самостійне джерело засобів існування;
кількість зайнятих (утриманців) серед членів домогосподарства;
середній місячний дохід на душу населення тощо [2].

Наприклад, зайняті домогосподарства (їхня структура) за статтю, віком, рівнем освіти; структура зайнятих домогосподарств за кількістю утриманців; структура безробітних за статтю, віком, рівнем освіти та ін.

Узагалі система моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств є одним з основних методів дослідження, виявлення та своєчасного реагування на проблеми, які виникають у господарській діяльності домогосподарств.

Система соціально-економічного моніторингу дає можливість постійно відстежувати основні потреби домогосподарств (які постійно змінюються), визначати точки соціального напруження населення та виявляти його першочергові причини. Та найголовніше, за допомогою моніторингу визначають основні програми розвитку в соціально-економічній сфері як на макро-, так і на мезорівнях.

Отже, у моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств України мають використовувати інформацію з таких різних джерел,

як: дані Державної служби статистики України; дані соціологічних досліджень; результати спостережень, здійснених органами місцевого самоврядування, приватними або науковими організаціями, та ін.

Цікавим фактом є те, що в Україні дані вибіркового обстеження умов життя домогосподарств використовують як основну інформаційну базу дослідження рівня добробуту різних соціальних верств населення [155]. Безсумнівним залишається й те, що соціально-економічна діяльність домогосподарств повноцінно відображає вплив економіко-трансформаційних процесів на соціально-економічний розвиток України.

Відповідно до Програми реформування державної статистики на період до 2002 року [244], Державною службою статистики України з 1 січня 1999 року було оновлено сутність вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України. За такою програмою обстеження домогосподарств мають здійснювати щорічно та брати за основу загальноприйняті міжнародні стандарти.

Вибіркові обстеження умов життя домогосподарств є досить інформаційною та, своєю чергою, унікальною базою даних і джерелом для соціально-економічних досліджень як основної діяльності домогосподарств, так і рівня життя населення [95; 155], диференціації доходів населення й соціальної стратифікації та ін. Залежно від рівня сукупних доходів і витрат домогосподарств, основного складу, наявності дітей та інших ознак, надано можливість проаналізувати основні сфери життєдіяльності домогосподарств.

Основна система показників, методологія, принципи відбору інформації, аналіз результатів обстеження відповідають вимогам міжнародної статистики. Сьогодні обстеження умов життя домогосподарств України здійснюють, відповідно до міжнародних рекомендацій у цій галузі, а саме [231]:

принципу формування вибірки домогосподарств для обстеження як імовірнісної, стратифікованої, багатоступеневої, територіальної; добровільної згоди домогосподарства на участь в обстеженні; відмови від методу балансу доходів і витрат сімейних бюджетів для здобуття більш надійної інформації про їхні розміри та склад; мінімального навантаження на домогосподарство; вивчення споживання домогосподарства протягом короткого часу; можливості надання науково обґрунтованих оцінок якості інформації, зокрема точності;

поширення даних вибіркового обстеження на генеральну сукупність – усі домогосподарства країни;

супроводу публікацій результатів обстеження методологічними коментарями для користувачів даними.

Основу програми обстеження домогосподарств як головний інструментарій збирання інформації розроблено 1998 р. за підтримки Міжнародного банку реконструкції та розвитку [231; 245]. Подальше поліпшення програми відбувалося, із метою відповідності сучасним трансформаційним процесам соціально-економічної сфери. Саме вдосконалення та подальший розвиток програми обстеження умов життя домогосподарств відбулося, завдяки плідній співпраці органів законодавчої та виконавчої влади, вітчизняних і закордонних науковців, співробітників статистичних організацій Швеції, Фінляндії та інших країн.

Ураховуючи постійні зміни в економіці та розвиток інноваційних технологій, нових видів діяльності домогосподарств, виникає необхідність у можливості інтеграції до програм обстежень домогосподарств України окремих нових блоків запитань соціально-економічного спрямування із застосуванням суб'єктивних оцінок. Особливо це стосується таких нових перспективних видів діяльності домогосподарств, як соціальне підприємництво, які не занесені окремим пунктом до податкової системи країни та не враховують у національних статистичних джерелах як окремий вид господарської діяльності. Актуальною залишається інформація щодо настроїв членів домогосподарств, їхніх очікувань і сподівань, задоволення основних та вторинних потреб. Такий вид тематичних опитувань дає потенційну можливість проаналізувати дані об'єктивного матеріального становища, споживчих можливостей, рівня обмеженості для задоволення першочергових потреб із суб'єктивним оцінюванням.

Обстеження умов життя домогосподарств відбувається серед респондентів, які щорічно повністю замінюються. Щороку для участі в цьому обстеженні відбирають адреси близько 13 тис. домогосподарств, які репрезентують усі регіони України. Найчастіше в обстеженні беруть участь близько 10,5 тис. домогосподарств, а це, своєю чергою, 80 % відібраних адрес. Ситуація з відбору респондентів складається так, що будь-яке домогосподарство має можливість потрапити до вибірки. Формування вибірки здійснюють на основі процедури стратифікованого багатоступеневого відбору [222; 231].

Процес опитування домогосподарств відбувається на початку обстеження, відповідно до затверджених опитних листів. Основними загальноприйнятими запитаннями є інформація про загальну характеристику домогосподарств, їхній склад, житлові умови, наявність і використання земельних ділянок, худоби, рівень сукупних доходів та витрат. Дані такого характеру яскраво відображають соціально-економічну діяльність домогосподарств і дають можливість відстежити зміни у їхній діяльності. Окремим, не менш головним, пунктом є рівень освіти, статусів зайнятості. Із 2015 р. в опитних листах домогосподарств новим пунктом виділяють доступ домогосподарств до всесвітньої мережі "Інтернет", що, своєю чергою, пов'язано з розвитком нової економіки та поширенням інноваційних видів діяльності домогосподарств [222].

Поширення результатів вибіркового обстеження на всі домогосподарства України здійснюють методом статистичного зважування [241]. Статистичні ваги враховують під час оцінювання показників імовірностей унесення домогосподарств до вибірки та фактичних рівнів їхньої участі в обстеженні, погодження результатів обстеження із зовнішньою інформацією, зокрема: із даними демографічної статистики щодо кількості та статево-вікової структури населення; даними соціальної статистики щодо кількості та розміщення інституціонального населення тощо. Система статистичних ваг дає можливість підвищити рівень надійності оцінок показників, які вимірюють шляхом вибірових спостережень. Для сприяння більш коректному застосуванню результатів обстеження їх публікують з одночасним аналізом якості оцінок основних показників.

Однак, незважаючи на широкий спектр блоків запитань в обстеженні умов життя домогосподарств України, виділено певні обмеження та недоліки таких опитних листів. Насамперед до них можна зарахувати несистематичність та недостатню періодичність в обстеженні доходів і витрат домогосподарств, що, своєю чергою, має не високий рівень надійності даних та унеможлиблює детальний аналіз із прогнозуванням подальшого розвитку доходів і витрат. Наступним недоліком є небажання заможних членів домогосподарств брати участь у таких обстеженнях, що, своєю чергою, впливає на об'єктивність результатів розрахунків щодо диференціації добробуту домогосподарств України.

Майже на всіх етапах моніторингу виникають різні похибки, притаманні будь-яким вибірковим обстеженням:

приховування респондентами реальних доходів або витрат (що пов'язано з отриманням певних соціальних пільг на житлово-комунальні послуги), соціального становища (переважно стосується жінок, які, перебуваючи в поширеному "громадському" шлюбі, у разі народження дитини не вказують батька);

звичайні помилки респондентів (людський фактор);

похибки вибірки;

відсутність компетентностей у веденні та кодуванні даних та ін.

Частково ці похибки залишають, оскільки їхнє виправлення потребує неадекватних, порівняно з результатами витрат, ресурсів, іншу частину мінімізують або компенсують на етапах опрацювання первинних та агрегованих даних. Саме у зв'язку зі складністю таких процедур, опрацювання даних практично здійснюють централізовано, воно передбачає проведення декількох етапів: уточнення первинних даних; агрегацію інформації з різних інструментів обстеження; розрахунок системи статистичних ваг та підготовку файлів для подальшого аналізу.

Підсумовуючи викладений матеріал, необхідно наголосити, що протягом останніх 8 років відбулися суттєві зміни у структурному та кількісному складі домогосподарств, а саме:

зменшення кількості домогосподарств у середньому за рік на 47 тис. од.;

збільшення двоосібних домогосподарств на 3,1 %;

зростання кількості домогосподарств з однією дитиною та зменшення багатодітних домогосподарств;

через відсутність даних щодо вікового складу територіального розташування поодиноких домогосподарств виявлено складності в аналізі низки таких питань, як старіння населення та ін.

Слід зазначити, що виявлені тенденції характеризують негативні наслідки соціально-економічних реформ, що здійснюють в Україні останніми десятиріччями. Їхній вплив, передусім, відчують на собі домогосподарства як найменш захищені одиниці соціальної економіки. Тому важливим напрямом формування соціальної політики держави має стати всебічне підтримання діяльності домогосподарств як із фінансово-економічного, так і соціального боку; створення вигідних умов їхнього функціонування тощо.

Розділ 2

Аналіз діяльності домогосподарств в Україні

2.1. Структурний аналіз доходів та витрат домогосподарств України

Ґрунтуючись на доповіді Національного інституту статистики та економічних досліджень (рекомендації Комісії Стігліца) [52; 53], діяльність домогосподарства розглядають із погляду формування їхніх доходів та витрат, які супроводжують членів домогосподарства у процесі виконання ними своїх функцій.

Реалізуючись у цій сфері, домогосподарство залучається до кругообігу ринкової економіки, водночас змінює свій соціально-економічний статус і значення в суспільстві та тісно взаємодіє з підприємницьким сектором на ринку ресурсів, товарів і послуг.

В умовах формування нової економіки дослідження рівня та структури дохідно-витратної діяльності домогосподарств дають можливість сформувати повноцінну картину загального стану й розвитку життєдіяльності домогосподарств. Розмір доходів і їхній розподіл безпосередньо впливають на формування та розвиток соціально-економічної діяльності домогосподарств країни. Витрати домогосподарств, своєю чергою, є одним із важливих показників розвитку економіки країни. Домогосподарства, використовуючи свої доходи, трансформують ринок товарів і послуг, а в разі підвищення рівня споживчих витрат – забезпечують поліпшення якості життя.

У світовій практиці проблеми доходів домогосподарств посідають провідне місце в соціально-економічній системі суспільства та є одними з головних компонентів аналізу якості життя населення. Саме це спонукає розглянути та проаналізувати структуру доходів домогосподарств України, їхні джерела надходжень, види тощо.

Економічний енциклопедичний словник трактує дохід, зважаючи на три основні позиції, а саме, як:

1) гроші або матеріальні цінності, здобуті від виробничої, комерційної, посередницької чи іншої діяльності;

2) різницю між виторгом від реалізації продукції, робіт чи послуг і матеріальними витратами на їхнє виготовлення;

3) суму дивідендів і відсотків, отриманих, відповідно, від акцій та вкладів і депозитів [209].

Можна дійти висновку, що доходи населення поєднують у собі обсяг нарахованих у грошовій та натуральній формі: заробітної плати, прибутку та змішаного доходу, отриманих доходів від власності, соціальної допомоги та інших поточних трансфертів.

Державна служба статистики України, характеризуючи величину доходів домогосподарств, використовує поняття сукупних ресурсів (рис. 2.1) [231], що є цілком логічним і вмотивованим, адже заощадження домогосподарств (скажімо, неорганізовані заощадження у вигляді готівки, яку зберігає населення) не є надходженнями за певний період часу (тобто доходами), а лише відображають ресурсний потенціал домашнього господарства, формуючи його багатство. Водночас рівень загальних доходів, а також обсяг і структура споживання слугують показником соціального статусу людини, її становища в суспільстві.

На рис. 2.1 подано структуру сукупних доходів і витрат домогосподарств, яку використовують за щорічного вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, вона складається з таких елементів: *грошових доходів* (оплати праці; доходів від підприємницької діяльності; доходів від продажу сільськогосподарської продукції, особистого домашнього майна та нерухомості; доходів від власності (дивідендів, акцій, відсотків за вкладами тощо), пенсій, стипендій, аліментів, субсидій, пільг, компенсацій (наданих готівкою); допомоги від родичів); *негрошових доходів* (вартості спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель, пільг і субсидій безготівкових, грошової оцінки допомоги від родичів) і *ресурсів домогосподарств* (величини загальних доходів, а також використаних заощаджень, наявності позик, кредитів, боргів, узятих домогосподарством та повернутих йому боргів) [231].

Учений С. Мочерний визначає витрати домогосподарств як загальну суму всіх грошових коштів та матеріальних благ, використаних на забезпечення життєдіяльності домогосподарств. До того ж автор виділяє такі статті витрат, як: витрати на сплату податків, витрати на харчування й одяг, витрати на оплату комунальних послуг та оплату житла, витрати на здобуття освіти та ін. [111].

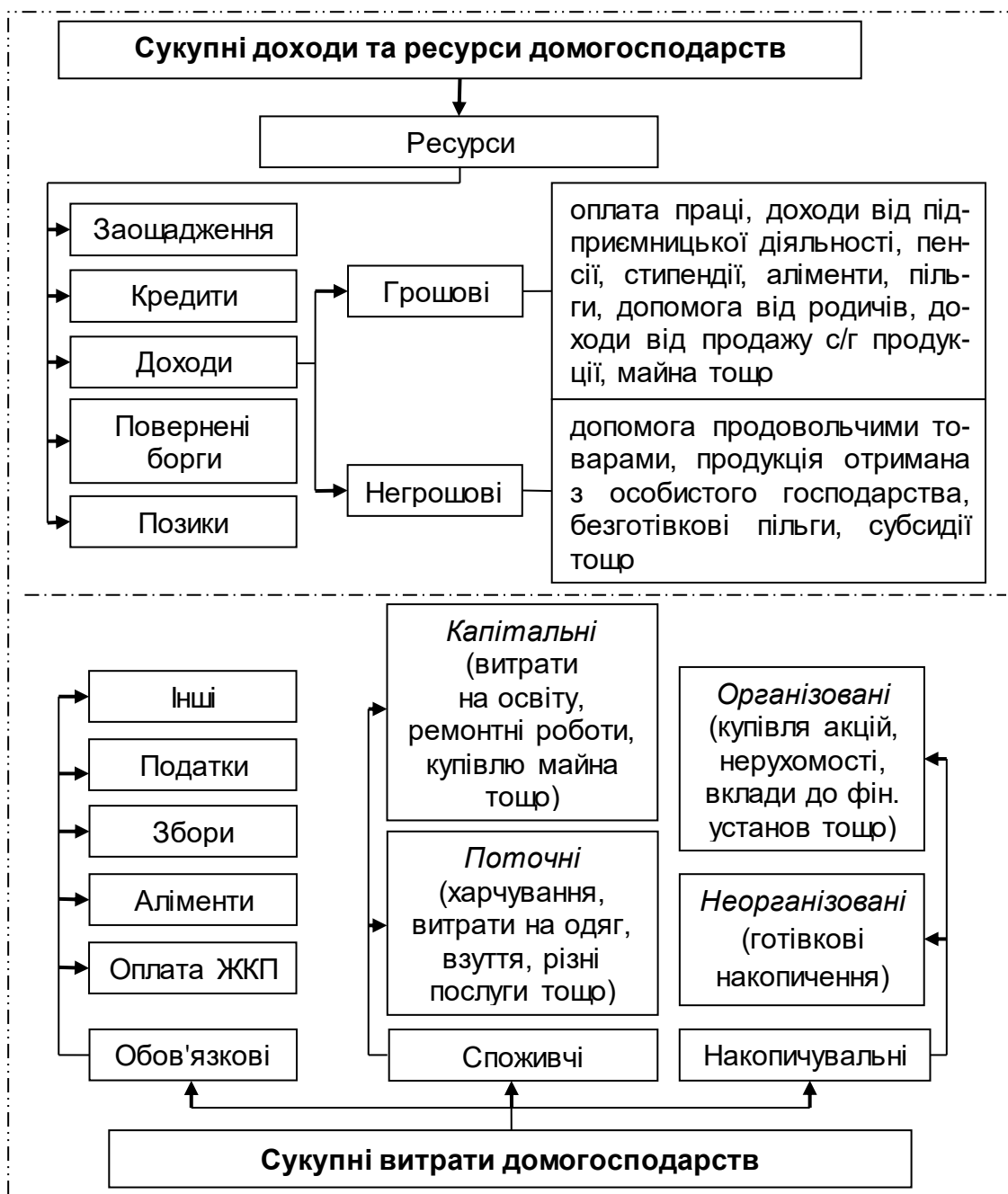

Рис. 2.1. Система сукупних доходів, ресурсів та витрат домогосподарств [231]

Є різні підходи до класифікації витрат домогосподарства. Із погляду *періодичності* вчені-економісти виділяють три групи витрат домогосподарств: короткострокові, середньострокові та довгострокові витрати. Із погляду *призначення витрат* інші економісти розподіляють їх на такі групи: особисті витрати, податки й інші обов'язкові сплати, грошові накопичення та збереження. У деяких дослідженнях витрати розподіляють за *мірою необхідності* (першочергові, бажані витрати та інші).

Для повної характеристики витрат домогосподарств доцільно використувати таку класифікацію витрат, яка б охоплювала всі критерії витрат. Державна служба статистики України дає класифікацію витрат домогосподарств як *сукупних витрат*, що охоплює обов'язкові платежі, витрати на споживання та витрати на накопичення (див. рис. 2.1), а отже, поєднує всі класифікації витрат. Сукупні витрати характеризують структуру використання домогосподарством сукупних ресурсів та відображають реальний поточний стан матеріального добробуту домогосподарства [231].

Отже, сукупні витрати складаються із суми споживчих та неспоживчих сукупних витрат [209]. Сукупні витрати поєднують фактично сплачені грошові витрати домогосподарства, вартість натуральних надходжень, суми пільг та безготівкових субсидій. Оцінювання натуральних надходжень здійснюють за середніми цінами купівлі відповідних товарів.

До *обов'язкових платежів* зараховують податки та збори з фізичних осіб, комунальні та інші платежі. Такі витрати скорочують реальні доходи домогосподарств та не дають можливості накопичувати доходи.

Споживчі витрати розподіляють на поточні та капітальні. *Поточні витрати* охоплюють витрати на придбання продовольчих та непродовольчих товарів, а також витрати, які входять до періодичних витрат за надання послуг (послуги перукарів, косметологів, поточне обслуговування в лікарів тощо). *Капітальні витрати* є витратами на придбання коштовних товарів та можуть бути витратами на придбання меблів, житла, транспортних засобів; витратами на освіту або придбання туристської путівки та ін. [89].

Накопичувальні витрати можуть бути як організованими (наявність коштів домогосподарств у різних фінансових структурах, чи то банківські депозити, чи то купівля цінних паперів), так і неорганізованими (наявність готівкових коштів у домогосподарств) [224].

Згідно з даними Державної служби статистики до складу сукупних витрат домогосподарств входять такі витрати на [231]: продукти харчування, безалкогольні та алкогольні напої, тютюнові вироби, одяг і взуття (товари та послуги); оплату житла, комунальних продуктів і послуг; інші житлові товари та види палива, предмети домашнього вжитку (товари та послуги); охорону здоров'я (товари та послуги); транспорт і зв'язок; освіту; культурний відпочинок; допомогу родичам; купівлю акцій та ін.

Однак із математичного погляду за наявності великої кількості змінних ознак постає гостра необхідність у виявленні основних показників,

які дають можливість показати та проаналізувати основні аспекти економічного розвитку або економічної депресії окремих областей країни.

Отже, виникає необхідність у виявленні основних джерел доходів та витрат домогосподарств, які формують основу для їхньої життєдіяльності. Для вирішення цього завдання авторами застосовано метод статистичного аналізу скорочення даних факторного аналізу, для розрахунку якого використано систему Statistica.

Дослідження нідерландського вченого Дж. де Вінтера Exploratory factor analysis with small sample sizes [190] виявили, що адекватний розмір вибірки частково визначено характером даних, тому на невеликих вибірках достатньо того, щоб кількість досліджуваних точок була більшою за кількість показників. Це правило підтверджено роботою американського науковця Дж. Осборна Best practices in exploratory factor analysis: four recommendations for getting the most from your analysis [257], у якій було проаналізовано понад 30 досліджень методом факторного аналізу та виявлено, що близько 15 % таких досліджень проводили з невеликою різницею точок спостереження над показниками.

Не менш важливі й дослідження таких українських учених, як В. Пономаренко та Л. Малярець, які в роботі "Аналіз даних у дослідженнях соціально-економічних систем" [129] досліджують факторний аналіз із різних боків і наводять приклади, які уможливають процес факторного аналізу з невеликою різницею між показниками та точками спостереження. Тому в цьому дослідженні співвідношення між кількістю показників 21 та кількістю точок дослідження 27 є допустимим і дозволяє здобути достовірні результати.

Увесь процес факторного аналізу можна подати у вигляді структурно-логічної схеми (рис. 2.2).

Відповідно до *першого етапу*, метою здійснення факторного аналізу є виявлення основних показників доходу та витрат домогосподарств України, які формують основу їхньої життєдіяльності.

На *другому етапі* для вирішення поставленого завдання необхідно визначити метод факторного аналізу.

На *третьому етапі* відбувається відбір даних, а саме показників за сукупною структурою доходів та ресурсів домогосподарств із 2009 до 2017 року за областями, які використовуються Департаментом Державної служби статистики. Але для уникнення повторень та помилок у вибірці даних, деякі показники необхідно об'єднати. Наприклад, субсидії готівкові й безготівкові, пільги на оплату охорони здоров'я готівкові та безготівкові.

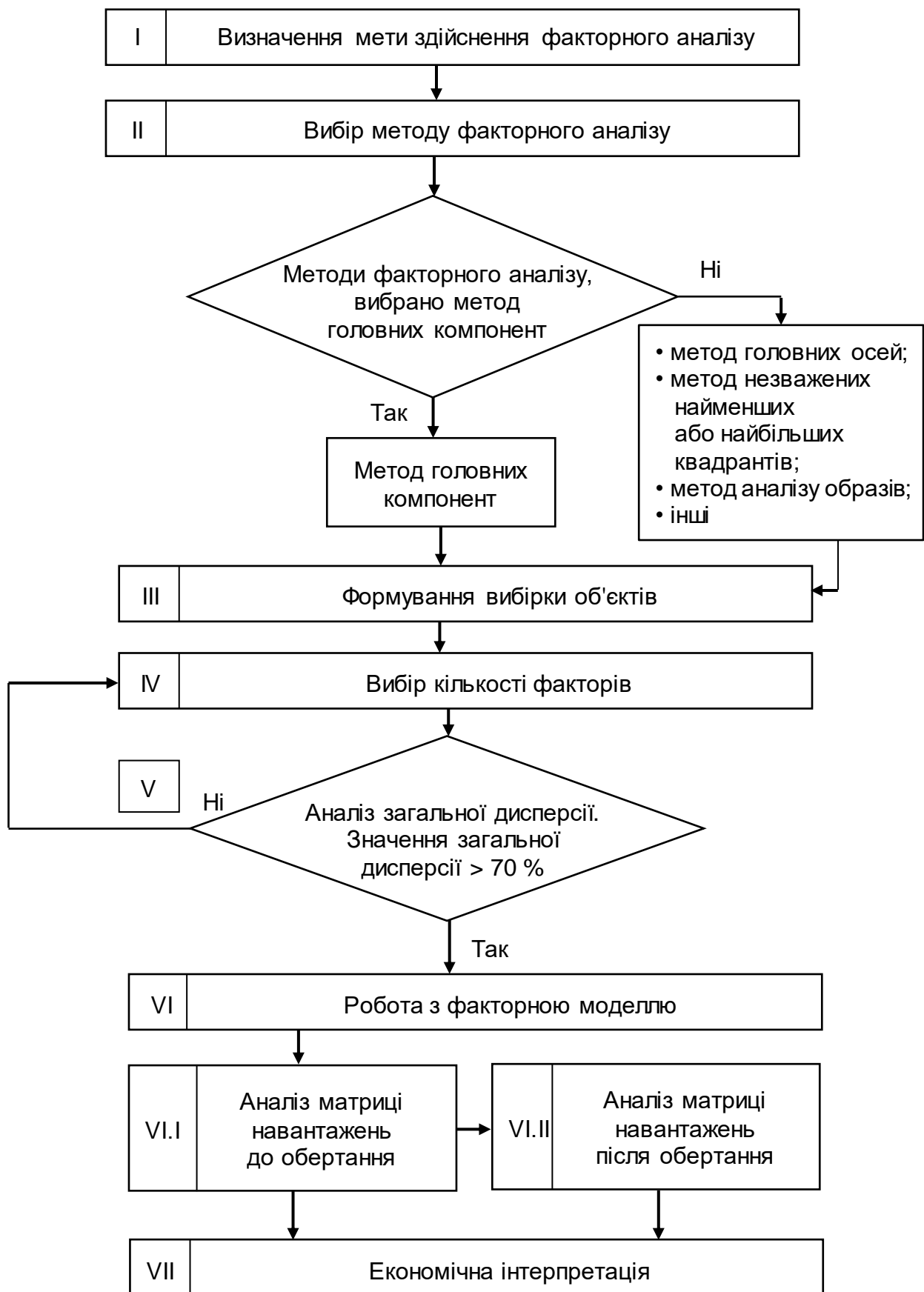

Рис. 2.2. Структурно-логічна схема здійснення факторного аналізу
[115; 118; 239]

Отже, після певного синтезу даних, вихідними показниками для факторного аналізу є такі:

- оплата праці – X1;
- доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості – X2;
- доходи від продажу сільськогосподарської продукції – X3;
- доходи від продажу особистого й домашнього майна – X4;
- доходи від продажу нерухомості – X5;
- доходи від власності (дивіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки за вкладками, доходи від здавання майна) – X6;
- пенсії – X7;
- стипендії – X8;
- субсидії, допомоги, пільги та компенсаційні виплати – X9;
- допомога, у зв'язку із безробіттям, – X10;
- допомога малозабезпеченим сім'ям – X11;
- допомоги на дітей – X12;
- інші соціальні допомоги – X13;
- грошова допомога від родичів або інших осіб – X14;
- аліменти – X15;
- інші грошові доходи – X16;
- вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель, – X17;
- пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг – X18;
- пільги безготівкові на оплату послуг транспорту, зв'язку – X19;
- грошова оцінка допомоги продовольчими товарами – X20;
- використання заощаджень, позики, повернені домогосподарству борги, – X21.

Згідно із Законом України "Про публічну інформацію" [241], ця інформація перебуває в публічному доступі на головному сайті Державної служби статистики України та після опрацювання, її буде подано в додатку А.

Вихідні дані для факторного аналізу сукупних витрат подано в додатку Б. Процес факторного аналізу є аналогічним, використаному під час аналізу доходів домогосподарств. Тому є можливість одразу перейти до третього етапу факторного аналізу, а саме відбору даних

сукупних ресурсів домогосподарств України із 2009 до 2017 р. за областями:

Споживчі витрати такі:

на продукти харчування та безалкогольні напої – Y_1 ;

на алкогольні напої – Y_2 ;

на тютюнові вироби – Y_3 ;

на одяг та взуття – Y_4 ;

на оплату житла, комунальних продуктів і послуг, інші житлові товари та види палива – Y_5 ;

на предмети домашнього вжитку – Y_6 ;

на охорону здоров'я – Y_7 ;

на транспорт – Y_8 ;

на зв'язок – Y_9 ;

на відпочинок та культуру – Y_{10} ;

на освіту – Y_{11} ;

на ресторани та готелі – Y_{12} ;

на різні товари та послуги – Y_{13} .

Неспоживчі витрати такі:

на допомогу родичам та іншим особам – Y_{14} ;

на купівлю акцій, нерухомості, будівництво, капремонт, вклади до банків – Y_{15} ;

інші – Y_{16} .

Четвертий етап ґрунтується на процедурі вибору кількості факторів. Основну кількість головних компонент доцільно визначити за допомогою критерію каменистого осипу, який розробив англійський учений Реймонд Бернар Кеттел [254].

Сутність цього критерію полягає у графічному зображенні власних значень матриці кореляцій у вигляді каменистого осипу (рис. 2.3), де спадання власних значень зліва на право максимально сповільнюється.

Із рис. 2.3 чітко видно, що уповільнення власних значень відповідає фактору 7, але на практиці необхідно перевіряти як мінімум два варіанти. У цьому разі перевірці підлягає і фактор 6.

Для більш точного визначення кількості факторів (*п'ятий етап* здійснення факторного аналізу) доцільно взяти за основу відсоток пояснювальної дисперсії, кумулятивний відсоток якої за кількістю факторів має бути більшим або дорівнювати 75 %.

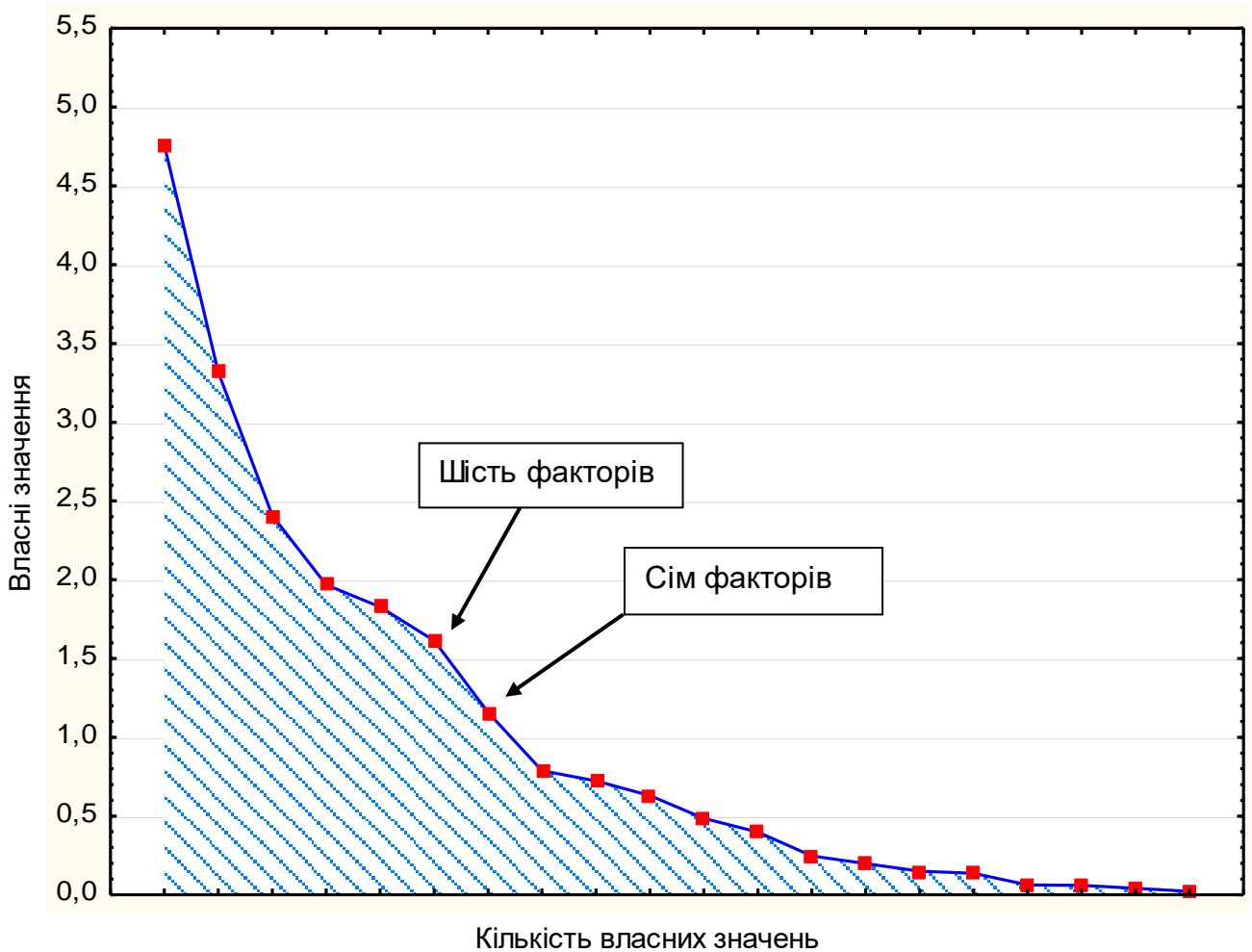

Рис. 2.3. Графік каменистого осипу

Вихідними даними на рис. 2.3 є сукупні ресурси та доходи домогосподарств 2009 р.

За вихідними даними сукупних ресурсів і доходів домогосподарств за 2009 – 2017 рр. переважно сформовано шість основних компонентів, загальна дисперсія яких $\geq 75\%$. Винятком є 2012 р., де сформовано сім факторів навантаження.

На *шостому етапі* виконання факторного аналізу відбулося обертання факторного простору різними методами.

Сьомий етап аналізу передбачає оцінювання якості результатів і визначення відповідної структури факторів головних компонент та, відповідно, підсумок аналізу.

Результати аналізу основних ознак сукупних доходів та ресурсів і витрат домогосподарств України за 2009 – 2017 рр. наведено в табл. 2.1.

Підсумок факторних навантажень за 2009 – 2017 рр.

Роки	Фактори	Показники	Ступені навантаження
1	2	3	4
2009	Фактор 1	X1, X3, X8, X19	Високе навантаження: оплата праці, доходи від підприємницької діяльності, стипендії; низьке: використання заощаджень
	Фактор 2	X2, X12	
	Фактор 3	X17, X20	
	Фактор 4	X7, X16	
	Фактор 5	X5, X13	
	Фактор 6	X21	
2010	Фактор 1	X1, X5, X19	Високе навантаження: заробітна плата, доходи від продажу нерухомості; низьке: доходи від власності на фінансовому ринку
	Фактор 2	X2, X14, X21	
	Фактор 3	X6	
	Фактор 4	X17, X20	
	Фактор 5	X16	
	Фактор 6	X15	
2011	Фактор 1	X14, X19, X21	Високе навантаження: аліменти, вартість продукції отриманої із власного господарства; низьке: пільги на оплату охорони здоров'я
	Фактор 2	X12	
	Фактор 3	X5, X10	
	Фактор 4	X9	
	Фактор 5	X18	
	Фактор 6	X15, X17, X20	
2012	Фактор 1	X13, X17, X20	Високе навантаження: соціальна допомога; низьке: доходи від продажу нерухомості
	Фактор 2	X21	
	Фактор 3	X18	
	Фактор 4	X1, X3, X19	
	Фактор 5	X5	
	Фактор 6	X4	
	Фактор 7	X2	
2013	Фактор 1	X11, X13, X20	Високе навантаження: стипендії, допомога від родичів; низьке: доходи від підприємницької діяльності
	Фактор 2	X8, X14, X19	
	Фактор 3	X12, X16	
	Фактор 4	X7, X9	
	Фактор 5	X6, X10	
	Фактор 6	X2, X4	

1	2	3	4
2014	Фактор 1	X17, X20	Високе навантаження: спожита продукція від особистого майна, допомога продовольчими товарами; низьке: від продажу нерухомості
	Фактор 2	X1, X7, X19	
	Фактор 3	X2, X4, X14	
	Фактор 4	X5	
	Фактор 5	X7, X9	
	Фактор 6	X18	
2015	Фактор 1	X15, X20	Високе навантаження: заробітна плата, стипендії, доходи від сільськогосподарської продукції; низьке: доходи від продажу майна
	Фактор 2	X1, X3, X8	
	Фактор 3	X21	
	Фактор 4	X4	
	Фактор 5	X13	
	Фактор 6	X2, X12	
2016	Фактор 1	X2, X4, X14, X21	Високе навантаження: заробітна плата, доходи від продажу майна, стипендії; низьке: інші соціальні допомоги
	Фактор 2	X1, X3, X8, X19	
	Фактор 3	X9, X16, X17, X20	
	Фактор 4	X7	
	Фактор 5	X18	
	Фактор 6	X13	
2017	Фактор 1	X5	Високе навантаження: заробітна плата, доходи від продажу майна, стипендії; низьке: інші соціальні допомоги
	Фактор 2	X7, X9	
	Фактор 3	X1, X3, X8	
	Фактор 4	X14, X21	
	Фактор 5	X2, X19, X20	
	Фактор 6	X4	

Зважаючи на результати факторного аналізу, необхідно зробити детальний порівняльний аналіз показників діяльності, наведених у табл. 2.2.

За результатами факторного аналізу до основних дохідних показників діяльності домогосподарства належать такі: оплата праці; доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості; доходи від продажу особистого й домашнього майна; доходи від продажу нерухомості; пенсії; стипендії; субсидії; допомоги; пільги та компенсаційні виплати; інші соціальні допомоги; грошова допомога від родичів або інших осіб; вартість

спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель; пільги безготівкові на оплату послуг транспорту, зв'язку; грошова оцінка допомоги продовольчими товарами та використання заощаджень, позики повернені домогосподарству борги.

Таблиця 2.2

Порівняльний аналіз результатів факторного аналізу сукупних доходів та ресурсів домогосподарств за 2009 – 2017 рр.

№ з/п	Фактори	Показники	Роки									
			2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1	Оплата праці	X1	+	+		+		+	+	+	+	
2	Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	X2	+	+		+	+	+	+	+	+	
3	Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	X3	+			+			+		+	
4	Доходи від продажу особистого й домашнього майна	X4				+	+	+	+	+		
5	Доходи від продажу нерухомості	X5	+	+	+	+		+		+	+	
6	Доходи від власності (дивіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки за вкладками, доходи від здавання внайми нерухомості тощр)	X6		+			+					
7	Пенсії	X7	+				+	+		+	+	
8	Стипендії	X8	+				+	+	+	+	+	
9	Субсидії, допомоги, пільги та компенсаційні виплати	X9			+		+	+		+	+	
10	Допомога, у зв'язку з безробіттям	X10			+		+					

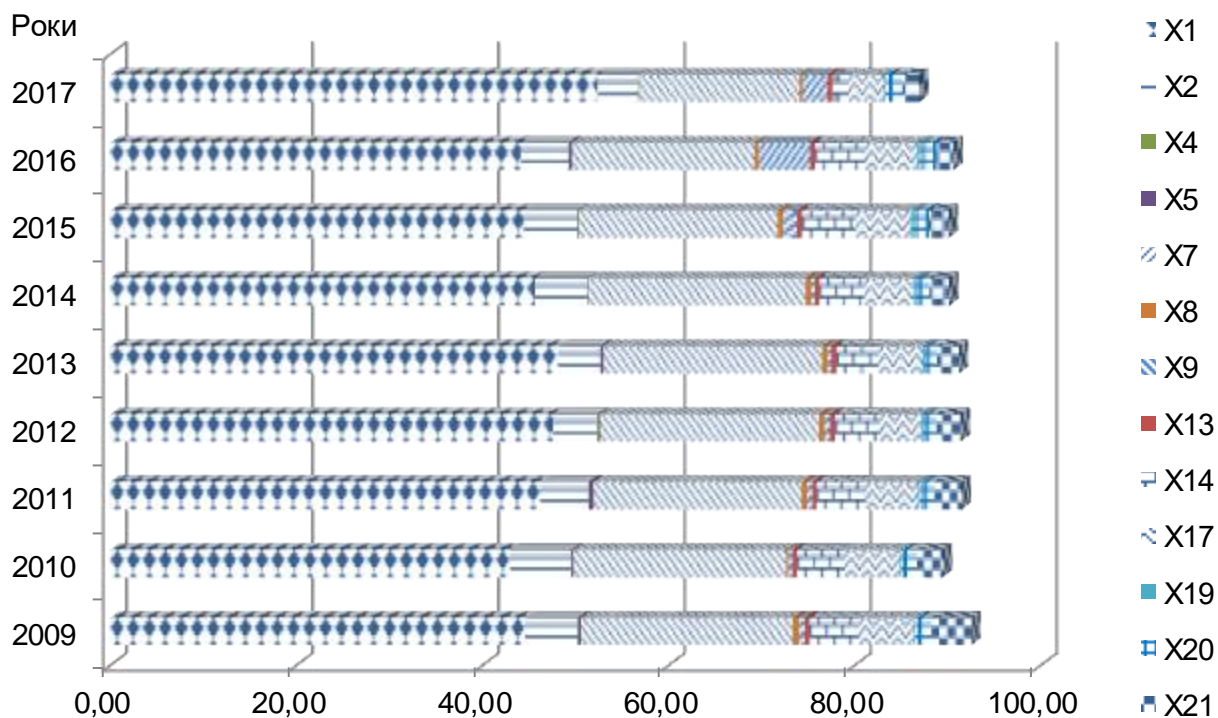
Закінчення табл. 2.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
11	Допомога малозабезпеченим сім'ям	X11					+				
12	Допомоги на дітей	X12	+		+		+		+		
13	Інші соціальні допомоги	X13	+			+	+		+	+	
14	Грошова допомога від родичів та інших осіб	X14		+	+		+	+		+	+
15	Аліменти	X15		+	+				+		
16	Інші грошові доходи	X16	+	+			+			+	
17	Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	X17	+	+	+	+		+		+	
18	Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощ	X18			+	+		+		+	
19	Пільги безготівкові на оплату послуг транспорту, зв'язку	X19	+	+	+	+	+	+	+	+	+
20	Грошова оцінка допомоги продовольчими товарами	X20	+	+	+	+	+	+	+	+	+
21	Використання заощаджень, позики, повернені домогосподарству борги	X21	+	+	+	+			+	+	+

 – повторюваний показник.

Так, 2009 р. доходи становили 92,56 %, 2010 р. – 89,46 %, 2011 р. – 91,52 %, 2012 р. – 91,4 %, 2013 р. – 91,21 %, 2014 р. – 90,18 %, 2015 р. – 90,12 %, 2016 р. – 90,64 % і мають вагоме навантаження на основну частину доходів.

На рис. 2.4 подано структуру сукупних доходів і ресурсів домогосподарств за результатами факторного аналізу за роками, із якого чітко видно, що показники сукупних доходів домогосподарств України (за областями), які було виділено за допомогою факторного аналізу, становлять основну частину бюджету домогосподарств.

Умовні позначення:

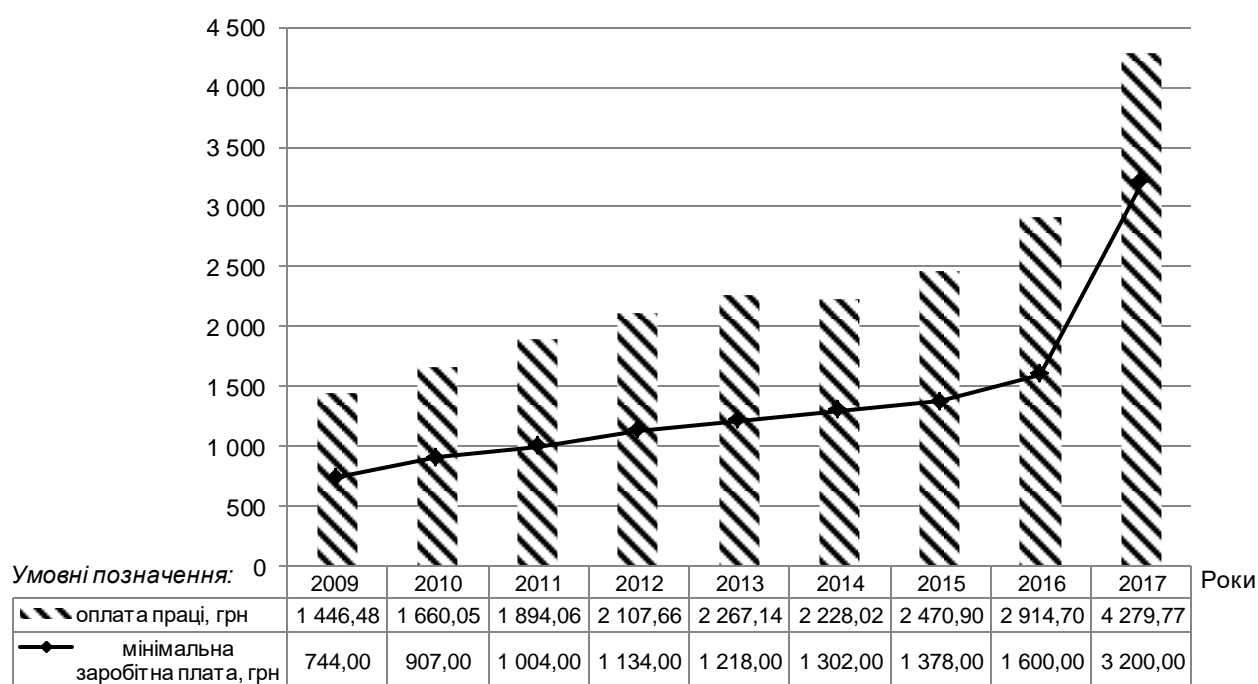
(X1) – оплата праці; (X2) – доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості; (X4) – доходи від продажу особистого й домашнього майна; (X5) – доходи від продажу нерухомості; (X7) – пенсії; (X8) – стипендії; (X9) – субсидії, допомоги, пільги та компенсаційні виплати; (X13) – інші соціальні допомоги; (X14) – грошова допомога від родичів або інших осіб; (X17) – вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель; (X19) – пільги безготівкові на оплату послуг транспорту, зв'язку; (X20) – грошова оцінка допомоги продовольчими товарами та використання заощаджень; (X21) – позики, повернені домогосподарству борги.

Рис. 2.4. Структура сукупних доходів домогосподарств за результатами факторного аналізу, 2009 – 2017 рр.

Такі показники діяльності домогосподарств, як: доходи від продажу сільськогосподарської продукції, доходи від власності (дивіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки за доходами, доходи від здавання майна), можливо, і мали б високе навантаження окремого відсотка домогосподарств, але за відсутності точних статистичних даних і наявності

конфіденційної інформації (щодо фінансових установ), мають несуттєве навантаження на загальний бюджет домогосподарств та становлять приблизно 3 % від кінцевого місячного доходу.

Допомоги, у зв'язку з безробіттям, малозабезпеченим сім'ям, на дітей, аліменти, пільги на оплату товарів і послуг з охорони здоров'я становлять приблизно 7 – 9 % від загального доходу домогосподарств. Це пов'язано з тим, що ці показники, майже всі, належать до виплат державного соціального сектору. Такі виплати не є суттєвими, порівняно з основною заробітною платою, та не мають великого навантаження на весь дохід домогосподарств (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Порівняння динаміки середньорічного доходу домогосподарств та мінімальної заробітної плати протягом 2009 – 2017 рр., грн [231]

Однак слід ураховувати, що дані офіційної статистики не відповідають сучасним реаліям через вплив тіньової діяльності. Так, учені та спеціалісти у сфері економіки визначають домінуючі сегменти сучасної тіньової економіки та головні механізми отримання тіньових доходів домогосподарств, а саме [12, с. 6; 124, с. 28–29]: приховування реальних доходів громадян, а також доходів і прибутків підприємств від оподаткування; отримання тіньових доходів шляхом прихованого вилучення з обігу

різниці між офіційними й реальними цінами на товари та послуги; корупція; випуск і реалізація неврахованої продукції та надання неврахованих послуг; кримінальний промисел (рекет, наркобізнес, проституція, розкрадання та грабежі); нелегальні валютні та зовнішньоекономічні операції (контрабанда); нелегальний експорт капіталів; фінансове шахрайство.

Фактично, тіньова економіка стала однією з органічних складових частин економічної системи й у цій якості відіграє певні системні функції. Зокрема, вона частково розв'язує низку поточних проблем, які виявляються неспроможними розв'язати легальні економічні відносини. Держава забезпечує акумуляцію вільних грошових коштів, формує прошарок підприємців, створює умови для самозайнятості та є джерелом доходів широких верств населення, підвищуючи споживчий попит тощо. Згідно з оцінками Державної фіскальної служби України, обсяг тіньового сектору української економіки становить як мінімум 350 млрд грн на рік [232].

Тому для більш повного уявлення про структуру доходів домогосподарств України, доцільним буде зробити порівняння зі структурою доходів закордонних домогосподарств. Важливо врахувати дані прикордонних країн і країн із соціально орієнтованою та новою економікою (рис. 2.6). За результатами аналізу видно, що в економічно успішних країнах велику питому вагу в доходах домогосподарств становлять доходи від заощаджень, що інвестують в економіку на фінансовому ринку країни.

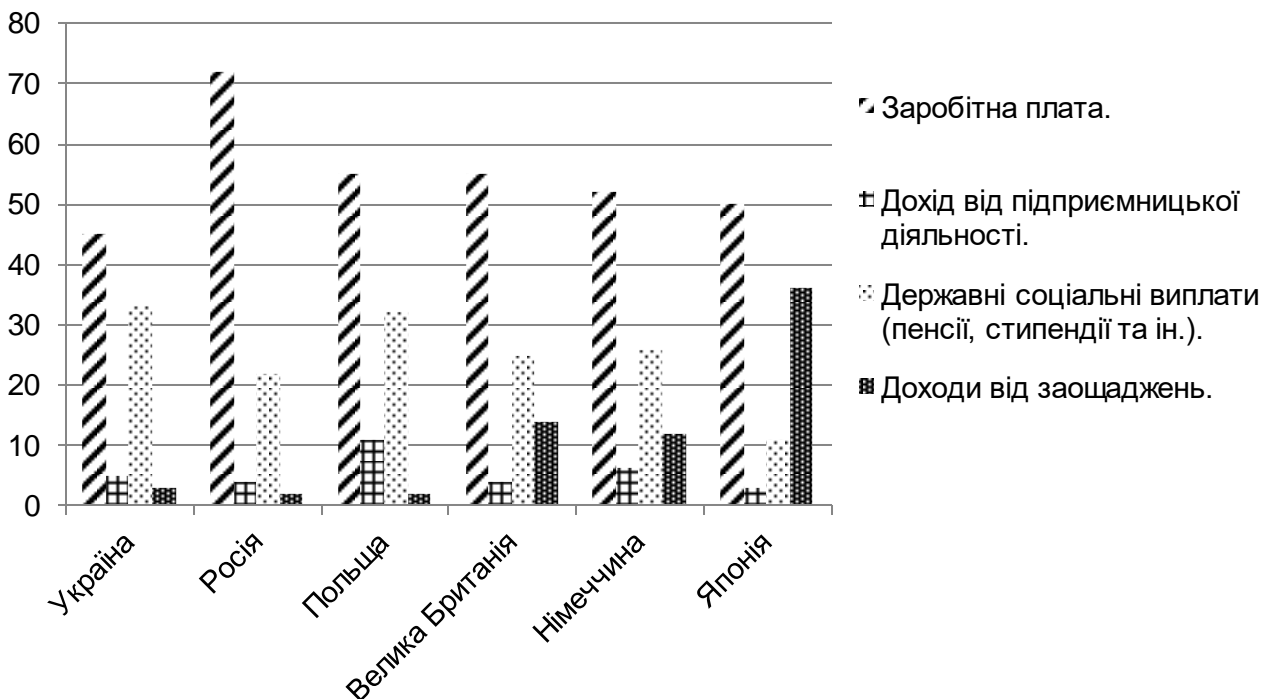

Рис. 2.6. Порівняльна структура доходів домогосподарств, % [231]

У Японії цей показник становить 36 %, у Великій Британії та Німеччині 14 та 12 %, відповідно. Такий відсоток пояснено стабільною банківською системою та доступом до новітніх способів заощаджень. Також необхідно зазначити, що все ж таки основну частку доходів домогосподарств становить заробітна плата.

Звертає та себе увагу суттєва диференціація доходів домогосподарств, яку спостерігають як у закордонних країнах, так і в Україні. У США, наприклад, рівень доходів знижується з віком, приблизно після 55 років [195]. В Україні ж різницю в доходах домогосподарств, на думку авторів, пов'язано не тільки з демографічними, а й географічними характеристиками.

За результатами факторного аналізу сукупних витрат діяльності домогосподарств України за 2009 – 2017 рр. доцільно розглянути зміни виділених показників у динаміці (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Порівняльний аналіз результатів факторного аналізу сукупних витрат домогосподарств за 2009 – 2017 рр.

№ з/п	Показники витрат	Показники	Роки									
			2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
1	Продукти харчування та безалкогольні напої	Y_1	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
2	Алкогільні напої	Y_2	+		+	+			+			
3	Тютюнові вироби	Y_3	+	+			+			+	+	
4	Одяг і взуття	Y_4	+		+	+	+	+	+	+	+	
5	Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	Y_5		+	+				+	+		
6	Предмети домашнього вжитку, побутова техніка	Y_6	+		+		+			+		

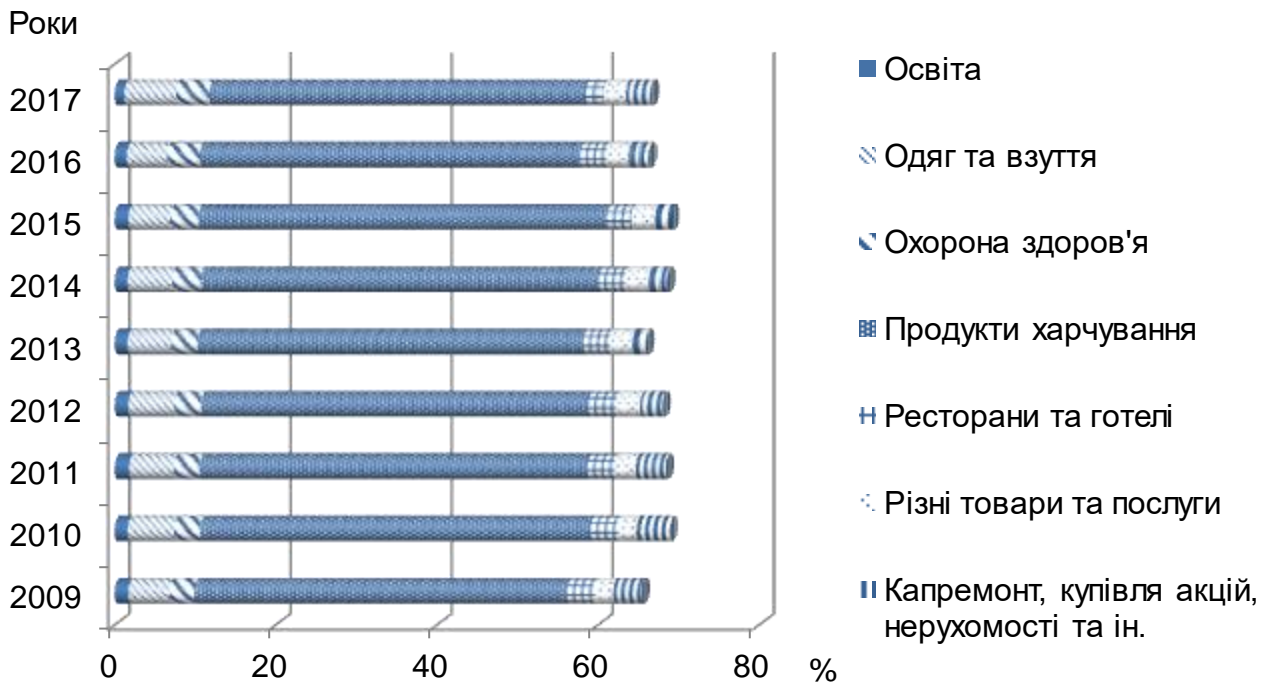
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
7	Охорона здоров'я	Y_7		+		+	+	+	+		+
8	Транспорт	Y_8		+	+	+				+	
9	Зв'язок	Y_9			+			+			
10	Відпочинок і культура	Y_10	+		+				+	+	
11	Освіта	Y_11	+	+	+			+	+	+	
12	Ресторани та готелі	Y_12	+	+		+	+	+	+	+	+
13	Різні товари та послуги	Y_13		+		+	+	+		+	
14	Допомога родичам, іншим особам	Y_14	+		+	+			+		
15	Купівля акцій, нерухомості, будівництво, капремонт, вклади до банків	Y_15	+	+			+	+	+	+	+
16	Інші витрати	Y_16	+		+	+			+		

 – повторюваний показник.

Отже, за результатами факторного аналізу до основних витрат у діяльності домогосподарств із 2009 до 2017 року зараховують споживчі витрати на: продукти харчування та безалкогольні напої (Y_1); одяг та взуття (Y_4); охорону здоров'я (Y_7); освіту (Y_11); ресторани та готелі (Y_12); різні товари та послуги (Y_13) – і неспоживчі витрати на купівлю акцій, нерухомості, будівництво, капремонт, вклади до банків (Y_15).

Середньомісячні витрати домогосподарств 2009 р. становили 2 754 грн, а 2016 р. – 5 576 грн і зросли, порівняно із січнем – вереснем 2015 р. на 17 %, а порівняно із 2009 р., витрати зросли на 102,5 %. Серед сукупних витрат 2009 р. 88 % становили споживчі витрати, 2016 р. – 93 %. Із них витрати на харчування становлять близько 52 % 2009 р. та 50 % 2016 р. (рис. 2.7).

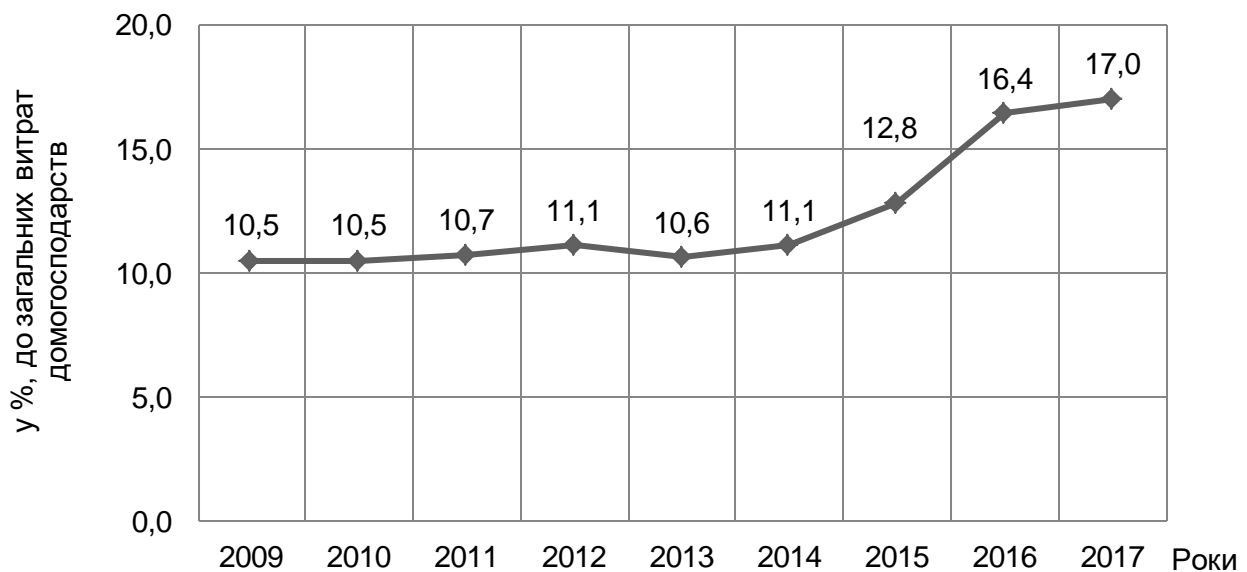

Рис. 2.7. Структура сукупних витрат домогосподарств України за результатами факторного аналізу, 2009 – 2017 рр.

Із рис. 2.7 видно, що основні показники сукупних витрат діяльності домогосподарств становлять більш ніж 70 % усіх витрат домогосподарств.

Не менш важливим показником сукупних витрат домогосподарств, який не увійшов до основного складу витрат через відносну стабільність, є витрати на сплату житлово-комунальних рахунків, які, у зв'язку з підвищенням тарифів, починаючи із квітня 2015 року суттєво зросли (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Витрати домогосподарств України на житлово-комунальні послуги за 2009 – 2017 рр., % [231]

Якщо порівнювати витрати домогосподарств України на житлово-комунальні послуги 2016 р. на одне домогосподарство, то вони становили близько 1 022 грн на місяць, а середня заробітна плата в Україні на кінець 2016 р. – 6 475 грн, що становить 16,4 % від заробітної плати та 82 % від мінімальної пенсії [231]. Та якщо розглянути оплату комунальних послуг посезонно, то в зимовий період (листопад – березень включно) вони становили в середньому 2 500 грн, що дорівнює близько 39 % від загального середнього доходу домогосподарств і перевищує рівень мінімальної пенсії більш ніж на 100 %. Порівняно із закордонним досвідом у Німеччині, витрати на житлово-комунальні послуги не перевищують 10 % від середньої заробітної плати та 15 % від середньорічної пенсії; у Великій Британії такі витрати становлять 8 % від заробітної плати та близько 20 % від пенсії; у США 7 та 15 % від заробітної плати та пенсії, відповідно [81].

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку суспільства важливими витратами домогосподарств є витрати на освіту, зв'язок та доступ до інтернету. Однією з важливих вимог формування нової економіки слід уважати освітній рівень населення країни. Своєю чергою, освіченість членів домогосподарств є головною умовою їхнього економічного зростання та матеріального добробуту. На рис. 2.9 подано середній рівень витрат одного домогосподарства на освіту.

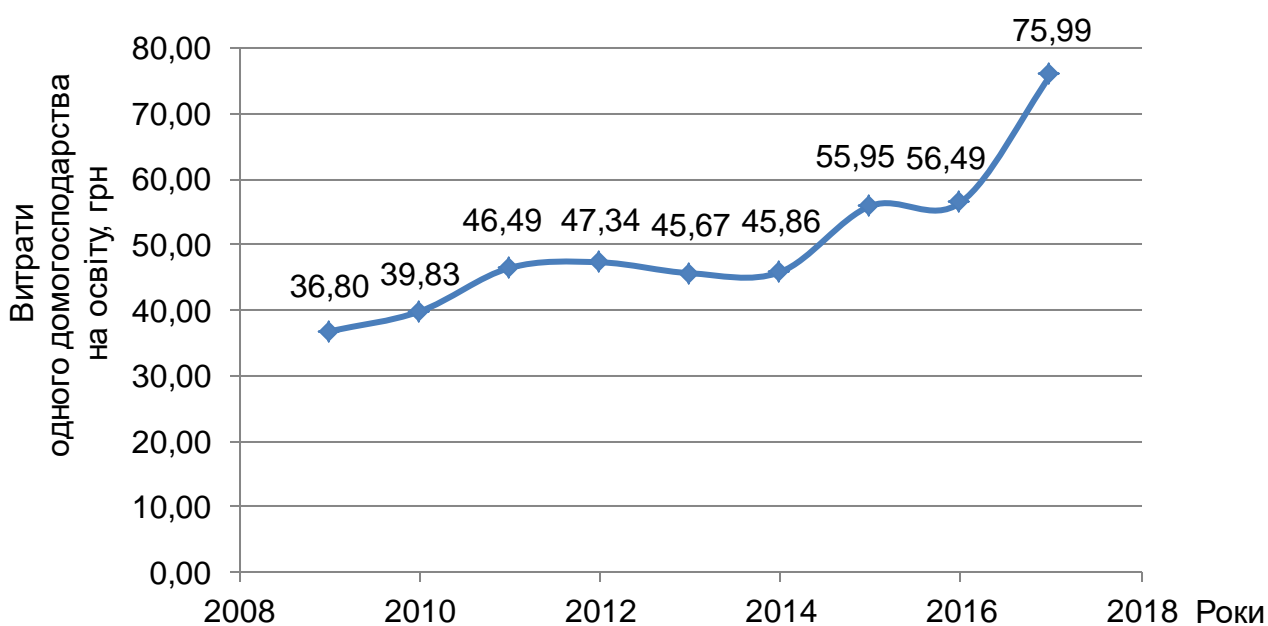

Рис. 2.9. Витрати домогосподарств на освіту у 2009 – 2017 рр., грн [231]

2009 р. повну вищу освіту мали 22 % населення у віці 22 років та старших (у великих містах – третина, у малих – кожний п'ятий, на селі – 9 %). 2017 р. повну вищу освіту має 27 % населення, що на 5 % більше, ніж 2009 р. (у великих містах – 42 %, у малих містах – 26 %, на селі – 12 %). Порівняння рівня освіти міського та сільського населення свідчить, що серед мешканців міст, особливо великих, частка осіб із повною вищою освітою, як і раніше, є значно вищою, ніж серед сільських жителів. Це пов'язано з тим, що освіта, і зокрема вища, дає людині знання, уміння і навички та підвищує рівень компетентностей.

Отже, підсумовуючи наведені результати розрахунків, необхідно підкреслити те, що як у сукупних витратах, так і доходах наявні основні групи показників, що дають уявлення про напрями основної соціально-економічної діяльності домогосподарств та її ефективність.

У ході дослідження встановлено, що протягом останніх чотирьох років до основної структури сукупних доходів домогосподарств увійшли разом з іншими доходи від субсидування. Це пов'язано з різким зростанням тарифів на житлово-комунальні послуги та новою Державною програмою субсидування населення України. За даними Державної служби статистики, 2017 р. субсидії отримувало приблизно 58 % усього населення країни, порівняно із 2014 р. – 9,2 %.

Знову слід зауважити щодо впливу тіньових доходів на розвиток соціально-економічної діяльності домогосподарств, яка, з одного боку, накладає негативний відбиток на бюджеті країни, оскільки неофіційною діяльністю члени домогосподарств уникають сплати податків і внесків до фонду соціального страхування, а з іншого – доходи від тіньової діяльності навмисно приховують для отримання або збереження прав на соціальні виплати у вигляді субсидій на житлово-комунальні послуги.

Типова структура витрат домогосподарств України охоплює витрати на продукти харчування, оновлення гардеробу, охорону здоров'я й освіту та ін. Але питома вага витрат домогосподарств, пов'язаних з інвестуванням у фінансовий ринок України, залишається досить низькою, що пояснено нестабільною банківською системою та відсутністю нових можливостей для додаткового заробітку всіх верств населення.

2.2. Моніторинг соціально-економічної діяльності домогосподарств за регіонами

У період формування нової економіки для повноцінного оцінювання соціально-економічної діяльності домогосподарств України необхідно зробити аналіз доходів та витрат домогосподарств як окремих структурних елементів соціально-економічної діяльності. Це, передусім, пов'язано з тим, що роль домогосподарств як виробників товарів та послуг в економіці країни постійно зростає. Крім того, важливим є той факт, що саме доходи домогосподарств є індикатором попиту на товари та послуги не тільки на споживчому ринку, а в інноваційній сфері.

Так, 2009 р. середньомісячні сукупні доходи на одне домогосподарство становили 2 892 грн. Водночас рівень середньомісячних сукупних витрат становив 2 754 грн, із них близько 88 % витрат становили споживчі витрати та 6 % витрачали на оплату житлово-комунальних послуг (рис. 2.10) [202; 231]:

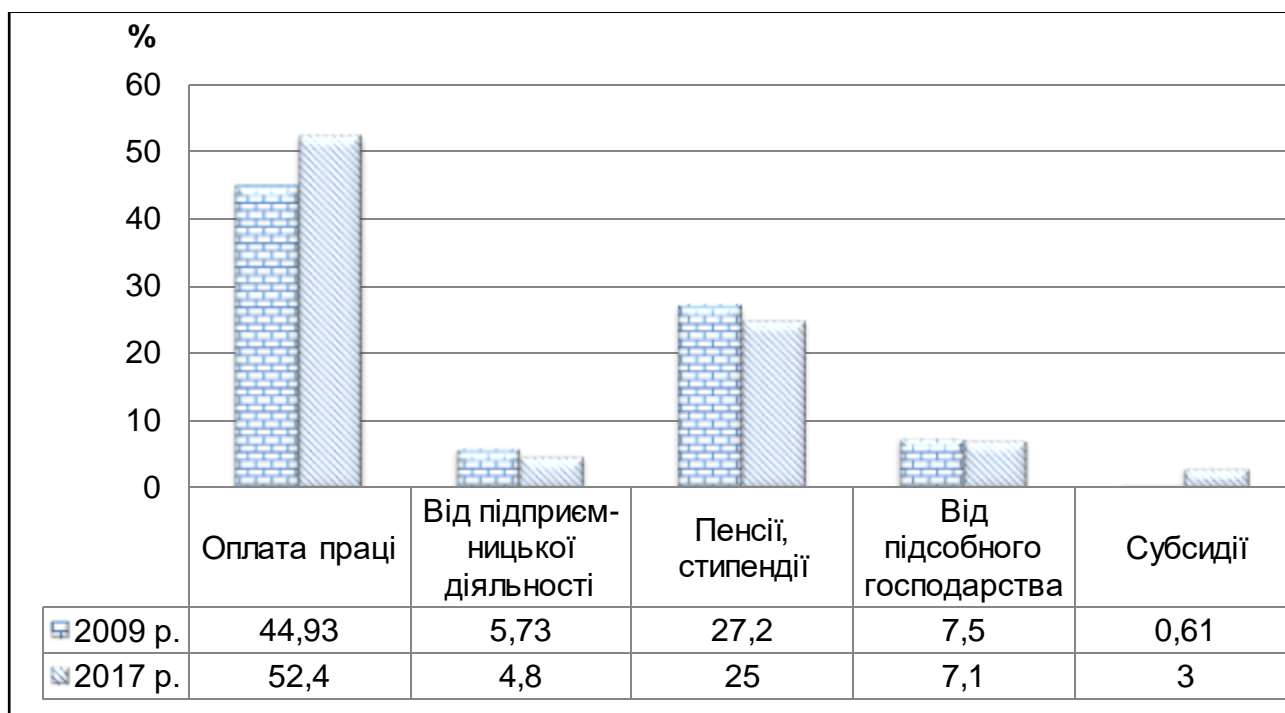
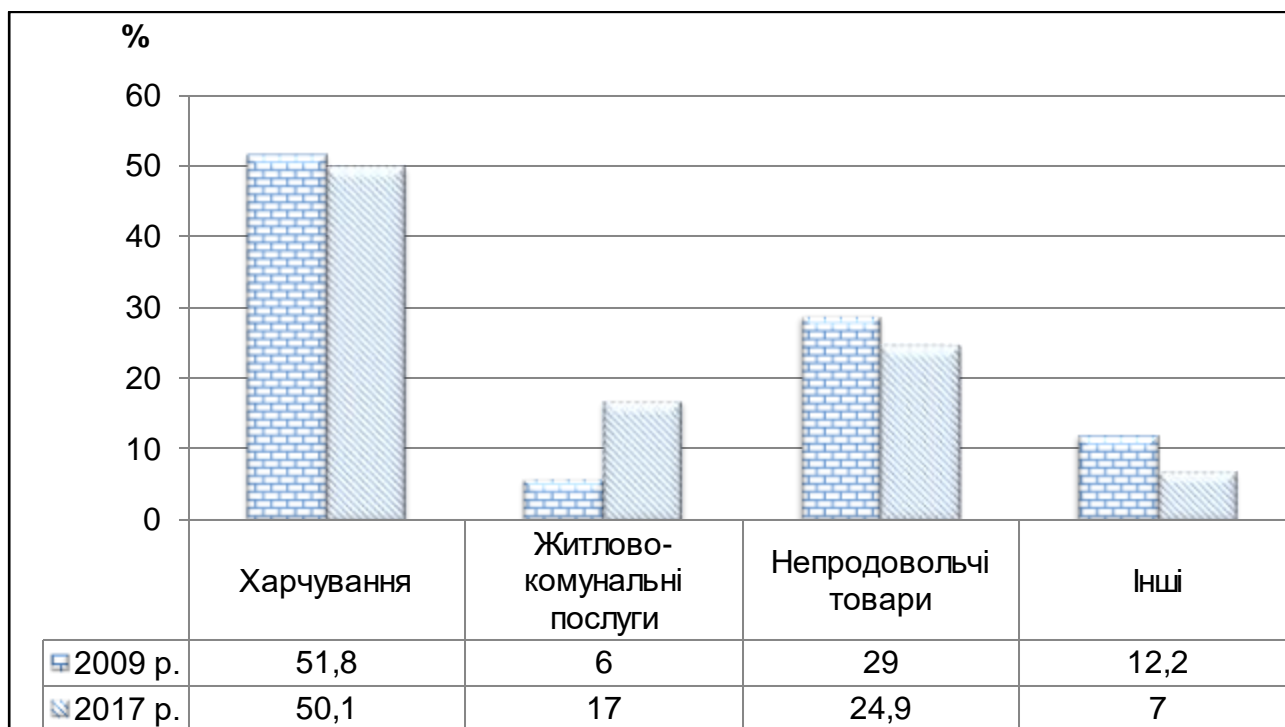

Рис. 2.10. Структура сукупних доходів домогосподарств у 2009 та 2017 рр.

За результатами підсумкових опитувань щодо рівня доходів члени домогосподарств України зазначають, що, порівняно із 2008 р., відбулися

негативні зрушення в самооцінці купівельних можливостей на товари довгострокового використання та доступності елементарного раціону харчування.

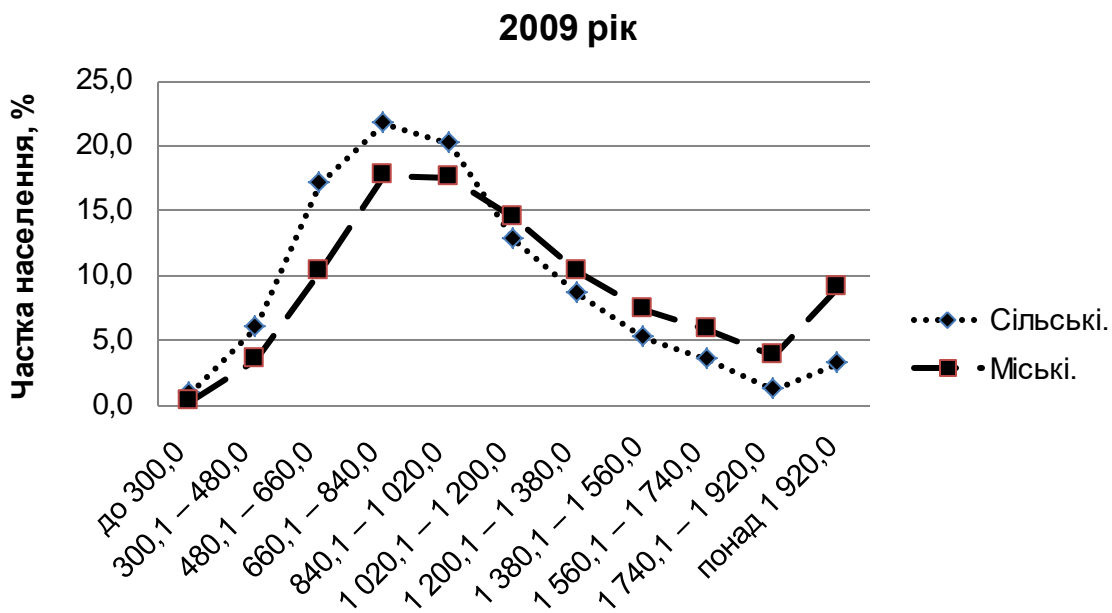
Середньомісячні доходи домогосподарств 2017 р. становили 7 681 грн, а рівень сукупних витрат – 6 903 грн, що на 24 % більше ніж 2016 р. Серед усіх витрат домогосподарств споживчі витрати становили 93 %, із них на утримання житла та оплату житлово-комунальних послуг витрачено 17 %, що на 11 % більше, ніж 2009 р. (рис. 2.11).

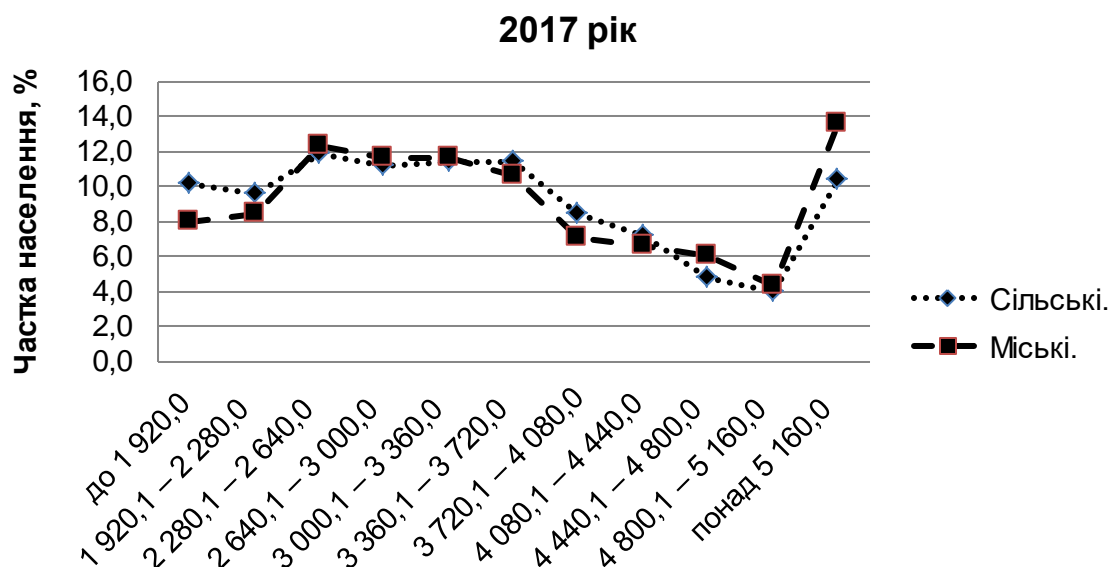
Рис. 2.11. Структура сукупних витрат домогосподарств у 2009 та 2017 рр. [202; 231]

Однак, незважаючи на середні значення рівня дохідності, необхідно враховувати поширену проблему нерівності добробуту домогосподарств України. Масова диференціація та поляризація доходів є результатом впливу економічних, демографічних, соціальних та географічних факторів.

Рівень диференціації доходів домогосподарств України є дуже високим, тому що, з одного боку, наявна частка забезпечених та багатих членів домогосподарств, а з іншого – навпаки, дуже бідного. Більшість домогосподарств становить групу з незначним рівнем диференціації (рис. 2.12) [202; 231]:

а

б

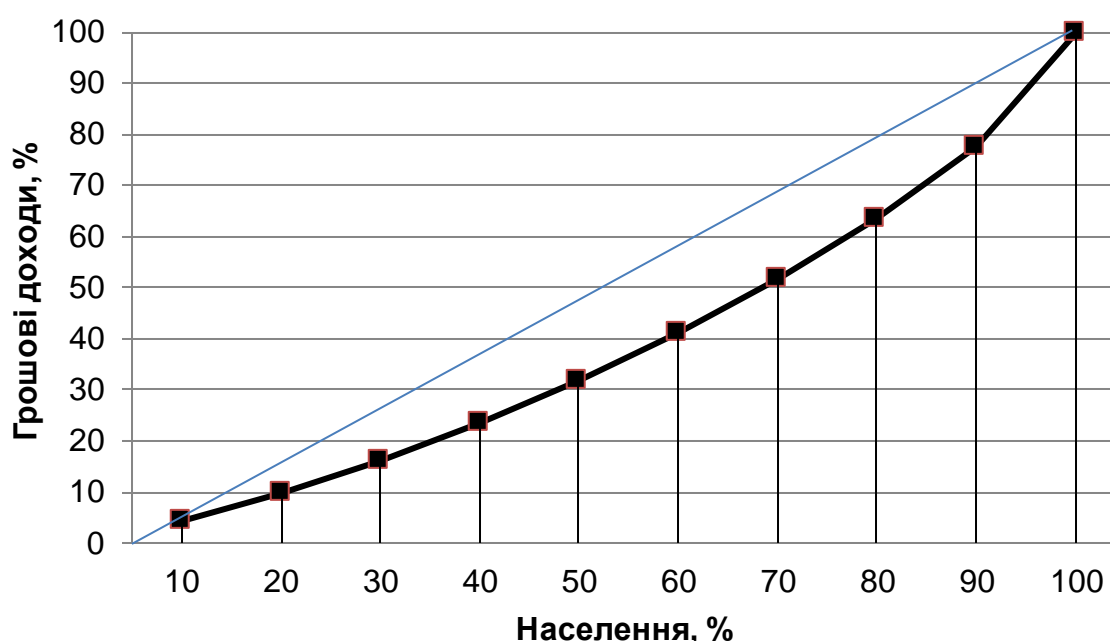
Рис. 2.12. Динаміка розподілу міського та сільського населення за рівнем середньодушових еквівалентних грошових доходів: а) 2009 р. та б) 2017 р., %

Із рис. 2.12 видно, що 2017 р., порівняно із 2009 р., відбувається зростання рівня грошових доходів та зменшення диференціації домогосподарств України.

До головних показників нерівності сукупних доходів домогосподарств зараховують: децильний коефіцієнт нерівності (дає змогу відобразити

у скільки разів дохід 10 % найбільш заможного населення перевищує максимальний дохід 10 % найменш заможного населення), криву Лоренца та коефіцієнт Джині [31; 202].

Головним недоліком децильного коефіцієнта диференціації доходів домогосподарств є те, що під час його розрахунку використовують дані за доходами в межах крайніх децильних груп [31]. Показники диференціації, які мають можливість узагальнити весь розподіл домогосподарств за рівнем доходів відображають у собі коефіцієнти Лоренца та Джині. Рівень нерівності в розподілі сукупних доходів домогосподарств із різним рівнем достатку відображає (рис. 2.13) [231].

Рис. 2.13. Крива Лоренца для домогосподарств України за 2017 р. та лінія рівномірного розподілу

Відповідно до розрахунків, побудовано криву Лоренца за 2017 р., яка пояснює відхилення кривої від діагоналі (бісектриси) (чим найвіддаленіше відхилення, тим більшою є нерівність у розподілі доходів, відповідно, і вищою їхня концентрація у високодохідних групах населення).

Із графіка видно, що більшу віддаленість має крива Лоренца для 4 – 8 груп населення, тобто для домогосподарств із середнім рівнем доходів. Коефіцієнт концентрації (індекс Джині) 2009 р. становив 0,277, а 2017 р. – 0,262, що також пояснює зниження рівня диференціації доходів домогосподарств країни.

Тому в ході цього дослідження необхідно виявити обласні групи, які схожі за соціально-економічними характеристиками діяльності домогосподарств, і виявити сильні та слабкі області. Для проведення такого дослідження як метод, який дозволить виявити стійкі групи, використано кластерний аналіз, реалізований у програмному забезпеченні Statistica. Кластеризацію проведено на основі даних усіх областей України станом на 2009 – 2017 рр. [103; 136; 254].

Застосування кластерного аналізу є актуальним, оскільки кластер в економічному розумінні – це модель соціально-економічного розвитку, за якої є можливість комплексно дослідити та дати оцінку розвитку домогосподарств з урахуванням місцевих соціально-економічних умов. Однією з головних переваг кластерного аналізу є те, що він дає можливість групувати об'єкти не за одним параметром, а за сукупністю певних ознак [151].

Вихідними даними для здійснення кластерного аналізу є результати здійсненого факторного аналізу сукупних доходів і витрат домогосподарств, наведені у табл. 2.4 та додатку В за роками.

Таблиця 2.4

Вихідні дані для кластерного аналізу

Показники	Значення у факторному аналізі	Значення для кластерного аналізу
1	2	3
Дохідні		
оплата праці	X1	Z1
доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	X2	Z2
домашнього майна	X4	Z3
доходи від продажу нерухомості	X5	Z4
пенсії	X7	Z5
стипендії	X8	Z6
субсидії, допомоги, пільги та компенсаційні виплати	X9	Z7
інші соціальні допомоги	X13	Z8
грошова допомога від родичів або інших осіб	X14	Z9

1	2	3
вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	X17	Z10
пільги безготівкові на оплату послуг транспорту, зв'язку	X19	Z11
грошова оцінка допомоги продовольчими товарами	X20	Z12
використання заощаджень, позики, повернені домогосподарству борги	X21	Z13
Витратні		
витрати на продукти харчування та безалкогольні напої	Y_1	B1
витрати на оплату житлово-комунальних послуг	Y_3	B2
витрати на одяг та взуття	Y_4	B3
витрати на охорону здоров'я	Y_7	B4
витрати на освіту	Y_11	B5
витрати на ресторани та готелі	Y_12	B6
витрати на різні товари та послуги	Y_13	B7
витрати на купівлю акцій, нерухомості, будівництво тощо	Y_15	B8

Для реалізації процедури кластерного аналізу всі змінні було стандартизовано та здійснено кластерний аналіз методом Евклідових відстаней, де матрицю відстаней між об'єктами розраховують за такою формулою [151]:

$$d_{ij} = \sqrt{\sum_{k=1}^m (x_{ik} - x_{jk})^2}, \quad (2.1)$$

де d_{ij} – відстань між i -м та j -м об'єктами;

x_{ik} – k -та координата i -го об'єкта (значення k -го показника для i -го об'єкта);

x_{jk} – k -та координата j -го об'єкта (значення k -го показника для i -го об'єкта);

m – кількість характеристик (показників), за якими описано об'єкти.

З аналізу за 2009 р. видно чотири кластери, а за результатами аналізу за 2010 – 2017 рр. кількість кластерів коливалася в межах від трьох до п'яти. Для більш повної деталізації використаємо метод k-середніх, який дозволяє визначити більш стійку кількість кластерів, що, своєю чергою, потребує внесення таких початкових умов, як кількість кластерів.

Аналізуючи виконані розрахунки, необхідно зазначити, що кожного року до складу кластерів входили різні області.

Водночас дискримінантний аналіз показав, що у всіх випадках дисперсійне співвідношення Фішера є вищим від мінімального допустимого значення, що, своєю чергою, означає високу якість здійсненого кластерного аналізу (додатки Г, Д). З аналізу здійсненого за роками із 2009 до 2017 року видно, що ситуація у країні щороку змінювалася з переходом груп із кластера до кластера (рис. 2.14).

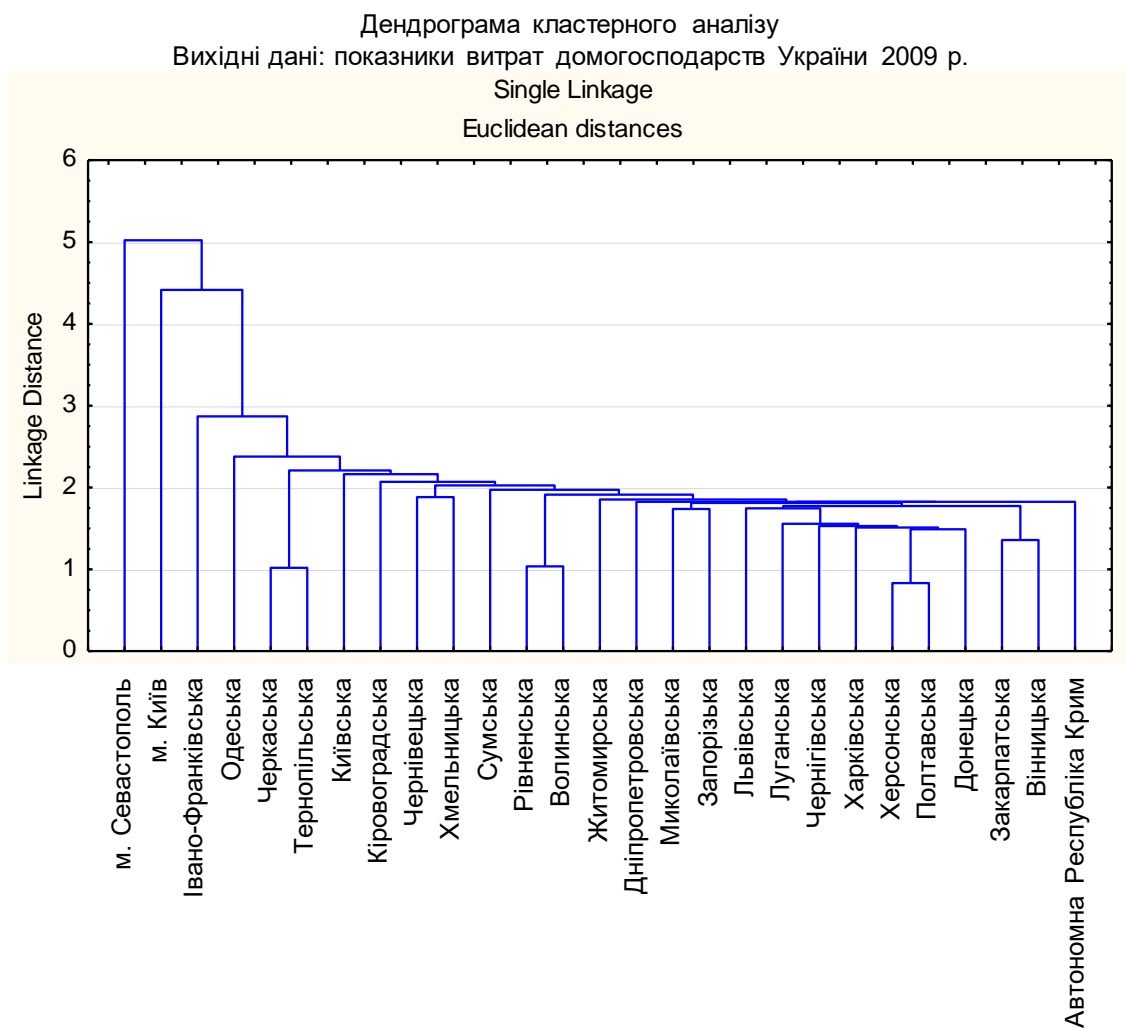

Рис. 2.14. Дендрограма кластерного аналізу сукупних витрат домогосподарств України, 2009 р.

Але було також виявлено стійкі обласні групи, які щороку об'єднують за різними спільними показниками. Але для виявлення певної закономірності в розподілі кластерів, необхідно розглянути здобуті результати більш детально (рис. 2.15).

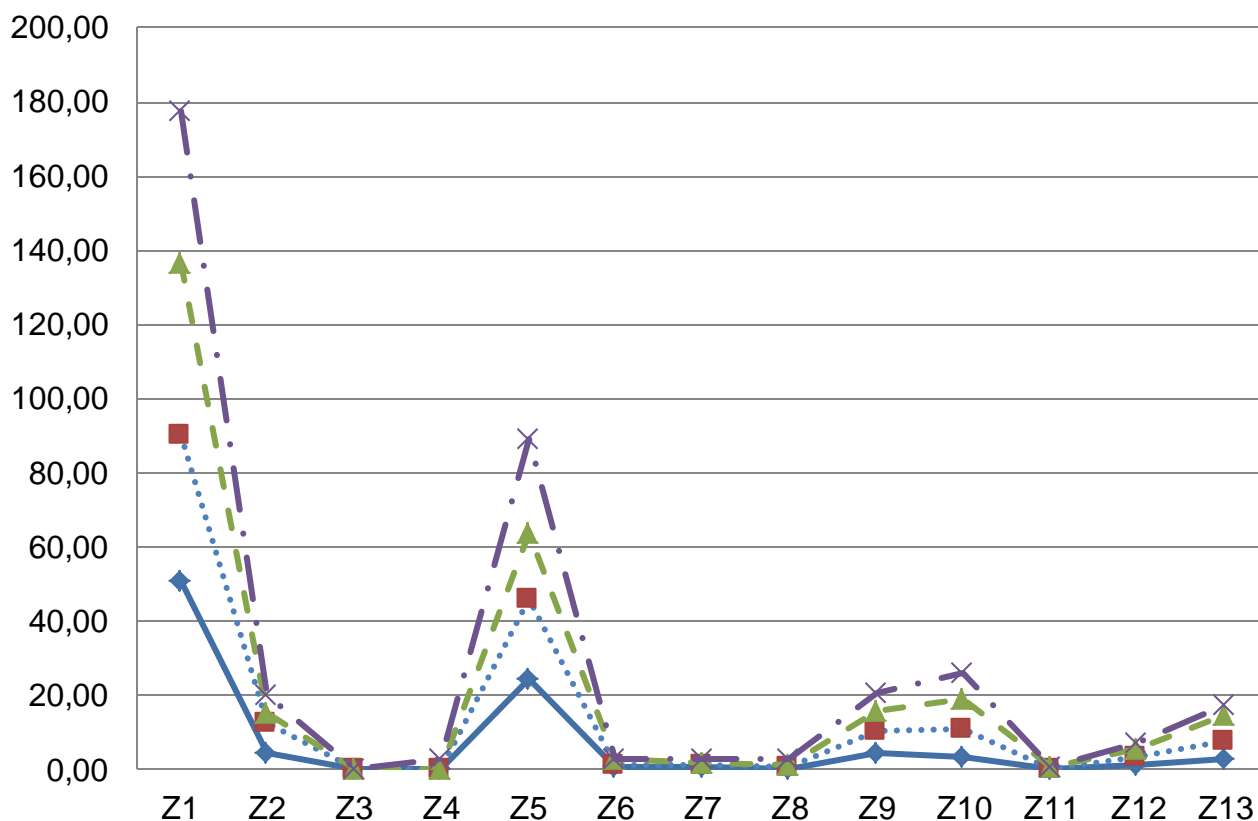

Рис. 2.15. Графік середніх значень показників у кластерах, 2009 р.

Так, 2009 р. до *першого кластера* зараховано такі області: АР Крим, Дніпропетровську, Донецьку, Запорізьку, Київську, Луганську, Львівську, Одеську, Полтавську, Харківську, м. Севастополь. Цей кластер характеризується досить високим рівнем середньої заробітної плати, яка коливається від 2 000 до 2 300 грн, коли, згідно із Законом України "Про Державний бюджет України на 2009 рік" [238], мінімальна заробітна плата коливалася в діапазоні від 605 грн на початку року до 744 грн на кінець року. Цей кластер поєднує в собі області Східної та Південної України.

До *другого кластера* належать такі області: Вінницька, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Рівненська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська.

Цей кластер характеризується середньою заробітною платою, що коливається в діапазоні від 1 636 до 1 984 грн. Він поєднав у собі південно-західні та центральні регіони країни, які мають високі доходи від підприємницької діяльності й доходи від власного підсобного господарства. Такі області можна охарактеризувати як центри концентрації розвитку малого бізнесу.

До *третього кластера* належать Волинська, Тернопільська області та м. Київ. Цей кластер має досить специфічні характеристики, тому що рівень середньої заробітної плати в м. Києві суттєво більші ніж у Волинській та Тернопільській областях. Але спільним між цими об'єктами є наявність доходів від допомоги родичів грошима та продуктами, наявність пільг на оплату транспорту та зв'язку. Це пояснено тим, що саме з Тернопільської та Волинської областей були великі міграційні хвилі, тому потік фінансової допомоги родичам є досить великим.

До *четвертого кластера* потрапили Житомирська та Сумська області. У цьому кластері основні доходи від заробітної плати є найнижчими по Україні, але виплати пенсій найвищими.

2013 р. як медіанного року серед дев'яти років, що аналізують, відбулися зміни в об'єднанні областей. Так, до *першого кластера* належать м. Київ та Житомирська область. Таке групування є винятком, тобто ці об'єкти мають досить суттєву різницю в сукупних доходах домогосподарств, порівняно з іншими областями країни. Той факт, що м. Київ виділяється з-поміж усіх інших міст країни не є несподіваним. Це місто є лідером як із розміру оплати праці та доходів від підприємницької діяльності, так і соціальних виплат населенню. Але ці об'єкти є близькими між собою за доходами домогосподарств від продажу нерухомості, майна та регіональною доступністю.

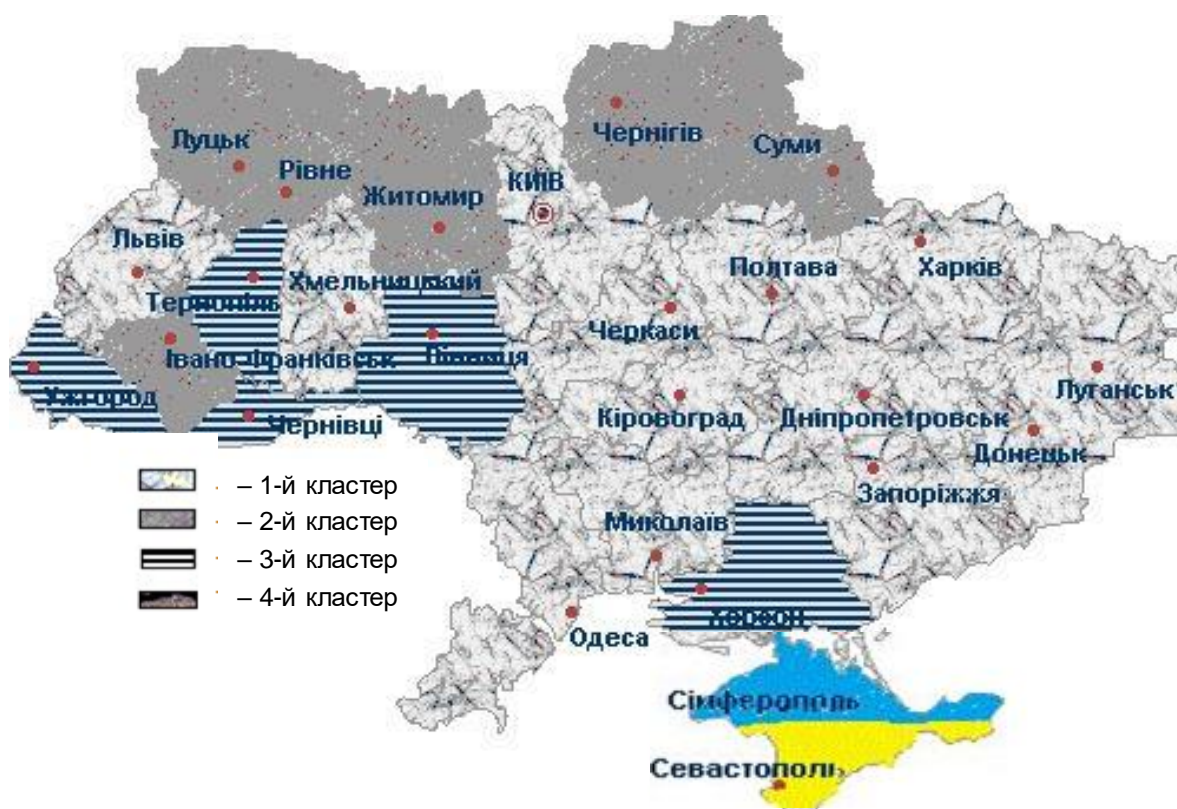
До *другого кластера* ввійшли більшість областей (Вінницька, Волинська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Миколаївська, Закарпатська, Луганська, Чернігівська), які досить близькі за показниками соціально-економічного розвитку. Більшість показників цього кластера мають середні значення в обласному аспекті, але звертає на себе увагу високий показник дохідності від підприємницької діяльності.

До *третього кластера* ввійшли Закарпатська та Луганська області, які значно віддалені в географічному розташуванні, але з погляду

економічної активності домогосподарств мають спільні риси, серед яких досить великі соціальні виплати, а саме на пенсії та розвиток рівня підприємницької діяльності.

До *четвертого кластера* ввійшли такі об'єкти, як АР Крим, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Львівська, Одеська, Харківська, м. Севастополь, які є схожими не тільки за розміром сукупних доходів домогосподарств, а й за своїм економічним розвитком, досить близькими територіально та мають сприятливі умови для розвитку підприємницької діяльності домогосподарств.

2017 р. здійснений аналіз підтверджує тенденцію сталих обласних об'єднань. Так, із рис. 2.16 чітко видно, що до *першого кластера* (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Харківська, Хмельницька, Черкаська) увійшли територіально близькі області, окрім Львівської та Хмельницької областей.

Рис. 2.16. Результати кластерного аналізу за сукупними доходами домогосподарств, 2017 р.

(побудовано без даних про кількість домогосподарств на тимчасово окупованій території АР Крим та частини зони проведення АТО (Донецької та Луганської областей))

Однак необхідно підкреслити, що домогосподарства Львівської області мають схожий характер дохідності з областями центральної та східної частини України. Таке обласне об'єднання має найбільші розміри заробітної плати, стабільні доходи від підприємницької діяльності та досить високий рівень соціальних виплат, а саме пенсій.

До *другого кластера* ввійшли Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Рівненська, Сумська та Чернігівська області, які можна охарактеризувати як прикордонні області, що мають середній рівень заробітної плати від 6 000 до 6 500 грн.

До *третього кластера* ввійшли Вінницька, Закарпатська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька, які характеризуються найнижчими показниками доходів домогосподарств від заробітної плати та найвищими показниками доходів від підприємницької діяльності. Аналіз даних показує, що домогосподарства в цих областях країни спрямовано на мозайнятість та розвиток інноваційних видів підприємницької діяльності.

У *четвертому кластері* перебуває м. Київ. Розвиток та доходи домогосподарств цього міста домінують за рядом показників, що, своєю чергою, означає, що це місто є лідером.

У результаті статистичного аналізу сукупних доходів та сукупних витрат домогосподарств виявлено міжобласну нерівність як за структурою сукупних доходів, так і витрат.

Зі здійсненого аналізу щодо сукупних витрат із 2009 до 2017 р. видно, що ситуація у країні щороку змінювалася з переходом певних об'єктів із кластера до кластера. Також виявлені стійкі групи областей, які щороку об'єднують за різними спільними показниками. Так, 2009 р. до *першого кластера* входять такі області: АРК, Житомирська, Запорізька, Миколаївська, Хмельницька, Чернівецька, у яких витрати домогосподарств на харчування коливаються від 45 до 53 % щомісячного доходу одного домогосподарства, також високий показник витрат на готелі та ресторани – майже 4 %. Це пояснено високим рівнем розвитку туризму в таких областях, як Запорізька, Миколаївська та Автономна Республіка Крим. Також цей кластер вирізняється найвищими витратами на купівлю акцій, придбання нерухомості, будівництво, капремонт та вклади до банків.

Другий кластер (Дніпропетровська, Донецька, Кіровоградська, Луганська, Одеська, Полтавська, Сумська, Херсонська, Чернігівська області)

характеризується високими витратами на харчування, які становили більше від половини загальних місячних витрат домогосподарства та дорівнювали 57 %. Найнижчими витратами були на одяг та взуття від 4 до 5 %, найбільшими – на освіту.

Третій кластер (Вінницька, Волинська, Закарпатська, Київська, Львівська, Рівненська, Харківська області), який вирізняється найвищими витратами на харчування (близько 60 % усіх витрат), високими витратами на одяг та взуття, але всі інші аналізовані витрати мали середнє значення по Україні.

До *четвертого кластера* ввійшли такі області та міста: Івано-Франківська, Тернопільська, Черкаська, м. Київ та м. Севастополь. Ці об'єкти поєднують найвищий рівень витрат у містах на освіту (2,3 %), медицину (5 %), витрати на різні товари та послуги (5,1 %) та найнижчі серед областей витрати на харчування (39 %).

Така ситуація продовжувалася протягом п'яти років із деякими винятками серед досліджуваних об'єктів, тобто були області та міста, де ситуація щодо сукупних витрат домогосподарств дуже відрізнялася від інших областей і в такому кластері поєднувалося не більше від трьох областей, а іноді було лише м. Київ. Так, 2010 р. такими стали: Запорізька, Чернівецька області та м. Київ. Загалом витрати в цих об'єктах були подібними з іншими областями, але витрати на готелі та ресторани й неспоживчі витрати були найвищими та становили 5 – 7,5 % від загальних витрат.

2011 р. не схожими на інші регіони за рівнем витрат були м. Київ та м. Севастополь. Ці міста об'єднували однакові витрати на охорону здоров'я та найвищі витрати на освіту, готелі та ресторани.

2017 р. кластеризація областей за сукупними витратами домогосподарств мала такий вигляд (рис. 2.17):

перший кластер (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Кіровоградська області) характеризується найвищими витратами на продукти харчування й оплату житлово-комунальних послуг, найвищими витратами на освіту серед інших областей та найнижчими витратами на послуги;

другому кластеру (Вінницька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Чернівецька, Чернігівська області) притаманно об'єднання майже всіх областей України. Однак цей кластер є одним із найсприятливіших

для розвитку діяльності домогосподарств. Серед основних витрат цього кластера є витрати на харчування (у середньому 45 % від сукупних витрат), найвищими є витрати серед інших кластерів на оновлення гардеробу (5,5 % у середньому) та різноманітні товари та послуги;

третій кластер (Одеська та Хмельницька області та м. Київ) характеризується, насамперед, найнижчими витратами на оплату житлово-комунальних послуг (значна кількість домогосподарств отримують субсидії) та найвищими витратами на охорону здоров'я (що пов'язано із близьким географічним розташуванням із м. Чорнобиль, окрім Одеського регіону);

четвертий кластер (Волинська, Донецька, Київська, Рівненська, Херсонська, Черкаська області) характеризується, як і перший, найвищими витратами на продукти харчування (56 %), але й найнижчими витратами серед усіх областей країни на охорону здоров'я (0,4 – 0,6 %) та освіти (0,8 %).

Рис. 2.17. Результати кластерного аналізу за сукупними витратами домогосподарств, 2017 р.

(побудовано без даних про кількість домогосподарств на тимчасово окупованій території АР Крим та частини зони проведення АТО (Донецької та Луганської областей))

Підсумовуючи здійснений кластерний аналіз даних соціально-економічної діяльності домогосподарств за 2009 – 2017 рр., можна виділити групу областей зі стабільними показниками сукупних доходів і витрат домогосподарств (які за дев'ять років не мали суттєвих спадів та підйомів і характеризуються найбільш сприятливими умовами для розвитку діяльності домогосподарств) та, навпаки, найбільш депресивні області країни (де розвиток соціально-економічної діяльності домогосподарств є не можливим без дієвої державної підтримки).

Найбільш відкритими областями для розвитку діяльності домогосподарств є області, що характеризуються сприятливими умовами для реалізації підприємницького потенціалу, гнучкою ціновою політикою щодо продуктів харчування та інших товарів і послуг та можливістю домогосподарств здійснювати заощадження, це такі: Харківська, Полтавська, Закарпатська, Львівська, Дніпропетровська, Київська, Одеська та Херсонські області. Ці області є лідерами серед інших та дають можливість реалізувати членам домогосподарств свій потенціал. Однак через те, що цей кластер об'єднав велику кількість областей, виникає необхідність у більш точному кількісному оцінюванні життєдіяльності домогосподарств саме в цих регіонах та виявленні слабких місць, із метою розроблення подальших рекомендацій щодо розвитку соціально-економічної діяльності домогосподарств.

До регіонів із найнижчим рівнем доходів домогосподарств і досить неефективною ціновою політикою щодо товарів та послуг належать такі: Вінницька, Волинська, Івано-Франківська, Рівненська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська та Луганська області, де у структурі сукупних доходів домогосподарств близько 10 % становлять доходи від допомоги, у зв'язку з безробіттям. У цих регіонах рекомендовано створення та підтримання на регіональному або державному рівнях нових видів діяльності домогосподарств, якими можуть бути такі види підприємницької діяльності, як соціальне підприємництво, розвиток мережевого бізнесу, стартапи тощо.

У Полтавській, Донецькій, Запорізькій, Вінницькій та Волинській областях відсутня стабільність у розвитку соціально-економічної діяльності домогосподарств, і з року в рік ці області потрапляють до кластера депресивних або таких, що стабільно розвиваються. Ці області звертають на себе увагу суттєвими змінами в соціальних виплатах та досить не стійким рівнем середньої заробітної плати. Для відстежування

причинно-наслідкових зв'язків у соціально-економічній діяльності домогосподарств необхідно здійснювати безперервні спостереження у вигляді панельних моніторингових досліджень, завдяки яким є можливість зробити аналіз та дати оцінку розвитку соціально-економічної діяльності домогосподарств.

У Сумській, Тернопільській, Чернівецькій та Житомирській областях ситуація щодо соціально-економічної діяльності домогосподарств склалася досить сприятлива, але на середньому рівні серед інших кластерів. Зазвичай, для відстежування будь-яких коливань та змін у соціально-економічній діяльності домогосподарств рекомендовано проводити моніторингові дослідження з розрахунком рівня життєдіяльності домогосподарств і використовувати інноваційні види діяльності, що буде сприяти підвищенню розвитку регіону загалом.

Отже, кластерний аналіз основних соціально-економічних факторів діяльності домогосподарств України дав можливість виділити чотири основні кластери, які різняться між собою не тільки видами діяльності домогосподарств, а й мають певні недоліки або переваги. Результати такого аналізу показують, що навіть регіони, розташовані в географічній близькості, суттєво відрізняються рівнем сукупних доходів та витрат і не можуть бути зарахованими до одного соціально-економічного кластера.

Здобуті результати є підґрунтям для більш детального формування соціально-економічної політики України, що враховує регіональні особливості.

2.3. Формування бюджету домогосподарств (за балансовим методом)

Одним з інструментів моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств, який дає можливість проаналізувати стан бюджету домогосподарства, є баланс їхніх доходів та витрат.

Баланс (від французького слова – "ваги") – це форма відображення рівноваги взаємозв'язаних величин, що перебувають у постійній зміні [209]. Баланс грошових доходів і витрат домогосподарств є комплексом показників, що відображають джерела грошових доходів домогосподарств у процесі розподілу й перерозподілу частини національного доходу, а також розміри та структуру їхнього використання [56].

Баланс може відображати дані про доходи домогосподарств, грошовий обіг між домогосподарствами та державою, фізичними чи юридичними особами, громадськими організаціями, окремими домогосподарствами чи їхніми членами, пов'язаними з наданням населенню товарів і послуг та ін.

Особливістю загальноприйнятого методу розрахунку статистичних показників доходів і витрат населення є використання даних із різних джерел, як-от: дані щомісячних, щоквартальних та річних статистичних спостережень, Пенсійного фонду України, Державної фіскальної служби України, Міністерства соціальної політики України та ін.

Саме баланс доходів і витрат домогосподарств є основною інформаційною базою для аналізу рівня грошових доходів населення, визначення рівня бідності та регіонального розподілу доходів населення країни.

На підставі балансу визначають рівень забезпечення населення готівкою, задають головні параметри для розрахунку показника емісії грошей. Баланс може характеризувати рівень достатку населення, надає змогу визначення реальних доходів, загальний обсяг платоспроможного попиту, розрахувати показники інфляції тощо [103].

В *економічному аналізі* балансовий метод полягає в зіставленні взаємопов'язаних показників соціально-економічної діяльності, із метою вимірювання їхнього впливу один на одного, а також підрахунку резервів та підвищення ефективності діяльності. Під час застосування балансового методу зв'язок між окремими показниками виявляють у формі рівності підсумків, підбитих у результаті різних математичних дій над порівнюваними показниками [47].

У *статистиці* балансовий метод вважають найважливішим методом опрацювання статистичних даних, що дозволяє взаємно пов'язати ресурси та їхнє використання, виявити взаємозв'язки, що виникають у процесі відтворення. За допомогою балансового методу виявляють не тільки економічні зв'язки та пропорції в економіці, а й розкривають їхні диспропорції.

Балансовий метод у *плануванні* та *прогнозуванні* означає встановлення перспективних матеріальних і вартісних пропорцій [3]. На практиці його реалізація відбувається шляхом розроблення системи планових балансів: матеріальних, фінансових, трудових тощо. Урівноваження необхідних пропорцій усередині кожного домогосподарства та між його окремими учасниками є головною умовою його збалансованого розвитку.

У сучасній економіці практику застосування балансів і балансового методу істотно розширюють, і вона охоплює [172]:

методологію фінансово-економічного аналізу та статистики у плануванні та прогнозуванні;

макро- (баланс народного господарства, зведений фінансовий баланс), мезо- (регіональний баланс) та мікрорівні (баланс підприємства);

масштаб народного господарства (міжгалузеві баланси) та окремих галузей (галузеві баланси);

ділове співтовариство як джерело об'єктивної й незалежної інформації про потенційних партнерів;

фінансові ринки під час ухвалення рішень інвесторами про купівлю-продаж цінних паперів і кредиторами про можливість надання позики;

різні функції внутрішньофірмового менеджменту: бухгалтерський облік, управління фінансами, ризик-менеджмент, маркетинг та менеджмент.

Відомо, що невід'ємною складовою частиною будь-якого бізнес-плану є фінансовий план, у структурі якого планують прибуток/збитки, грошовий потік і балансовий план як "миттєвий знімок" на певний момент, що дозволяє мати уявлення про фінансовий стан суб'єкта господарювання після реалізації запланованих заходів, а саме чіткі дані про фінансову спроможність бізнес-проекту [56].

Балансовий метод є ефективним у різних галузях аналітичної роботи, але останнім часом особливо актуальним є дослідження бюджетів населення, а саме домогосподарств, де головним джерелом інформації слугує статистична інформація щодо їхнього доходу та витрат.

Дослідження доходів домогосподарств балансовим методом дозволяє більш точно робити висновки та прогнози ринку товарів і послуг, чітко уявити характер та ступінь залежності економіки країни від діяльності домогосподарств як головного споживача товарів і послуг [152].

Такий вид моніторингу вирішує головні макро- та мікроекономічні завдання, а саме: дозволяє оцінити роль домогосподарств у формуванні ринку товарів і послуг як частини соціально-економічної системи й завдання, пов'язані з дослідженням процесів формування, розподілу, перерозподілу та використання доходів на рівні окремих домогосподарств і соціальних груп.

Дані про стан *бюджету домогосподарств* можуть бути джерелом інформації про ступінь розвитку окремих категорій населення, зокрема

із погляду можливостей підвищення рівня їхньої економічної активності. Так, оцінювання домогосподарств із відносно низькими частками доходів від заробітної плати чи підприємницької діяльності свідчать про наявність потенціалу до зростання та розвитку нових видів соціально-економічної діяльності, а також використання пасивного доходу [164].

У процесі аналізу та розрахунку бюджету домогосподарств доцільним буде використовувати саме балансовий метод, який дасть змогу членам домогосподарств чітко розуміти стан їхнього бюджету й дозволить планувати та контролювати майбутні витрати й заощадження.

Баланс необхідно формувати в агрегованому варіанті, тобто з урахуванням установленої структури балансу, але без деталізації розділів. Такий баланс є найбільш реалістичним у процесі планування. Крім того, він є наочним і дозволяє згодом виконати все необхідне експрес-оцінювання загальної діяльності домогосподарств. У результаті складання звітного або планового балансу доходів та витрат домогосподарств є можливість виявити недоліки або надлишки їхнього бюджету.

Дефіцит бюджету домогосподарств – це перевищення витрат домогосподарств над їхніми доходами, а *накопичення*, навпаки, перевищення доходів над витратами. Наявний дефіцит бюджету домогосподарств спонукає його членів до пошуку додаткових коштів на його погашення, тоді як накопичення, що залишилися в загальному бюджеті є вільним залишком коштів та резервом для подальших витрат.

Стабільна соціально-економічна діяльність домогосподарств передбачає грамотне ведення балансу їхніх доходів і витрат, а також можливість накопичування та підвищення ефективності діяльності домогосподарств, що є одним із важливих узагальнювальних показників їхньої результативності.

Завдяки аналізу рівня та структури дохідної та витратної частин бюджету домогосподарств (структури доходів, складових частин витрат та характеристики споживання) із використанням балансового методу, можна виявити тенденцію до зниження добробуту домогосподарств країни. Крім того, із підвищенням рівня споживання та розвитком соціально-економічної діяльності домогосподарств зростає їхня значущість у ролі більш впливового учасника ринкових відносин.

Згідно з методологією розрахунків доходів і витрат населення України Державної служби статистики України від 07.03.2012 року, затвердженої

форми балансу доходів та витрат населення немає [222]. Тому доцільним буде сформувати структуру балансу доходів та витрат домогосподарств України (табл. 2.5), вихідними даними для побудови якого буде інформація зі щорічних статистичних вибіркових обстежень умов життя домогосподарств.

Таблиця 2.5

**Загальна схема балансу
доходів та витрат домогосподарств**

Сукупні ресурси та доходи	Питома вага у структурі, %	Сукупні витрати	Питома вага у структурі, %
I. Оплата праці	49,0	I. Витрати на придбання товарів та послуг	86,0
II. Соціальні трансфери	28,0	II. Охорона здоров'я	3,6
III. Доходи від власності	8,5	III. Допомога родичам	3,5
IV. Доходи, отримані від родичів	6,0	IV. Купівля акцій, нерухомості, вклади до банків	3,0
V. Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	5,5	V. Обов'язкові платежі та податки	2,1
VI. Заощадження від повернутих боргів, позики	2,0	VI. Освіта	1,0
VII. Інші доходи	1,0	VII. Інші витрати	0,3

У табл. 2.5 наведено загальну схему балансу бюджету домогосподарств. Значну питому вагу у структурі сукупних ресурсів домогосподарств мають такі доходи від: заробітної плати, соціальних виплат у сукупності й підприємницької діяльності та власності. У структурі витрат найбільшу питому вагу мають витрати на придбання товарів та послуг. Детальний аналіз балансу доходів і витрат домогосподарств наведено в табл. 2.6 та 2.7.

Дохідна частина балансу домогосподарств України за 2009 – 2017 рр., грн

Сукупні доходи домогосподарств	Роки								
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
I. Оплата праці	1 446,48	1 660,05	1 894,06	2 107,66	2 267,14	2 228,02	2 470,90	2 914,70	4 279,77
II. Соціальні трансфери, зокрема	826,40	944,16	1 028,64	1 172,38	1 262,52	1 277,98	1 420,44	1 763,32	2 080,31
2.1. Пенсії	684,55	790,56	856,88	971,55	1 040,24	1 043,94	1 116,92	1 211,26	1 400,77
2.2. Допомоги, пільги субсидії та компенсаційні виплати, надані готівкою	74,91	86,36	98,09	122,22	141,45	153,78	171,61	194,62	221,67
2.3. Стипендії	22,68	22,09	22,54	25,94	27,30	31,13	31,62	31,25	27,96
2.4. Субсидії та пільги на оплату житлово-комунальних послуг	18,36	19,80	21,85	22,24	19,79	19,04	68,27	291,63	380,08
2.5. Аліменти	9,64	9,50	11,63	11,48	13,04	13,18	13,59	11,66	18,84
2.6. Пільги безготівкові на оплату послуг транспорту, зв'язку	5,28	5,57	6,65	7,14	7,55	7,52	9,86	12,25	13,96
2.7. Пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я, туристичних послуг, путівок на бази відпочинку тощ	10,98	10,28	11,00	11,81	13,15	9,39	8,57	10,65	17,03
2.8. Інші	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
III. Доходи від власності, зокрема	254,82	243,92	342,84	311,55	344,52	407,18	510,96	615,5	695,71
3.1. Доходи від продажу сільськогосподарської продукції	88,88	37,41	122,1	117,91	123,75	148,84	178,18	186,59	241,5
3.2. Доходи від продажу особистого й домашнього майна	2,14	4,85	5,05	5,43	1,38	1,7	4,08	4,12	7,38

Закінчення табл. 2.6

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3.3. Доходи від продажу нерухомості	6,05	14,18	15,13	4,07	16,74	2,45	1,92	29,6	1,36	
3.4. Доходи від власності (дивіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки за вкладами, доходи від здавання/наймання нерухомості тощо)	17,16	20,85	25,8	33,39	33,53	44,41	58,89	89,92	111,95	
3.5. Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель	140,59	166,63	174,76	150,75	169,12	209,78	267,89	305,27	333,52	
IV. Доходи, отримані від родичів, зокрема	194,27	212,01	242,46	229,46	245,78	268	377,48	431,17	490,04	
4.1. Грошова допомога від родичів та інших осіб	147,48	160,50	188,65	176,80	191,69	203,47	286,03	323,51	367,83	
4.2. Грошова оцінка допомоги від продовольчими товарами	46,79	51,51	53,81	52,66	54,09	64,53	91,45	107,66	122,21	
V. Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	156,24	214,37	180,11	171,37	181,59	238,50	286,19	325,14	365,32	
VI. Заощадження від повернутих боргів, позики	123,29	120,61	120,85	101,36	117,34	88,23	103,67	110,13	143,42	
VII. Інші доходи	13,75	74,00	32,76	40,45	35,35	55,41	62,07	78,86	110,67	
VIII. Усього сукупних доходів та ресурсів	3 015,25	3 469,12	3 841,72	4 134,23	4 454,24	4 563,32	5 231,71	6 238,82	8 165,24	
IX. Перевищення витрат над доходами	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	
X. Баланс	3 015,25	3 469,12	3 841,72	4 134,23	4 454,24	4 563,32	5 231,71	6 238,82	8 165,24	

Витратна частина балансу домогосподарств України за 2009 – 2017 рр., грн

Сукупні витрати домогосподарств	Роки								
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
I. Витрати на придбання товарів та послуг, зокрема	2 210,14	2 540,72	2 858,71	2 984,27	3 152,25	3 430,04	4 282,64	4 970,61	3 303,67
1.1. Продукти харчування та безалкогольні напої	1 367,67	1 576,50	1 761,53	1 785,06	1 892,03	2 092,44	2 637,31	2 873,80	1 998,29
1.2. Алкогольні напої	37,81	42,19	44,99	49,31	50,42	53,04	57,58	61,41	49,59
1.3. Тютюнові вироби	44,13	55,47	65,93	70,67	73,36	78,31	95,43	101,13	73,05
1.4. Одяг та взуття	149,47	182,11	194,18	216,65	219,18	247,45	283,05	315,18	225,91
1.5. Оплата житла та послуг	235,27	261,78	304,91	326,09	334,71	356,79	548,34	892,40	407,54
1.6. Придбання предметів домашнього вжитку	60,28	70,70	73,75	78,88	87,69	91,45	95,33	95,96	81,75
1.7. Транспорт	98,06	105,20	127,86	144,95	156,62	163,04	176,42	193,72	145,73
1.8. Зв'язок	61,15	72,89	80,76	90,18	98,82	103,78	110,15	124,83	92,82
1.9. Відпочинок та культура	40,31	46,44	56,36	61,87	66,99	60,67	66,68	69,40	58,59
1.10. Ресторани та готелі	57,62	61,74	72,76	74,55	78,99	81,41	84,52	108,61	77,52
1.11. Інші товари та послуги	58,42	65,73	75,70	86,10	93,46	101,69	127,85	134,20	92,89
II. Охорона здоров'я	83,37	93,13	105,12	120,19	126,68	144,85	185,52	242,17	137,63
III. Допомога родичам	106,25	126,15	128,73	148,08	164,63	162,57	169,26	200,57	150,78
IV. Купівля акцій, нерухомості, вклади до банків	113,38	136,91	149,95	136,24	54,28	138,49	132,97	144,94	125,89
V. Обов'язкові платежі та податки	109,82	55,29	69,90	59,09	164,20	59,62	67,93	63,42	81,16
VI. Освіта	31,93	35,55	40,68	41,98	40,26	40,54	48,40	49,45	41,10
VII. Інші витрати	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
VIII. Усього сукупних витрат	2 654,89	2 987,73	3 353,08	3 489,84	3 702,28	3 976,10	4 886,71	5 671,15	7 139,40
IX. Перевищення доходів над витратами	360,37	481,40	488,64	644,40	751,96	587,22	345,01	567,67	1 025,84
X. Баланс	3 015,25	3 469,12	3 841,72	4 134,23	4 454,24	4 563,32	5 231,71	6 238,82	8 165,24

Загальна сума сукупних доходів домогосподарств та окремі статті балансу, зокрема, доходи від підприємницької діяльності, оплата праці, пенсії та стипендії, субсидії за досліджуваний період суттєво зросли, що є наслідком розвитку приватного підприємництва, зростання заробітної плати в більшості секторів економіки.

Однак підвищення рівня субсидування пояснено різким підвищенням тарифів на житлово-комунальні послуги та, відповідно, підняття цін на товари й послуги у всіх сферах соціально-економічної діяльності домогосподарств. Про такі несприятливі умови в життєдіяльності домогосподарств свідчить і підвищення доходів від допомоги родичів.

Звертають на себе увагу такі статті балансу, як заощадження від повернутих боргів і позики, які мають нестійку динаміку, що вказує на нестабільну цінову політику (різке підвищення цін) та завищені умови отримання кредитів на фінансовому ринку країни.

У структурі дохідної частини балансу такі статті, як оплата праці, соціальні трансферти та доходи від підприємницької діяльності.

Як сказано раніше, мають велику питому вагу, що й відображає високу залежність доходів домогосподарств від трудової діяльності за наймом, підприємницького сектору та системи соціального захисту населення, тобто основну частку доходів домогосподарств формують коштом заробітної плати.

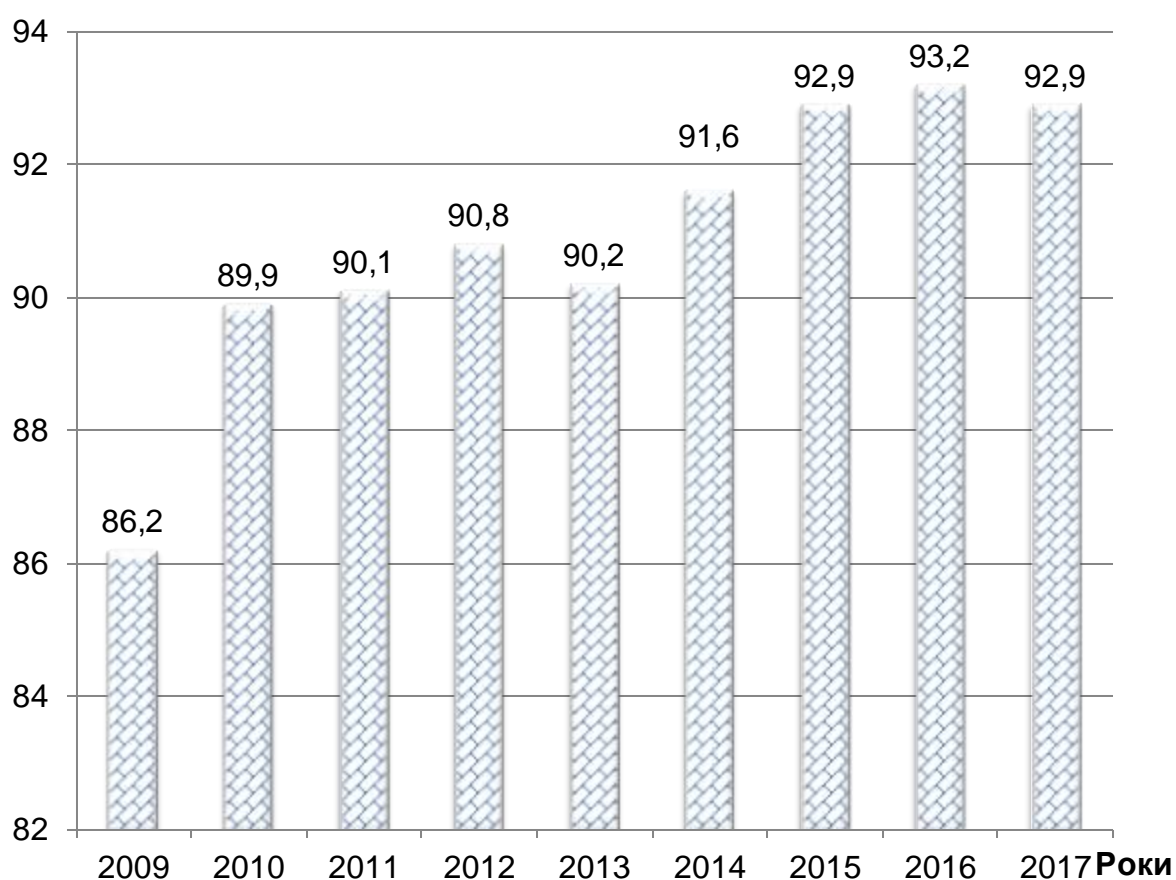
Загалом структура дохідної частини балансу характеризується стійким підвищенням рівня доходів домогосподарств, але таке зростання пов'язано не тільки з поліпшенням ситуації на ринку зайнятості та підвищенням тарифів оплати праці, а й із вдосконаленням і зміцненням системи соціального захисту населення та підвищенням державної підтримки населення [204]. Однак для повного розуміння соціально-економічної діяльності домогосподарств, необхідно зробити аналіз витрат та порівняти його з доходами. Аналіз витрат домогосподарств за 2009 – 2017 рр. (див. табл. 2.7 – витратна частина балансу бюджету домогосподарств).

Динаміка загальної суми сукупних витрат домогосподарств окремих статей балансу, як-от: придбання товарів та оплата послуг, обов'язкові платежі й різноманітні внески – характеризують високою тенденцією до зростання, що вказує на підвищення потреб населення та зміни в соціальних фіксованих виплатах (у 2009 та 2013 рр.).

Окремі витратні статті балансу, а саме: заощадження у внесках і цінних паперах, витрати на придбання нерухомості – характеризуються

нестійкою динамікою (різкий спад 2013 р., майже на 5 %), що відображає нестабільний характер розвитку банківської системи та невисоку довіру домогосподарств до фінансового ринку України.

Основне місце у структурі витрат домогосподарств посідають споживчі витрати (91 % у середньому) та витрати на охорону здоров'я (за деякими роками до 5 % від загальних витрат). Необхідно зазначити, що важливе значення в балансі бюджету домогосподарств мають гроші, які йдуть на задоволення потреб домогосподарства та покриття зобов'язань, а інвестиційні витрати не мають істотного впливу на їхні основні витрати (рис. 2.18).

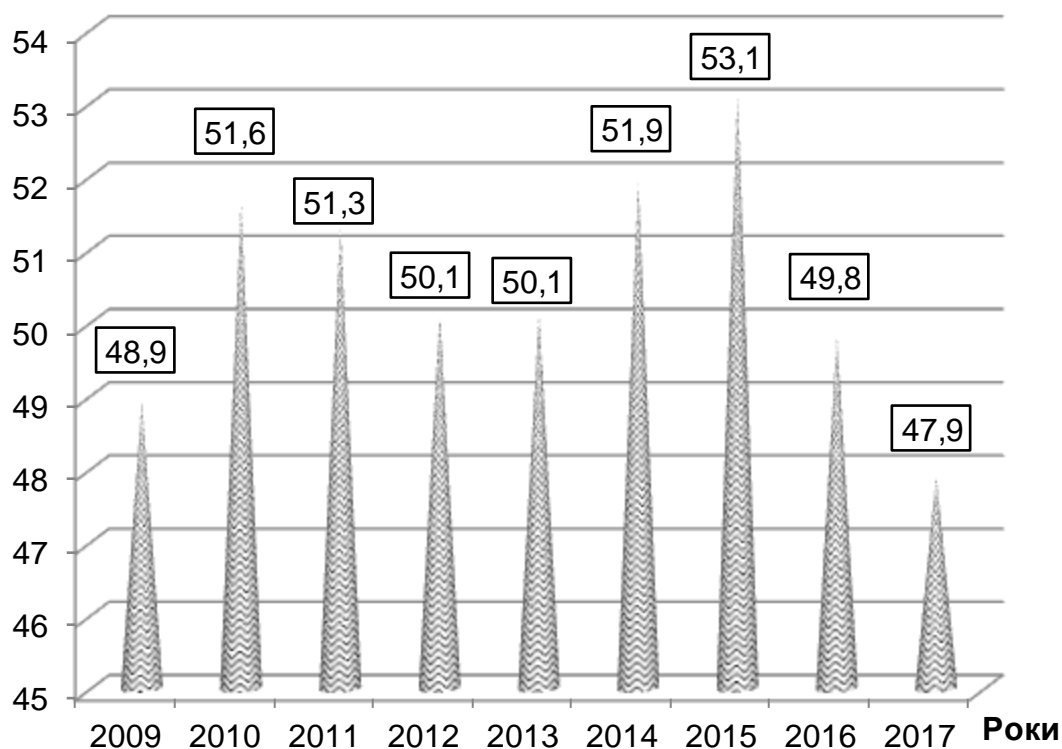
Рис. 2.18. Динаміка споживчих витрат домогосподарств за роками, 2009 – 2017 рр.

Японськими статистиками розроблено методику, згідно з якою, якщо частка витрат на продукти харчування становить близько:

20 % – це показує, що домогосподарство має високий рівень життя;

до 25 % – має середній рівень життя;
 до 30 % – має більш-менш спокійне функціонування;
 до 35 % – домогосподарство функціонуванням є задоволеним;
 до 40 % – домогосподарство функціонуванням є малозадоволеним;
 до 45 % – має рівень життя, який дозволяє лише зберігати фізичне здоров'я;
 понад 50 % – має функціонування на межі голоду [262, с. 10].

Відповідно до японської методики оцінювання витрат домогосподарств, українські домогосподарства протягом останніх восьми років витрачали на продукти харчування в середньому більше ніж 50 % від сукупних витрат, що характеризує досить негативну ситуацію, а саме функціонування на межі голоду. Однак протягом останніх декількох років відсоток витрат на харчування поступово знижується, що чітко видно з рис. 2.19.

Рис. 2.19. Динаміка витрат домогосподарств України на продукти харчування та безалкогольні напої, 2009 – 2017 рр.

На рис. 2.20 зображено статті сукупного доходу домогосподарств, які зазнали змін за аналізований період у динаміці їхнього темпу зростання.

Рис. 2.20. Зміна темпу зростання дохідної частини балансу домогосподарств за роками, 2010 – 2017 рр.

Здобуті результати показують, що 2014 р., порівняно з попередніми роками, зменшилася питома вага: оплати праці, соціальних трансферів та заощаджень. Такі зміни пояснено нестабільною політико-економічною ситуацією у країні з початком АТО.

Однак питома вага доходів від підприємницької діяльності в цей період зростає, що, своєю чергою, пояснено збільшенням кількості домогосподарств, які у кризовий період для країни змушені поліпшувати свій фінансовий стан новими видами діяльності, зокрема й організацією соціальних підприємств.

2015 р. в бюджеті домогосподарств збільшується питома вага грошової допомоги від родичів, що пояснено необхідністю в підтриманні домогосподарств із нестабільним доходом (до складу якого входять молодь або матері-одиначки) із боку більш фінансово незалежних домогосподарств, зокрема трудових мігрантів.

2017 р., порівняно з попередніми двома роками, відрізняється збільшенням питомої ваги доходів від оплати праці та відсотка заощаджень. Такі зміни пояснено різким зростанням розміру мінімальної заробітної

плати з 1 600 до 3 200 грн та водночас показують більшу готовність домогосподарств до очікуваних змін у ціновій політиці держави.

Необхідно також підкреслити, що зміна структури витратної частини балансу має нестійку динаміку, особливо таку ситуацію спостерігають із 2014 р. Саме в той період, порівняно із 2013 р., удвічі підвищуються витрати на купівлю нерухомості (рис. 2.21).

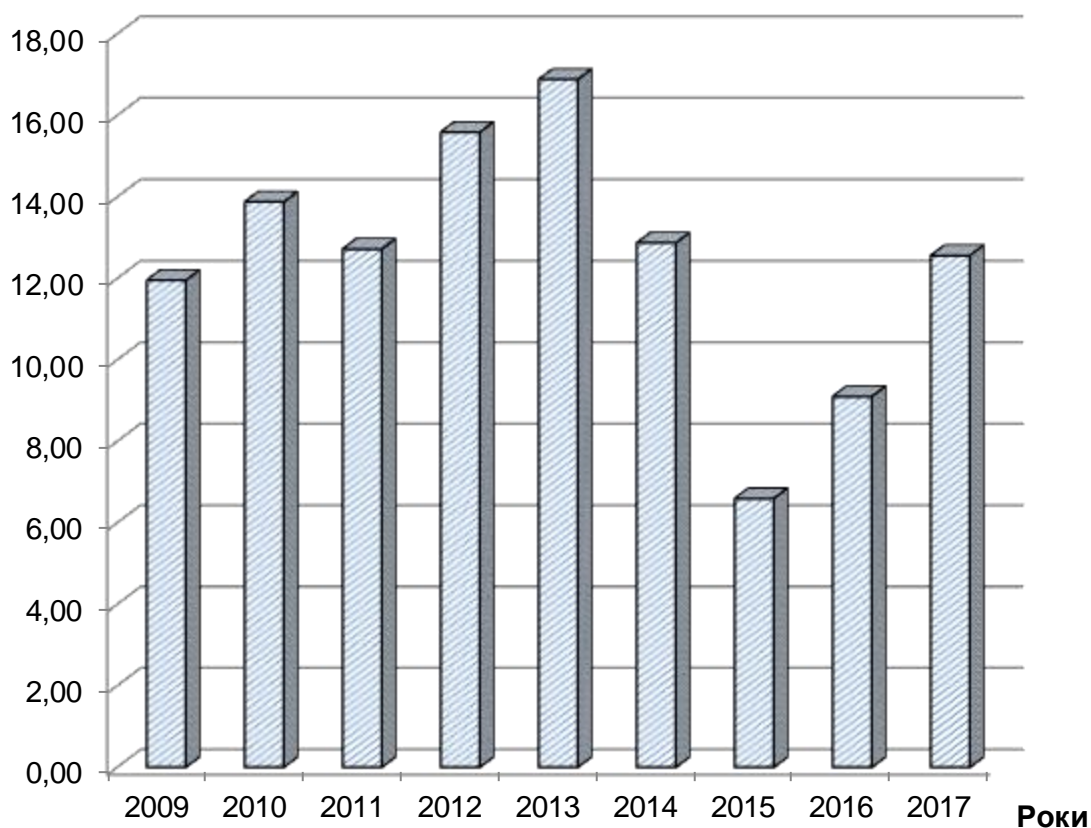
Рис. 2.21. Зміна темпу зростання витратної частини балансу домогосподарств за роками, 2010 – 2017 рр.

Така стаття витрат, як оплата житла та послуг, 2017 р., порівняно із 2014 р., збільшилася на 62 %, у зв'язку з підвищенням цін на житлово-комунальні послуги. 2016 р. спостерігають суттєве підвищення витрат на охорону здоров'я, що пояснено зростанням курсу іноземної валюти, а, відповідно, і цін на ліки іноземного виробництва. Та водночас 2017 р. витрати домогосподарств знижуються майже за всіма статтями виплат, окрім обов'язкових платежів. Такі зміни пояснено обмеженням домогосподарств у придбанні товарів та послуг та підвищенням податкового навантаження на їхній бюджет новими видами податків.

Отже, на витратну частину балансу переважно вплинули такі фактори: коливання споживчого попиту, цінові фактори, значні зміни цін у житлово-комунальному секторі та нестійкий стан фінансового ринку України тощо. Це пов'язано з тим, що в умовах формування нової економіки та розвитку інноваційних систем у країні відбуваються істотні зміни у сфері послуг через зростання споживання послуг, що властиво саме економіці знань.

Баланс дохідної частини домогосподарств України із 2009 до 2016 р. збільшився більш ніж у 2 рази (на 3 223,6 грн), а витратна частина – на 3 016,30 грн.

Протягом аналізованого періоду (2009 – 2017 рр.) у балансі домогосподарств дохідна частина перевищувала витрати (рис. 2.22).

Рис. 2.22. Динаміка зміни перевищення доходів над витратами домогосподарств України, 2009 – 2017 рр., %

Починаючи із 2014 р. динаміка перевищення доходів над витратами у балансі змінила тенденцію. Якщо 2013 р. перевищення становило 17 %, то 2014 р. – це вже 12 %, а 2015 р. – лише 6,5 %.

Такі зміни свідчать про значне підвищення фактичних витрат, зростання інфляції, коливання споживчого попиту домогосподарств та показують досить суттєве зниження витрат домогосподарств на непершочергові потреби. Так, 2016 р. відбувається поступове збільшення питомої ваги доходів, що обумовлено зростанням та поступовим зміцненням української економіки. Однак перевищення доходів над витратами домогосподарств може бути обумовлено зростанням заощаджених коштів (які зберігають у готівці), що відображає недовіру населення до державного сектору та нестійким соціально-економічним розвитком країни (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Динаміка перевищення доходів над витратами домогосподарств

Показники	Роки								
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Сукупні ресурси та доходи, грн	3 015,25	3 469,12	3 841,72	4 134,23	4 454,24	4 563,32	5 231,71	6 238,82	8 165,24
Сукупні витрати, грн	2 654,89	2 987,73	3 353,08	3 489,84	3 702,28	3 976,10	4 886,71	5 671,15	7 139,40
Перевищення доходів над витратами, грн	360,37	481,40	488,64	644,40	751,96	587,22	345,01	567,67	1 025,84

Беручи до уваги результати аналізу бюджету домогосподарств України (див. табл. 2.8) необхідно наголосити, що зі зростанням питомої ваги заощаджень, домогосподарства є значущим інвестиційним ресурсом, який буде сприяти економічному зростанню та розвитку виробництва, та дасть можливість розвивати соціально орієнтовані проекти. Отже, слід зазначити, що заощаджувальні процеси домогосподарств відіграють важливу роль у відновленні фінансової стабілізації у післякризовий період і забезпеченні інвестиційного потенціалу для модернізації та зростання економіки, оскільки вони потенційно спроможні акумулювати значний внутрішній ресурс країни [20]. Це можуть бути інвестиції в земельні ділянки, розвиток нових видів діяльності, засоби виробництва, людський капітал, інвестиції у знання та інноваційні технології тощо.

Як індикатор, що характеризує динаміку ощадно-інвестиційної діяльності домогосподарств використовують *норму заощаджень* [77; 83]. Цей показник становить відсоткове співвідношення суми приросту заощаджень до джерела їхнього походження – суми грошових доходів домогосподарств за певний період часу [208].

Розрахунок норми заощадження Світовий банк, ОЕСР та інші міжнародні організації здійснюють на основі СНР-08 (Системи національних рахунків 2008 року). У цьому разі норма заощаджень є співвідношенням різниці витрат на споживання від доходів домогосподарств, а також зміни чистого капіталу домогосподарств у пенсійних фондах [231]. Цей показник вимірюють як відсоток від доходу домогосподарства.

Визначення норми заощаджень ґрунтується на балансовому методі розрахунку бюджету домогосподарств:

$$НЗ = \frac{З}{ДД} \times 100 \%, \quad (2.2)$$

де НЗ – норма заощаджень;

З – заощадження домогосподарств, грн;

ДД – доходи домогосподарств, грн.

Зміни норми заощаджень різних країнах світу наведено в табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Динаміка норми заощаджень домогосподарств у країнах світу, % [231]

Країни	Роки								
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Австрія	11,40	9,59	7,88	8,86	7,11	7,30	6,8	7,79	6,83
Велика Британія	6,34	6,78	7,40	9,14	6,61	7,58	7,83	6,91	6,90
Італія	7,05	4,20	3,71	1,98	3,61	3,93	3,25	3,22	2,30
Іспанія	7,29	3,69	4,65	2,35	3,84	3,49	2,87	1,83	-0,83
Китай	37,84	38,99	38,10	38,11	38,46	37,99	37,07	-	-
Латвія	6,31	-1,26	-15,91	-14,97	-15,27	-12,67	-8,11	-3,99	-5,80

Закінчення табл. 2.9

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Німеччина	9,95	9,97	9,56	9,29	8,95	9,49	9,68	9,79	9,88
Польща	2,82	2,38	-1,09	-1,11	-0,07	-0,36	-0,44	1,67	-
Португалія	2,73	1,34	-0,92	-0,46	-0,24	-3,33	-3,17	-3,74	-4,10
США	6,34	6,78	7,40	9,14	6,61	7,58	7,83	6,91	6,9
Україна	11,95	13,88	12,72	15,59	16,88	12,88	6,59	9,10	12,56
Франція	10,59	10,45	9,94	10,00	8,52	8,86	8,40	8,18	8,47

Із табл. 2.9 видно, що в більшості країн із розвинутою економікою норма заощаджень є стабільною та коливається в діапазоні 4 – 12 %. У країнах, які розвиваються на інших умовах, норма заощаджень буде вищою, ніж у розвинених; нижча норма є характерною для країн із відносно великим накопиченим багатством.

В Україні, на жаль, немає стабільною тенденції до накопичення, а, навпаки, є наявними досить високі коливання із 12 до 6 % та з 9 до 12 %. Таку ситуацію пояснено більшою концентрацією заощаджень домогосподарств із високим рівнем доходів, уніфікацією форм накопичень (зберігання заощаджень у вигляді готівки, вклади до фінансових установ) та поширенням споживчого кредитування. На накопичення домогосподарств також впливають і державні соціально-економічні реформи та зміни у внутрішній або зовнішній політиці.

Отже, підсумовуючи наведений раніше матеріал, необхідно підкреслити, що у процесі формування й аналізу бюджету домогосподарств із використанням балансового методу є можливість розрахувати та раціоналізувати витрати, відповідно до доходів, та одночасно сформувати механізми отримання заощаджень, нових видів прибутку й можливостей інвестування.

У зв'язку з інформатизацією суспільства та розвитком нової економіки, статистична значущість балансу буде зростати й надалі. На сьогодні баланс бюджету домогосподарств є найважливішим інформаційним ресурсом, який повною мірою відображає соціально-економічну діяльність домогосподарств. Здобута інформація за допомогою балансового методу не тільки характеризує минулу діяльність домогосподарств, а й дає можливість спрогнозувати показники їхньої діяльності як на короткострокову, так і довгострокову перспективу розвитку.

Розділ 3

Організаційне та науково-методичне забезпечення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств

3.1. Методичний підхід до кількісного оцінювання рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств

Відповідно до положень Програми розвитку ООН [245], будь-яка держава світу має створювати сприятливі умови для життя та розвитку свого населення. Особливу актуальність ці положення набувають у період здійснення соціально-економічних реформ, які мають негативний вплив на якість діяльності домогосподарств, що потребує проведення регулярних моніторингових досліджень у сфері рівня та якості життя населення.

Підвищення ефективної діяльності домогосподарств та їхньої якості життя має бути одним із пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку країни. Тому в умовах формування нової економіки постає необхідність у розробленні методичного підходу до оцінювання соціально-економічної діяльності домогосподарств.

Питання якості життя населення ретельно опрацьовано в роботах багатьох українських авторів, а саме: О. Зотової [71], Н. Гаркавенко [30], Т. Богданової [178] та ін. Оцінюванням рівня життя населення займаються як закордонні, так і вітчизняні науковці, серед яких Д. Богиня [9], Дж. Гелбрейт [6], М. Долішній [54], Е. Лібанова [95], В. Мандибуря [104], О. Новікова [120] та ін. Але слід зазначити, що на сьогодні немає чіткої та обґрунтованої системи показників, яку б можна було використати для аналізу рівня та якості життя домогосподарств.

Зазвичай поняття якості життя ототожнюють із такими категоріями, як рівень, умови та спосіб життя. Але якість життя є комплексним індикатором, який відображає результати економічної, соціальної, освітньої, інноваційної діяльності об'єкта дослідження. Вивчення цих питань на рівні домогосподарств є особливо важливим в умовах децентралізації, коли кожен регіон стає повноцінним економічним суб'єктом, що самостійно формує стратегію свого соціально-економічного розвитку.

Деякі науковці трактують діяльність людини як довготривалий процес, на який безпосередньо впливає середовище існування індивіда [62]. Інші вчені наголошують, що діяльність людини – це спосіб існування, повсякденна діяльність та відпочинок індивіда, які формують під впливом соціально-економічного середовища [35].

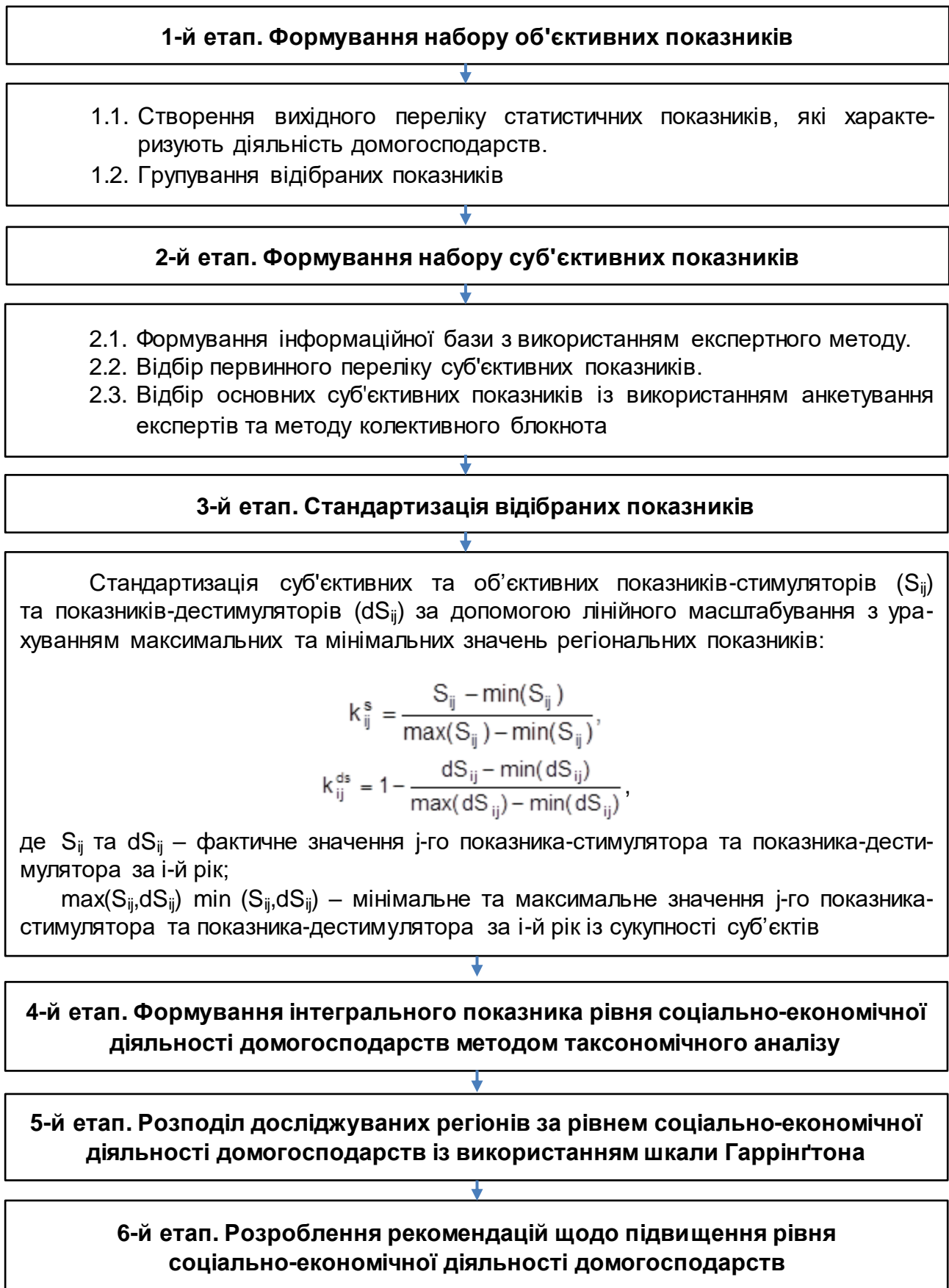
Використання поняття "соціально-економічна діяльність домогосподарств" дає змогу оцінити не лише рівень або якість їхнього життя, а також визначити результативність їх у системі суспільних відносин та оцінити вплив факторів макросередовища на їхнє існування, функціонування та розвиток.

Вивчення еволюційних поглядів, а також останніх досліджень доводить, що принципово важливим у процесі оцінювання рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств в умовах формування нової економіки є врахування рівня їхньої соціальної, економічної та інноваційно-освітньої діяльності, пов'язаної з їхнім функціонуванням і розвитком.

В економічній літературі використовують три основні підходи до визначення якості життя населення: суб'єктивний, об'єктивний та комплексний [155]. *Суб'єктивний підхід* доречно використовувати у процесі самооцінювання домогосподарств, *об'єктивний* – передбачає розрахунок кількісних показників їхньої діяльності. Тому більш доцільним для оцінювання соціально-економічної діяльності домогосподарств буде використання *комплексного підходу*, який передбачає як кількісне оцінювання за групами показників, так і глибоке аналітичне дослідження виявлених проблемних зон.

Для здійснення оцінювання рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств у цьому дослідженні запропоновано методику, що складається із шести послідовних етапів (рис. 3.1).

Мета цього підходу полягає у визначенні рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств в умовах формування нової економіки в регіональному аспекті. Для досягнення поставленої мети необхідно виконання таких завдань: обґрунтування набору суб'єктивних та об'єктивних показників для визначення рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств за допомогою експертного методу з використанням колективного блокнота [25]; проведення соціологічного опитування домогосподарств, із метою визначення набору суб'єктивних показників соціально-економічної діяльності домогосподарств; розрахунок інтегрального показника рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств за допомогою таксономічного методу.

Рис. 3.1. Етапи методичного підходу до оцінювання рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств

Так, на *першому етапі* запропонованого методичного підходу здійснюють обґрунтування набору показників, що характеризують об'єктивні умови соціально-економічної діяльності домогосподарств (рівень безробіття, мінімальний розмір оплати праці, розмір мінімальної пенсії та ін.).

Другий етап полягає у формуванні набору суб'єктивних показників рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств, для чого використовують результати соціологічного опитування домогосподарств, що відображають їхню самооцінку та задоволеність певними аспектами життя.

Під час формування кола експертів урахували таке: місце роботи (перевагу віддавали спеціалістам органів державного самоврядування та науковим працівникам зі вченим званням), ранг, досвід роботи, опубліковані наукові праці та ін.

Отже, у результаті відбору до складу експертної групи увійшло 30 осіб, серед яких були представники органів місцевого самоврядування, керівники та провідні фахівці обласної служби статистики, Управління праці та соціального захисту населення, викладачі ЗВО, працівники НДІ.

Експертам було запропоновано визначити ранги показників рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств, де 5 – найвищий ранг, тобто найбільш важливий показник, а 1 – найменш значущий.

У процесі здійснення експертного оцінювання важливо враховувати рівень суб'єктивності та наявність розбіжностей у кінцевих результатах.

Це стає можливим, завдяки визначенню коефіцієнта конкордації. Виконані розрахунки підтверджують погодженість думок експертів щодо переліку груп та показників рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств ($W = 0,62$).

Погляди сучасних науковців та здійснене експертне оцінювання підтвердили думку авторів, про те, що особливості діяльності домогосподарств в умовах нової економіки потребують виділення трьох системоутворювальних груп показників: соціальної, економічної та інноваційно-освітньої діяльності, використання яких забезпечує більш глибоке та всебічне оцінювання соціально-економічної діяльності домогосподарств в умовах формування нової економіки.

Зважаючи на зазначене раніше, а також за результатами здійсненого експертного оцінювання було сформовано три системоутворювальні групи показників соціально-економічної діяльності домогосподарств, які відображають міру задоволеності матеріальними та духовними потребами домогосподарств (табл. 3.1).

Показники оцінювання рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств в умовах формування нової економіки

Групи	Підгрупи	Показники	Ознаки*
1	2	3	4
Індекс соціальної діяльності	Демографічні показники	Кількість домогосподарств	S
		Середній розмір домогосподарств	S
		Частка одноосібних домогосподарств	dS
		Частка домогосподарств із дітьми	S
	Показники соціального забезпечення	Рівень забезпеченості сімейними лікарями	S
		Розмір мінімальної місячної пенсії	S
		Розмір одноразової допомоги, у зв'язку з народженням дитини	S
		Рівень середньої заробітної плати	S
		Кількість домогосподарств, які отримують субсидію	dS
	Показники умов життя	Рівень забезпеченості житлом	S
		Кількість домогосподарств, які отримали житло з державного фонду	S
		Рівень благоустрою житла	S
		Рівень наявності товарів довгострокового користування	S
Індекс економічної діяльності	Дохідні показники	Частка заробітної плати в загальній структурі доходів	S
		Частка доходів від підприємницької діяльності в загальній структурі доходів	S
		Частка домогосподарств, які робили заощадження	S
		Частка заощаджень у загальній структурі доходів	S
		Індекс заощадливості домогосподарств	S
	Витратні показники	Частка витрат на харчування	dS
		Частка витрат на оплату житлово-комунальних послуг	dS
		Частка витрат на освіту, саморозвиток	S
		Частка витрат на охорону здоров'я	dS
		Частка витрат на купівлю нерухомості, ремонт	S
		Частка витрат на непродовольчі товари	dS
		Наявність кредитних зобов'язань	dS

1	2	3	4
	Загально-економічні показники	Індекс рентабельності домогосподарств	S
		Частка зайнятих членів домогосподарств у загальній їхній кількості	S
		Частка самозайнятих або зайнятих у підприємстві	S
		Коефіцієнт економічного навантаження ($K_{ек.}$) на члена домогосподарства, що працює	dS
		Рівень зайнятості населення	S
		Рівень безробіття населення	dS
		Частка домогосподарств, які постійно відмовлялися собі в найнеобхіднішому, крім харчування	dS
		Рівень бідності	dS
		Індекс Джині	dS
		Індекс споживчих цін	dS
Індекс інноваційно-освітньої діяльності	Освітні та інноваційні показники	Індекс освіченості	S
		Доступ домогосподарств до ІКТ (інтернет та ін.)	S
		Частка домогосподарств зайнятих інноваційними видами діяльності, а саме соціальним підприємництвом	S
		Частка винахідників серед домогосподарств	S
		Кількість заявок на отримання документів до Держдепартаменту інтелектуальної власності	S
		Кількість уведених інноваційних технологічних процесів у виробництво	S

* S – стимулятор; dS – дестимулятор.

Група показників соціальної діяльності домогосподарств, яка утворює відповідний індекс, поєднує демографічні показники, а також показники соціального забезпечення та умов життя.

Підгрупа демографічних показників відображає кількісний склад, розмір домогосподарств, наявність дітей. Демографічні показники характеризують кількісну та якісну структуру ринку праці та мають значний вплив на процес відтворення робочої сили [62].

До підгрупи показників *соціального забезпечення* експертами було зараховано розміри мінімальної місячної пенсії й рівень середньої заробітної плати, індекс забезпеченості сімейними лікарями та кількість домогосподарств, які отримують субсидію, що відображають рівень соціального задоволення та соціального напруження в суспільстві.

Що стосується підгрупи показників *умов життя домогосподарств*, то тут найбільшу увагу приділяють рівню: забезпеченості житлом, кількості домогосподарств, які отримали житло з державного фонду; благоустрою житла; наявності товарів довгострокового користування, що загалом дає можливість визначити платоспроможність домогосподарств, динаміку змін забезпеченості житлом та ін.

Друга група показників, що утворює **індекс економічної діяльності**, охоплює:

підгрупу дохідних показників (частка заробітної плати; доходів від підприємницької діяльності; заощаджень у загальній структурі доходів; частка домогосподарств, які робили заощадження та визначення індексу заощадливості домогосподарств). Ці показники дають можливість проаналізувати здатність домогосподарств до заощаджень, можливість займатися підприємницькою діяльністю та саморозвитком, що, своєю чергою, надає нові можливості для успішної реалізації підприємницького потенціалу та задоволення різноманітних потреб;

підгрупу витратних показників (частка витрат на харчування; оплату житлово-комунальних послуг; освіту та саморозвиток; охорону здоров'я; купівлю нерухомості; ремонт; непродовольчі товари в загальній структурі витрат і наявність кредитних зобов'язань), яка характеризується витратами домогосподарств, спрямованих на задоволення матеріальних або духовних потреб членів домогосподарств та є першочерговими для забезпечення повноцінної їхньої соціально-економічної діяльності;

підгрупу загальних економічних показників (індекс рентабельності домогосподарств; частка домогосподарств, де є особи, що працюють; частка зайнятих членів домогосподарств у загальній їхній кількості; коефіцієнт економічного навантаження на члена домогосподарства, що працює; рівні зайнятості та безробіття; рівень бідності; коефіцієнт Джині та ін.).

Необхідно зауважити, що у групі показників економічної діяльності запропоновано для використання два нові для домогосподарств показники, а саме: індекс рентабельності соціально-економічної діяльності та індекс заощадливості домогосподарств.

Розгляньмо їх докладніше.

Оцінити ефективність діяльності домогосподарств, яка в умовах нової економіки зазнає динамічних змін, дає змогу *індекс рентабельності* соціально-економічної діяльності домогосподарства. Цей показник

характеризує, на скільки успішно домогосподарство використовує свій внутрішній потенціал, його розраховують за такою формулою:

$$R_s = \frac{D_r}{V_r} \times 100 \%, \quad (3.1)$$

де R_s – рентабельність соціально-економічної діяльності домогосподарства;
 D_r – доходи домогосподарства за рік;
 V_r – витрати домогосподарства за рік.

Індекс заощадливості домогосподарств дає можливість визначити їхню спроможність до заощаджень і рівень ліквідності. Його розраховують співвідношенням пасивного та активного доходів:

$$I_3 = \frac{D_p}{D_a}, \quad (3.2)$$

де I_3 – індекс заощадливості домогосподарств;
 D_p та D_a – пасивний та активний доходи, відповідно.

До *активних доходів* зазвичай зараховують заробітну плату, доходи від підприємницької діяльності та ін., тобто доходи, пов'язані із трудовою діяльністю.

Пасивний дохід, своєю чергою, не потребує серйозних трудових витрат із боку членів домогосподарств, але потребує капіталовкладень (доходи з депозитів, цінних паперів, доходи від здавання майна в оренду тощо). Зростання індексу заощадливості зазвичай є характерним для багатших верств населення.

Використання запропонованих показників має на меті забезпечити більш глибоке оцінювання індексу економічної діяльності домогосподарств із боку розширення їхніх економічних можливостей.

Третя група показників, що утворюють **індекс інноваційно-освітньої діяльності**, поєднує: індекс освіченості домогосподарств; доступ домогосподарств до ІКТ (інтернет, мобільний зв'язок та ін.); частку домогосподарств, зайнятих інноваційними видами діяльності, а саме соціальним підприємництвом; частку винахідників серед домогосподарств; кількість заявок на отримання документів до Держдепартаменту інтелектуальної власності; кількість уведених інноваційних технологічних процесів у виробництво.

Необхідність у виділенні третьої системоутворювальної групи показників у цьому методичному підході пов'язано з такими тенденціями.

Потрібно зазначити, що освіта є одним із ключових елементів розвитку нової економіки та потенціалу членів домогосподарств, забезпечуючи свободу інтелектуального, професійного та соціального вибору. *Індекс освіти* враховують під час визначення рівня економічного розвитку для ранжирування країн із погляду їхньої розвиненості та він є найважливішою складовою частиною показника якості життя населення [44]. Розвиток нової економіки напряму залежить від освітньої складової частини, доступу домогосподарств до всесвітньої мережі "Інтернет", що, своєю чергою, дає їм додаткові можливості адаптації до нових видів інноваційної діяльності, одним із яких є соціальне підприємництво, і яке, на думку Б. Дрейтона, починає відігравати важливу роль у формуванні нової суспільної системи [43; 197]. Соціальне підприємництво охоплює різні сфери життєдіяльності домогосподарств та його можна використовувати для тісної співпраці з державною владою для розв'язання багатьох соціальних проблем.

Третій етап запропонованого методичного підходу до оцінювання рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств передбачає стандартизацію відібраних показників (стимуляторів і дестимуляторів), яке відбувається методом лінійного масштабування з урахуванням максимальних та мінімальних значень регіональних показників.

На *четвертому етапі* здійснюють визначення інтегральних субіндексів (соціальної, економічної та інноваційно-освітньої діяльності домогосподарств) із використанням методу таксономічного аналізу. Розрахунок інтегрального показника рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств виконують за допомогою середньої геометричної [146] із трьох субіндексів:

$$I_{\text{жд}} = \sqrt[3]{I_c \times I_e \times I_i}, \quad (3.3)$$

де I_c – рівень соціальної діяльності домогосподарств;

I_e – рівень економічної діяльності домогосподарств;

I_i – рівень інноваційно-освітньої діяльності домогосподарств.

Використання середнього геометричного дозволяє компенсувати низькі значення показника однієї складової частини більшими значеннями інших складових частин.

У табл. 3.2 наведено результати розрахунків інтегральних показників рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств України в умовах формування нової економіки за 2009, 2014 та 2018 рр.

Таблиця 3.2

Результати розрахунку інтегрального показника рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств в умовах формування нової економіки

116

Області	Рівні соціальної діяльності			Рівні економічної діяльності			Рівні інноваційно-освітньої діяльності			Рівні соціально-економічної діяльності домогосподарств (СЕДД)			Зміна рівнів СЕДД		Оцінки
	2009 р.	2014 р.	2018 р.	2009 р.	2014 р.	2018 р.	2009 р.	2014 р.	2018 р.	2009 р.	2014 р.	2018 р.	2014 р.	2018 р.	
Вінницька	0,40208	0,25054	0,22836	0,25471	0,29494	0,25372	0,52299	0,48633	0,59925	0,39326	0,34394	0,36044	↓	↑	2
Волинська	0,23463	0,25665	0,29469	0,33705	0,29942	0,27297	0,40812	0,39871	0,61931	0,32660	0,31826	0,38566	↓	↑	3
Дніпропетровська	0,55694	0,15244	0,12324	0,20325	0,14458	0,11626	0,79603	0,62362	0,27556	0,51874	0,30688	0,29168	↓	↓	2
Донецька	0,52381	0,13921	0,12670	0,31739	0,33126	0,32392	0,69259	0,57983	0,48260	0,51126	0,35010	0,31107	↓	↓	2
Житомирська	0,34723	0,25685	0,26153	0,21438	0,25359	0,33459	0,46344	0,40519	0,64683	0,34168	0,30521	0,40432	↓	↑	3
Закарпатська	0,33167	0,20577	0,21222	0,15138	0,16747	0,17263	0,41666	0,38188	0,69168	0,29990	0,25171	0,35217	↓	↑	2
Запорізька	0,43881	0,15773	0,19475	0,23506	0,20401	0,19030	0,66241	0,51657	0,47224	0,44542	0,29277	0,28576	↓	↓	2
Івано-Франківська	0,27801	0,23086	0,23825	0,30729	0,30452	0,24544	0,49467	0,44029	0,57649	0,35999	0,32523	0,35339	↓	↑	2
Київська	0,55456	0,14379	0,13815	0,24937	0,26135	0,26936	0,51097	0,44866	0,59887	0,43830	0,28460	0,33546	↓	↑	2
Кіровоградська	0,35947	0,32475	0,30998	0,31128	0,20326	0,23297	0,49037	0,44376	0,60061	0,38704	0,32392	0,36118	↓	↑	2
Луганська	0,51224	0,26043	0,23779	0,24103	0,31119	0,28784	0,46273	0,41886	0,58229	0,40533	0,33016	0,27931	↓	↓	2
Львівська	0,33388	0,14844	0,17711	0,30787	0,23455	0,16057	0,62208	0,53211	0,50042	0,42128	0,30503	0,29937	↓	↓	2
Миколаївська	0,33212	0,20634	0,26273	0,17110	0,21068	0,23450	0,50139	0,47465	0,55290	0,33487	0,29722	0,35004	↓	↑	2
Одеська	0,39529	0,14709	0,16580	0,21679	0,24542	0,22259	0,65315	0,50654	0,52607	0,42174	0,29968	0,30482	↓	↑	2
Полтавська	0,42559	0,23930	0,23062	0,28847	0,33653	0,25609	0,57604	0,50368	0,53155	0,43003	0,35984	0,33942	↓	↓	2
Рівненська	0,22743	0,22376	0,28029	0,30236	0,24769	0,17600	0,42575	0,38858	0,65515	0,31851	0,28668	0,37048	↓	↑	3
Сумська	0,33741	0,29822	0,28034	0,26049	0,24971	0,28771	0,42477	0,41359	0,60904	0,34089	0,32051	0,34236	↓	↑	2
Тернопільська	0,31535	0,18065	0,23464	0,42161	0,36848	0,31420	0,41364	0,40210	0,58816	0,38353	0,31708	0,36900	↓	↑	2
Харківська	0,50666	0,18487	0,13640	0,26253	0,17210	0,23759	0,92410	0,73342	0,26009	0,56443	0,36346	0,40136	↓	↑	3
Херсонська	0,37106	0,24674	0,23555	0,28820	0,26933	0,24715	0,48285	0,41873	0,61937	0,38070	0,31160	0,36736	↓	↑	2
Хмельницька	0,34918	0,24224	0,26255	0,17137	0,31220	0,26576	0,45297	0,38703	0,64726	0,32451	0,31382	0,34186	↓	↑	2
Черкаська	0,42608	0,27048	0,22758	0,36098	0,28199	0,18858	0,43648	0,37993	0,64348	0,40785	0,31080	0,35321	↓	↑	2
Чернівецька	0,25653	0,26226	0,27903	0,17176	0,11836	0,13253	0,44030	0,40698	0,63051	0,28953	0,26253	0,34736	↓	↑	2
Чернігівська	0,35827	0,31267	0,30065	0,28422	0,24729	0,22610	0,44680	0,39973	0,67150	0,36301	0,31990	0,32941	↓	↑	2

Аналізуючи рівень соціальної діяльності домогосподарств, зазначимо, що 2014 р. був суттєвий спад рівня, порівняно із 2009 р., а 2018 р. в деяких областях відбулося невелике поліпшення. Однак відбувалися й позитивні зміни в таких регіонах, як Волинська та Луганська області. Ці регіони мають підвищення рівня соціальної діяльності 2014 р., що вказує на сприятливий розвиток соціальної політики регіонів. Однак такі показники є значно нижчими, ніж аналогічні 2009 р. Графічно аналіз зображено на рис. 3.2:

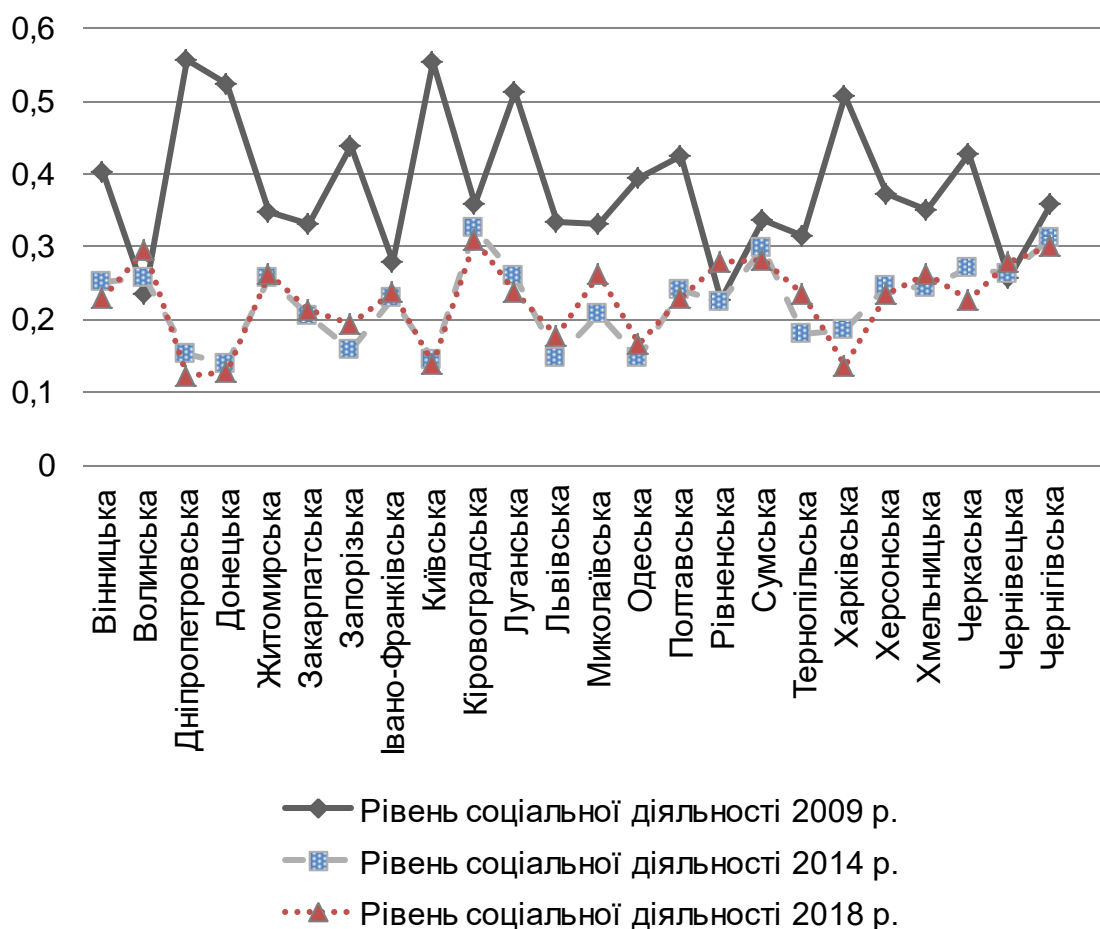

Рис. 3.2. Динаміка рівня соціальної діяльності домогосподарств

Якщо ж аналізувати рівень економічної діяльності домогосподарств, то у 2014 та 2018 рр., порівняно із 2009 р., відбулося погіршення (рис. 3.3). Динаміка зміни інтегральних показників рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств контексті аналізу її складових частин є неоднозначною: спостерігають як негативні, так і позитивні тенденції. Останніми роками пов'язано це переважно із кризовими процесами, що відбуваються в Україні.

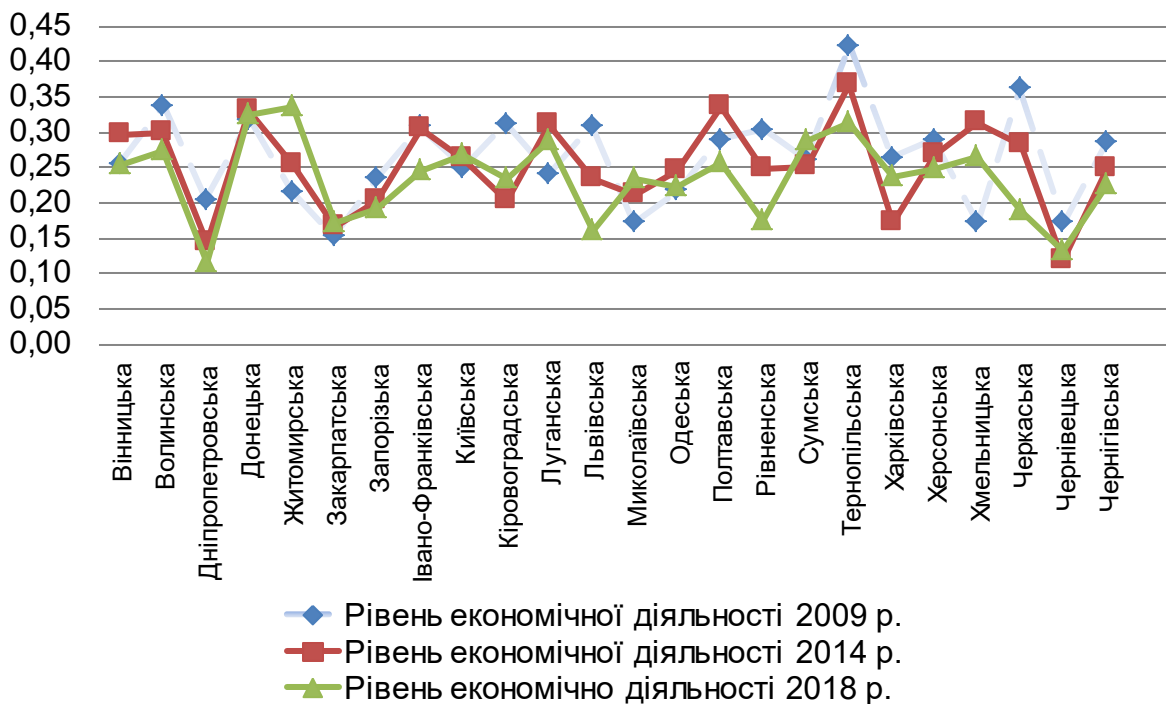

Рис. 3.3. Динаміка рівня економічної діяльності домогосподарств

Що стосується розвитку інноваційної діяльності домогосподарств, то безсумнівним є факт сталого підвищення рівня власного інтегрального показника інноваційно-освітньої діяльності (рис. 3.4). Це пов'язано, передусім, із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, ширшого доступу до всесвітньої мережі "Інтернет".

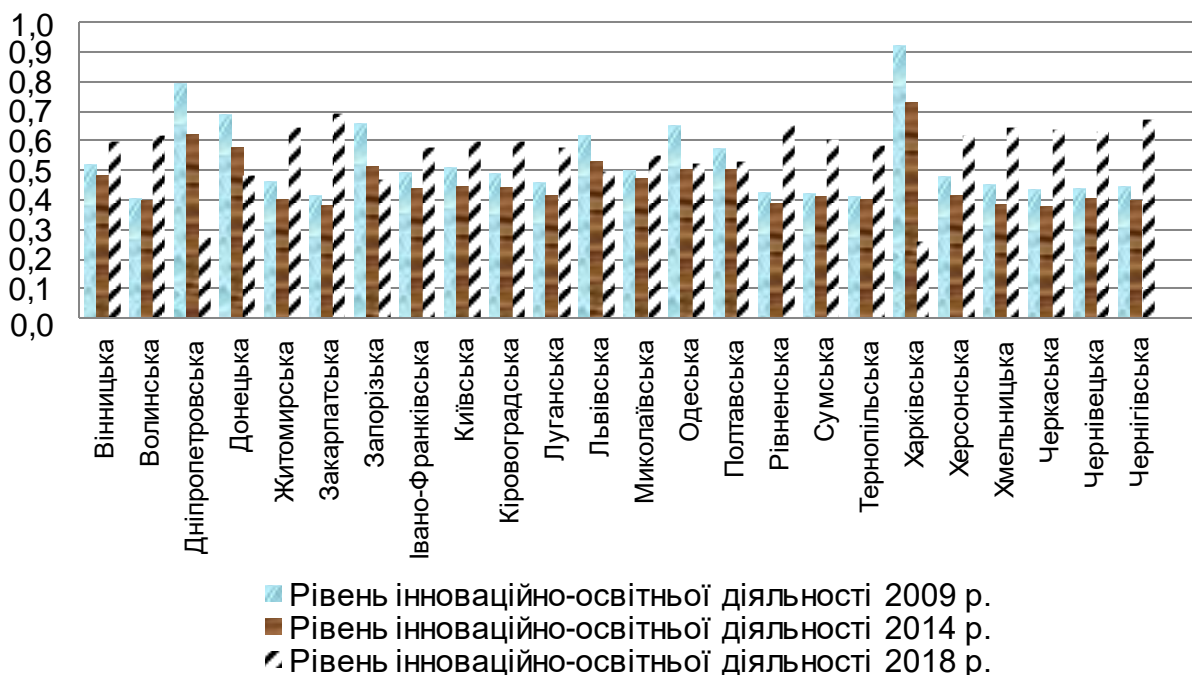

Рис. 3.4. Динаміка рівня інноваційно-освітньої діяльності домогосподарств

На *п'ятому етапі* методичного підходу відбувається розподіл досліджуваних регіонів за рівнем соціально-економічної діяльності домогосподарств із використанням шкали Гаррінгтона (0 – 0,2 критичний рівень; 0,21 – 0,37 – низький рівень; 0,38 – 0,63 – задовільний рівень; 0,64 – 0,8 – добрий рівень; 0,81 – 1 – відмінний рівень).

Для візуалізації здобутих результатів за допомогою засобів front-end development (із використанням інструментів та мов програмування: -html, -jquery, -raphaeljs, -css та -javascript) було розроблено моніторингову мапу України (рис. 3.5).

Регіони	Індекси
Вінницька	0,360
Волинська	0,380
Дніпропетровська	0,291
Донецька	0,300
Житомирська	0,404
Закарпатська	0,352
Запорізька	0,285
Івано-Франківська	0,353
Київська	0,335
Кіровоградська	0,361
Луганська	0,270
Львівська	0,299
Миколаївська	0,350
Одеська	0,304
Полтавська	0,339
Рівненська	0,370
Сумська	0,342
Тернопільська	0,369
Харківська	0,401
Херсонська	0,367
Хмельницька	0,341
Черкаська	0,353
Чернівецька	0,347
Чернігівська	0,329
АРК	–

Рис. 3.5. Моніторингова мапа України з розподілом регіонів за рівнем соціально-економічної діяльності домогосподарств, 2018 р.

Це програмне забезпечення дає можливість автоматичної побудови мапи з виділенням кольорами регіонів від білого до темно-синього, залежно від розрахованого індексу.

Чим більш насиченим (темним) є колір, тим вищим рівень соціально-економічної діяльності домогосподарств в умовах формування нової економіки в регіоні й навпаки.

Із табл. 3.2 та рис. 3.5 видно, що рівень соціальної діяльності домогосподарств 2014 р. суттєво знизився, порівняно із 2009 р., у більшості областей. Утім, 2018 р. в деяких областях (Волинська, Житомирська, Закарпатська, Запорізька та ін.) є тенденція до його зростання, пов'язаного з підвищенням соціальних стандартів, державною підтримкою в субсидуванні домогосподарств та своєчасною виплатою соціальної допомоги. Однак, у Луганській та Донецькій областях рівень соціальної діяльності домогосподарств починаючи із 2009 р. продовжує знижуватися, що пов'язано із проведенням антитерористичної операції та відсутністю можливостей у цих домогосподарств здобути повноцінне державне соціальне забезпечення та підтримку. Аналізуючи індекс економічної діяльності домогосподарств, можна виділити такі області з позитивною динамікою, як: Закарпатська, Житомирська, Миколаївська, Сумська, Харківська та Чернівецька, – де протягом останніх чотирьох років спостерігають суттєве збільшення дохідної частини домогосподарств від підприємницької діяльності, що, своєю чергою, дає їм додаткові можливості розвитку. Проте в більшості областей цей показник поступово знижується.

Слід зазначити факт сталого підвищення рівня інноваційно-освітньої діяльності, пов'язаного, передусім, із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, розширенням доступу до всесвітньої мережі "Інтернет" і прагненням членів домогосподарств до саморозвитку та самоосвіти.

Отже, розраховані інтегральні показники мають різноспрямовані тенденції. Найбільш позитивна динаміка характерна для рівня інноваційно-освітньої діяльності. Загальний рівень соціально-економічної діяльності домогосподарств має стійку тенденцію до падіння із 2009 до 2014 р. Тільки 2018 р. спостерігають поступове підвищення індексу в деяких регіонах.

Утім, за шкалою Гаррінгтона [97] (табл. 3.3) загальний рівень соціально-економічної діяльності домогосподарств у більшості областей України перебуває в діапазоні низького рівня.

Стандартна шкала оцінювання Гаррінгтона

Оцінки		Значення
Відмінно	5	1,00 – 0,80
Добре	4	0,80 – 0,63
Задовільно	3	0,63 – 0,37
Погано	2	0,37 – 0,20
Дуже погано	1	0,20 – 0,00

Лише три області (Харківська, Волинська та Житомирська) опинилися в зоні задовільного стану досліджуваного показника.

Метою *шостого етапу* запропонованого методичного підходу до оцінювання рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств є розроблення рекомендацій щодо підвищення рівня їхньої діяльності на державних, регіональних та місцевих рівнях.

Зважаючи на зазначене раніше, головними векторами розвитку соціально-економічної діяльності домогосподарств, на думку авторів, мають бути:

удосконалення інституціонального та нормативно-правового забезпечення функціонування домогосподарств;

унесення до державних програм соціально-економічного розвитку регіонів програмних заходів щодо соціально-економічного й інноваційно-освітнього розвитку домогосподарств з урахуванням потреб регіонів;

створення сприятливого інвестиційного клімату та нарощування інноваційного потенціалу для розвитку домогосподарств, зокрема в сільській місцевості;

залучення місцевих органів самоврядування до співпраці з домогосподарствами для реалізації проєктів соціального й інноваційного підприємництва з урахуванням особливостей регіонів;

створення умов для розвитку, освіти й саморозвитку членів домогосподарств, із метою більш ефективного використання підприємницького та людського потенціалу;

створення економічних умов до підвищення рівня пасивного доходу та зростання індексу заощадливості домогосподарств;

використання у практичній діяльності державних органів влади запропонованого методичного підходу до оцінювання рівня життєдіяльності домогосподарств.

Отже, поданий методичний підхід до оцінювання рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств, особливістю якого є використання запропонованої системи показників, що складається із трьох системоутворювальних груп (соціальної, економічної та інноваційно-освітньої діяльності, поєднаних в інтегральний індекс рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств методом таксономії. Обґрунтовано, що у групі показників економічної діяльності доцільно використовувати два нові для домогосподарств показники, а саме: індекс рентабельності соціально-економічної діяльності домогосподарств та індекс заощадливості домогосподарств, що забезпечує більш глибоке оцінювання рівня економічної діяльності домогосподарств із боку розширення їхніх економічних можливостей.

3.2. Науково-практичні рекомендації щодо використання соціального підприємництва в діяльності домогосподарств

За результатами здійсненого аналізу та моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств за регіонами визначено, що в умовах здійснення державних реформ та формування нової економіки зростає соціальне напруження в суспільстві, виникають регіони з нестабільною діяльністю домогосподарств та різким збільшенням соціально незахищених верств населення, що підтверджено кластерним аналізом соціально-економічної діяльності домогосподарств за регіонами, який було здійснено в розділі 2. Проведене дослідження доводить, що для розв'язання головних соціальних проблем та підвищення рівня життя домогосподарствам необхідно знайти альтернативні інноваційні види самозайнятості, за допомогою яких можна здійснювати позитивні зміни в інфраструктурі суспільної системи з довгостроковим соціальним ефектом.

До нових видів самозайнятості домогосподарств зараховують діяльність "електронних котеджів", мережевий бізнес та нові види підприємницької діяльності. Таким видом діяльності є соціальне підприємництво, за допомогою якого можна поліпшити наслідки соціальних трансформацій у країні й, досягаючи поставленої мети, упровадити інноваційні методи виробництва та створити нові товари й послуги.

У межах соціального підприємництва працюють головні елементи теорії соціального впливу та бізнес-моделі, що, своєю чергою, спонукає членів домогосподарства на досягнення успіху за допомогою розвитку наявних та набуття нових компетентностей.

Про соціальне підприємництво у світі заговорили ще наприкінці 90-х рр. ХХ ст., але на сьогодні в Україні це питання є малодослідженим. Переваги, які виникають у разі впровадження соціального підприємництва, не усвідомлюють повною мірою влада та суспільство, а представники малого бізнесу ставляться з недовірою до наявних механізмів дії цього виду діяльності. Це пов'язано з тим, що більшість населення соціальне підприємництво асоціює виключно з неприбутковою діяльністю, доброчинністю, волонтерством або з різновидом соціальної відповідальності бізнесу, що реалізує соціальні програми через незалежні структури [116].

Аналіз останніх досліджень показав, що питанням соціального підприємництва, визначення його місця й ролі в сучасному бізнес-середовищі присвячено праці багатьох закордонних учених, як-от: Г. Діз [258], Г. Стівенсон [184], Дж. Остін [184], Б. Торнлі [256], Б. Дрейтон [див. 13] та ін., проблеми розвитку соціального підприємництва в Україні досліджують у роботах таких вітчизняних фахівців, як В. Назарук [225], А. Свинчук [154], В. Жохова [64].

Слід зазначити, що у світі наявна значна кількість досліджень, які стосуються природи походження та становлення соціального підприємництва у світі. Звертає на себе увагу те, що більшість науковців досліджують соціальне підприємництво, обмежуючись діяльністю неприбуткових недержавних організацій. Разом із тим залишаються невирішеними питання обліку та регламентації діяльності соціальних підприємств у нашій країні, їхньої інтеграції в суспільство, юридичного супроводу цього виду бізнесу, його фінансування, державної підтримки та субсидування, використання для розвитку домогосподарств.

У світовій науковій літературі є ряд термінів, що вживають як синоніми, серед яких: "соціальне підприємництво", "соціальне підприємство"

та "соціальний підприємець". Але, у зв'язку з відмінностями в політичному, економічному, соціальному та культурному середовищі країн світу, дефініцію "соціальне підприємництво" трактують по-різному. Так, у США під соціальним підприємництвом розуміють, насамперед, бізнес, що дає змогу отримати прибуток, до якого зараховують як комерційні, так і некомерційні організації.

У США використання некомерційними організаціями фінансів для забезпечення реалізації певної місії мало місце ще з моменту заснування держави, однак поняття "соціальне підприємство" в науковій літературі виникло в 1960-х рр. Та значного поширення воно набуло в 1980-х рр., завдяки популяризації американського бізнес-консультанта Білла Дрейтона, який заснував фонд Ashoka (Ашока), що цілеспрямовано займається пошуком та підтриманням соціальних підприємств [див. 13]. Діяльність цього фонду на сьогодні налічує близько трьох тисяч стипендіатів у 93 країнах світу [270].

У країнах Європи під соціальним підприємництвом розуміють прибуткову діяльність, що здійснюють за участі бенефіціарів (осіб, на яких безпосередньо спрямовано соціальну допомогу). Для них створюють нові робочі місця, в окремих випадках у них є можливість стати співзасновником підприємств. Така діяльність може бути як основною, так і роботою за сумісництвом. У Великій Британії соціальне підприємство, зазвичай, має форму суспільного кооперативу чи асоціації, яка надає послуги з догляду за нужденними. На відміну від комерційного підприємства, головними тут є соціальні аспекти, а потім уже економічна ефективність.

У Європі поширення поняття соціального підприємства, порівняно із США, відбулося пізніше. Це було пов'язано з падінням темпів економічного зростання та підвищенням рівня безробіття, що спостерігалось впродовж 70 – 90-х рр. Наприкінці 80 – початку 90-х рр. рівень безробіття у країнах Європи мав тенденцію до підвищення із 3 до 10 %, а в деяких країнах постійно зростало безробіття серед молоді. Саме в цей час також відбувалися кризові явища в системі державної соціальної політики, скорочення фінансування, пов'язане із процесами децентралізації. Такі зміни обумовили гостру необхідність у наданні недержавних послуг у соціальній сфері, що стало можливим через активне поширення соціального підприємництва як виду економічної діяльності [221; 274].

Визначною подією, яка спонукає вчених усього світу займатися науковою проблематикою концепції соціального підприємництва, стало отримання 2006 р. М. Юнусом (засновником Грамін Банку та соціальним підприємцем) Нобелівської премії [78].

Незважаючи на те що термін "соціальне підприємництво" за досить короткий час набув широкого визнання в наукових колах, слід констатувати відсутність його загальноприйнятого трактування, що приводить до того, що соціальне підприємництво нерідко ототожнюють із підприємницькою діяльністю, соціальною відповідальністю, соціальною роботою, благодійністю, соціальною діяльністю, волонтерством, у деяких випадках – із венчурним бізнесом.

На думку американського об'єднання соціальних підприємців, явищу соціального підприємництва складно дати визначення тому, що останніми роками ця концепція швидко розвивається та порушує кордони традиційного бізнесу й некомерційного сектору. Це об'єднання розглядає соціальне підприємство як організацію, яка в змозі задовольнити індивідуальну потребу або розв'язати соціальну проблему за допомогою ринкового підходу [269].

Цікавим є тлумачення лідера всесвітньої компанії "Ашока" Б. Дрейтона, який визначає соціальних підприємців як людей, які мають інноваційні рішення для найбільш важливих соціальних, культурних та екологічних проблем суспільства [див. 13].

Англійське об'єднання соціальних підприємств, місією якого є підтримка та розвиток соціальних підприємств у Великій Британії, визначає соціальні підприємства як організації, які за допомогою ринкових комерційних стратегій здатні поліпшувати добробут людини та навколишнє середовище. Водночас канадська організація соціальних підприємців визначає соціальне підприємництво як діяльність, що належить виключно до неприбуткових організацій [268].

У більшості європейських країн визнають підхід до визначення соціального підприємництва, запропонований Європейською дослідницькою мережею (EMES). Відповідно до нього, виділяють дев'ять критеріїв, що характеризують соціальні підприємства, їх поєднано у дві великі групи: економічні (виробництво товарів та послуг, незалежність або автономія від державних установ, економічні ризики, наймання працівників) і соціальні (пріоритетна орієнтація на досягнення соціальної мети,

громадський характер ініціативи, демократична система управління, наявність перерозподілу прибутку, залучення бенефіціарів) [266].

Наведені підходи щодо визначення змісту й сутності соціального підприємництва є досить обмеженими та вузькими й не відображають справжню сутність та соціально-економічне значення цього виду діяльності.

На думку авторів, більш удалим слід уважати визначення, яке надає вчений А. Кім, розуміючи під соціальним підприємництвом новий вид соціально-економічної діяльності, у якому поєднують соціальне призначення організації з підприємницьким новаторством та досягненням самоокупності. В основі такого виду діяльності є функціонування соціальних підприємств, створених із певною метою щодо розв'язання соціальних проблем, що діють на основі інноваційних підходів [255].

Заслуговує на увагу тлумачення соціального підприємництва як різновиду бізнесу, який має соціальну місію, тобто спрямовує частину своїх прибутків та/або зусиль на розв'язання певної соціальної проблеми суспільства, яке надає керівник програми соціального інвестування в Україні Western NIS Enterprise Fund В. Назарук [225].

Найбільш повним та обґрунтованим як із правового, так і економічного погляду є визначення соціального підприємництва, наведене у проєкті Закону України "Про соціальні підприємства" (2012 р.) [246]: "соціальне підприємництво є суб'єктом економічної діяльності, організованого юридичною особою або фізичною особою-підприємцем, пріоритетом якого є досягнення соціальних результатів у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, навколишнього середовища, соціальні послуги та підтримка вразливих груп (безробітних, літніх людей, інвалідів і т. ін.)".

Розглянувши різні підходи до визначення соціального підприємництва, досвід його застосування в економіці різних країн, виділено основні ознаки соціального підприємства, до яких зараховують:

двоєдину спрямованість – здатність соціального підприємництва отримувати прибуток для подальшого розвитку та досягнення цілей у соціально-економічній сфері, а також можливість залучення до підприємницької діяльності соціально незахищених верств населення;

фінансову доцільність та обґрунтованість – здатність соціальних підприємств підвищувати ефективність шляхом скорочення потреби в пожертвах і фундаціях та підвищувати якість соціальних програм шляхом підприємницької діяльності;

автономність – діяльність організації здійснюють здебільшого приватним сектором або домогосподарствами, які самостійно ухвалюють рішення щодо економічного розвитку та розв'язання певних соціальних проблем;

інноваційний соціальний вплив – можливість розв'язання або пом'якшення наявних соціальних проблем новими інноваційними методами, які в змозі підвищити соціальний ефект;

масштабність та тиражування – збільшення масштабу діяльності соціального підприємства на національному й міжнародному рівнях та поширення досвіду, із метою підвищення соціального впливу [168];

соціальна віддача – наявність соціальних проєктів, кінцевий результат яких містить довгострокові позитивні соціальні зміни в суспільстві.

На рис. 3.6 наведено динаміку зростання масштабів соціального підприємництва у світі, яка підтверджує тезу про те, що соціальне підприємство стає невід'ємною ланкою світового бізнесу [269].

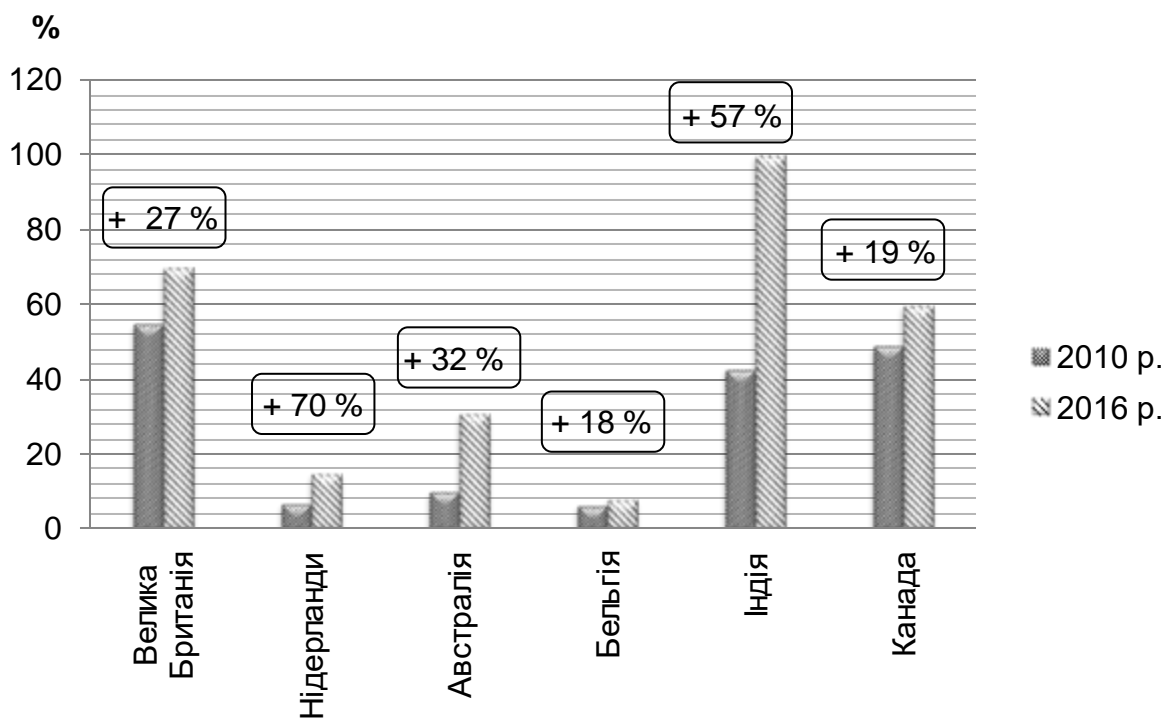

Рис. 3.6. Динаміка зростання масштабів соціального підприємництва у світі

Із рис. 3.6 чітко видно, що у європейських країнах масштаби соціального підприємництва динамічно збільшуються, вирішуючи питання безробіття членів домогосподарств, їхнього соціального захисту та соціального

залучення. У Європейському Союзі щороку одне із чотирьох нових підприємств стає соціальним, і здебільшого його основоположниками є домогосподарства. У Великій Британії зараз нараховують близько 70 тис. соціальних підприємств, до яких належать як домогосподарства, що навчають безробітних, так і соціальні служби та навіть муніципальні готелі [256]. Протягом останніх п'яти років сектор соціальних підприємств у Нідерландах зріс із 2 – 2,5 тис. до 5 – 6 тис. підприємств, розширивши цей сектор на 70 % [214]. В Австралії на кінець 2010 р. приблизна кількість соціальних підприємств становила 20 тис. од., із них 34 % здійснювали свою діяльність протягом останніх 2 – 5 років та виробили 2 – 3 % ВВП. 2014 р. в Бельгії близько 63 % домогосподарств, здійснюючи свою діяльність як соціальні підприємства, самостійно генерували більш ніж 50 % прибутку коштом зборів та продажів. У Канаді 81 % підприємств позиціонують себе як підприємства із соціальною метою, із них 27 % займаються проблемами навколишнього середовища, 26 % створено для розвитку зайнятості населення, інші займаються досягненням культурних цілей, із них більше ніж половину становлять домогосподарства [261].

Узагальнюючи закордонний досвід, виділено та конкретизовано основні сфери діяльності соціального підприємництва, серед яких:

- соціальні послуги (догляд за людьми, дошкільна освіта дітей, створення спортивних організацій для молоді, побутові послуги, надання послуг малозабезпеченим сім'ям);

- ініціативи у сфері соціально-професійної реінтеграції (спрямовані на перенавчання та/або здобуття нової робочої спеціальності, створення робочих місць для осіб з інвалідністю);

  - реабілітація людей, які потрапили у складні життєві ситуації;

  - місцевий розвиток (агротуризм, розв'язання екологічних проблем на місцевому рівні);

  - сільськогосподарський розвиток;

  - фінансові послуги (надання послуг у мікрокредитуванні);

  - юридичні послуги (надання послуг у консультуванні та юридичному супроводі соціально незахищеної верстви населення);

  - медичні послуги (надання якісних медичних послуг із використанням інноваційного підходу до соціально незахищених та асоціальних верств населення).

На рис. 3.7 наведено головні передумови виникнення соціального підприємництва та результати його впливу на суспільство.

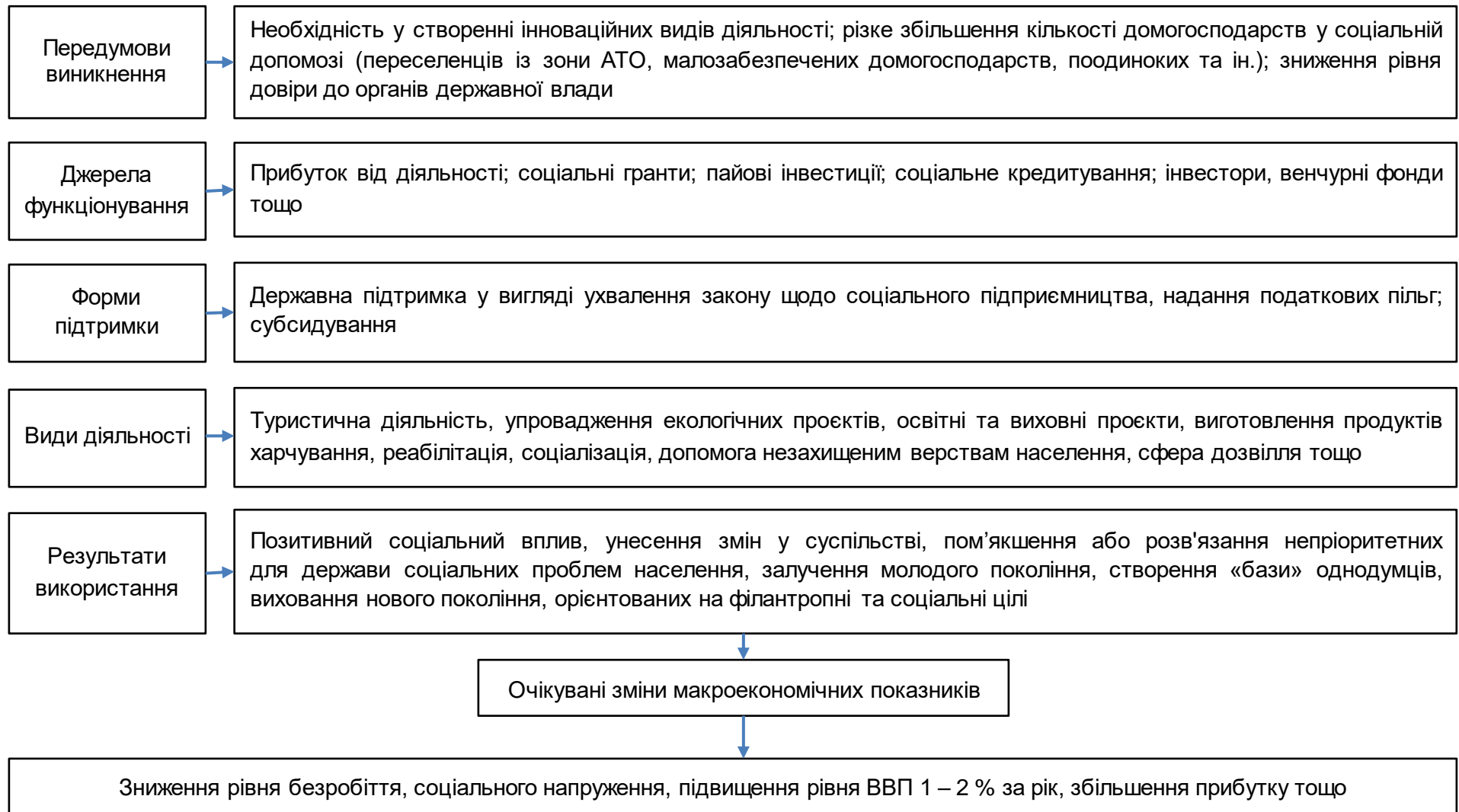
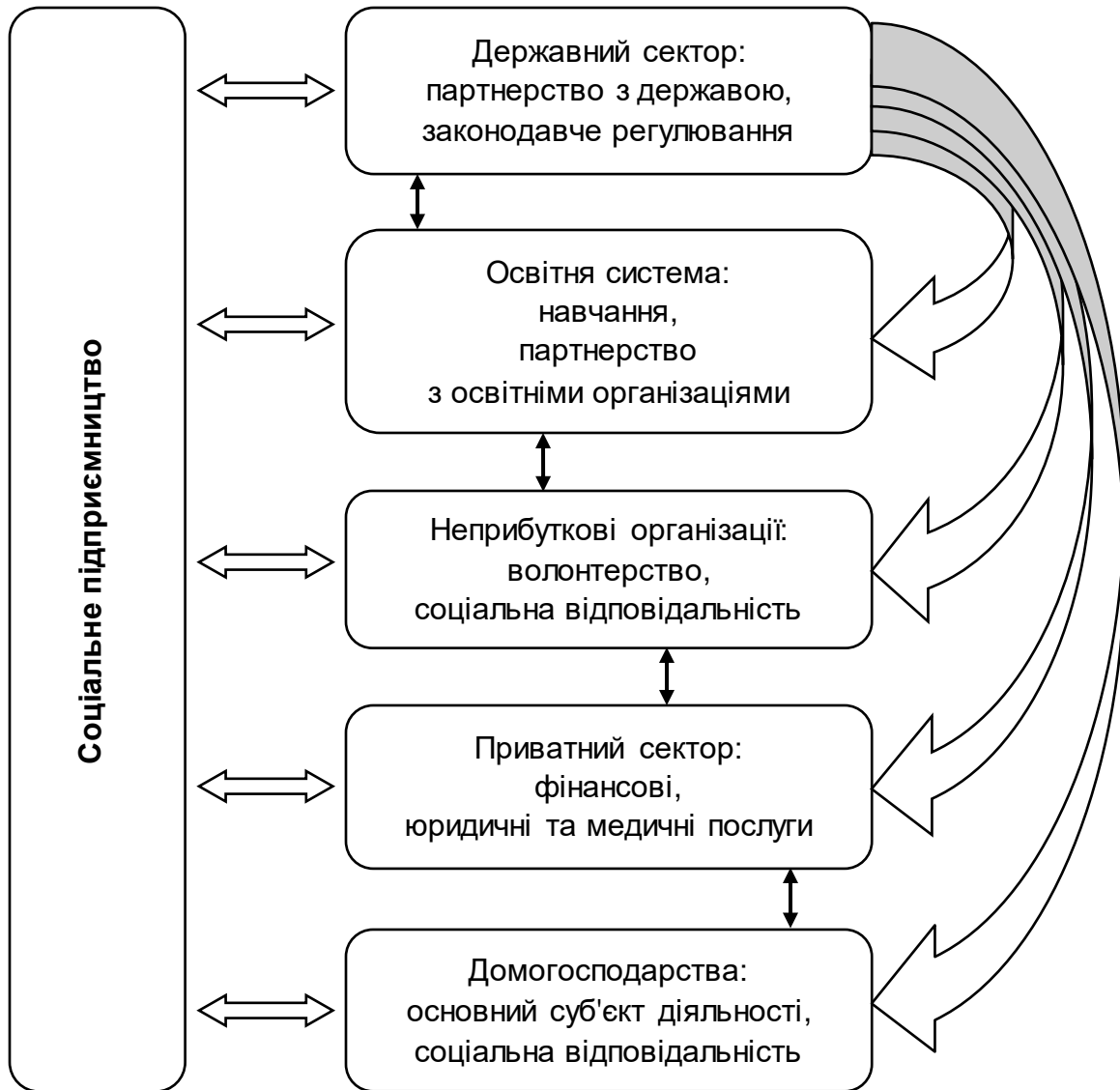

Рис. 3.7. Соціальне підприємництво: передумови виникнення, характеристики та результати використання

Необхідно підкреслити, що соціальні підприємства, унаслідок своєї діяльності, тісно взаємодіють майже з усіма елементами ринкового сектору. Модель міжсекторної взаємодії соціального підприємництва показано на рис. 3.8.

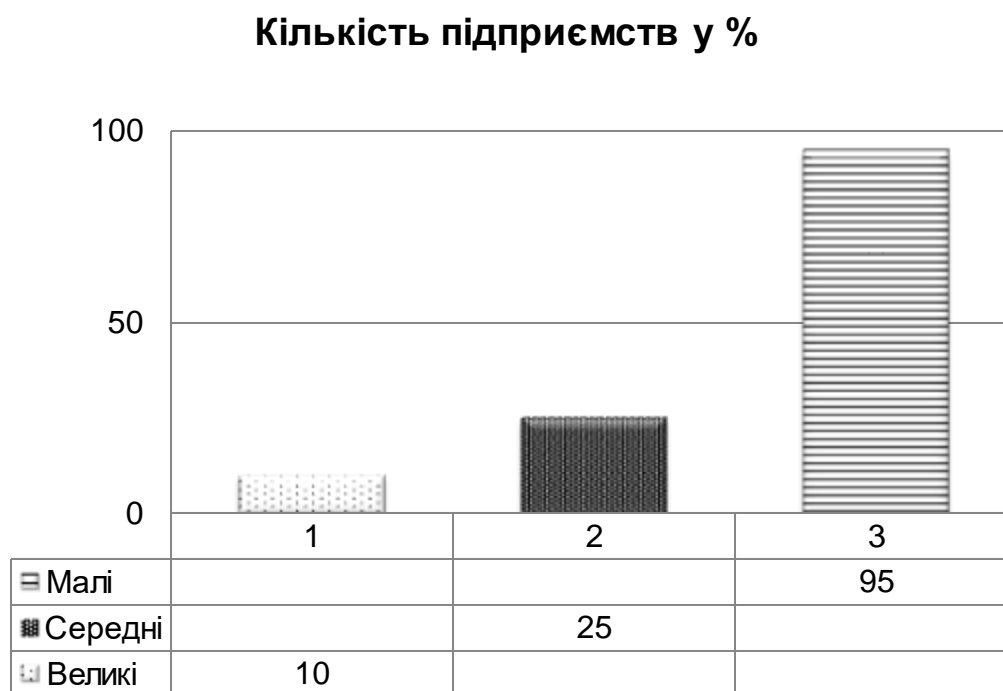
Рис. 3.8. Модель міжсекторної взаємодії соціального підприємництва [64; 78; 268]

Безсумнівним є факт взаємодії соціального підприємництва з державним сектором, коли виникає необхідність в ухваленні відповідних законодавчих актів урядом, і максимальне сприяння розвитку цього виду діяльності; співпраця з освітньою системою: коли з боку освітніх установ відбувається навчання соціальній відповідальності та соціальному підприємству, а з боку соціального підприємництва – розроблення певних

соціальних програм та стандартів і реалізація їх у життя шляхом залучення членів домогосподарств. Для досягнення певної соціальної мети іноді необхідна тісна співпраця між соціальним підприємництвом і такими неприбутковими організаціями, як волонтерські організації та благодійні фонди. Із приватним сектором можлива як партнерська співпраця у вигляді надання певної фінансової допомоги, так і конкуренція серед домогосподарств в однаковому сегменті, що буде спонукати до розвитку соціального підприємництва.

Не викликає жодних сумнівів те, що соціальне підприємництво є одним з інноваційних видів діяльності домогосподарств, який надає можливість малому та сімейному бізнесу розв'язати соціальні й економічні проблеми та створює передумови для поліпшення добробуту громадян [43; 44]. Тому доцільним є залучення саме домогосподарств до соціального підприємництва.

Сьогодні домінуючим соціально-економічним фактором сталого розвитку економіки є середній, малий та мікробізнес, що за структурними характеристиками відповідають світовій практиці соціального підприємництва. Структуру підприємств України за розмірами (на кінець 2017 р.) показано на рис. 3.9 [226; 231].

Рис. 3.9. Структура підприємств України за розмірами (на кінець 2017 р.)

Згідно з даними Державної служби статистики України та Національної платформи малого та середнього бізнесу (на кінець 2017 р.), в Україні налічувалося 1 804 тис. суб'єктів малого й середнього підприємництва, із яких 1,46 млн – фізичних осіб-підприємців [231].

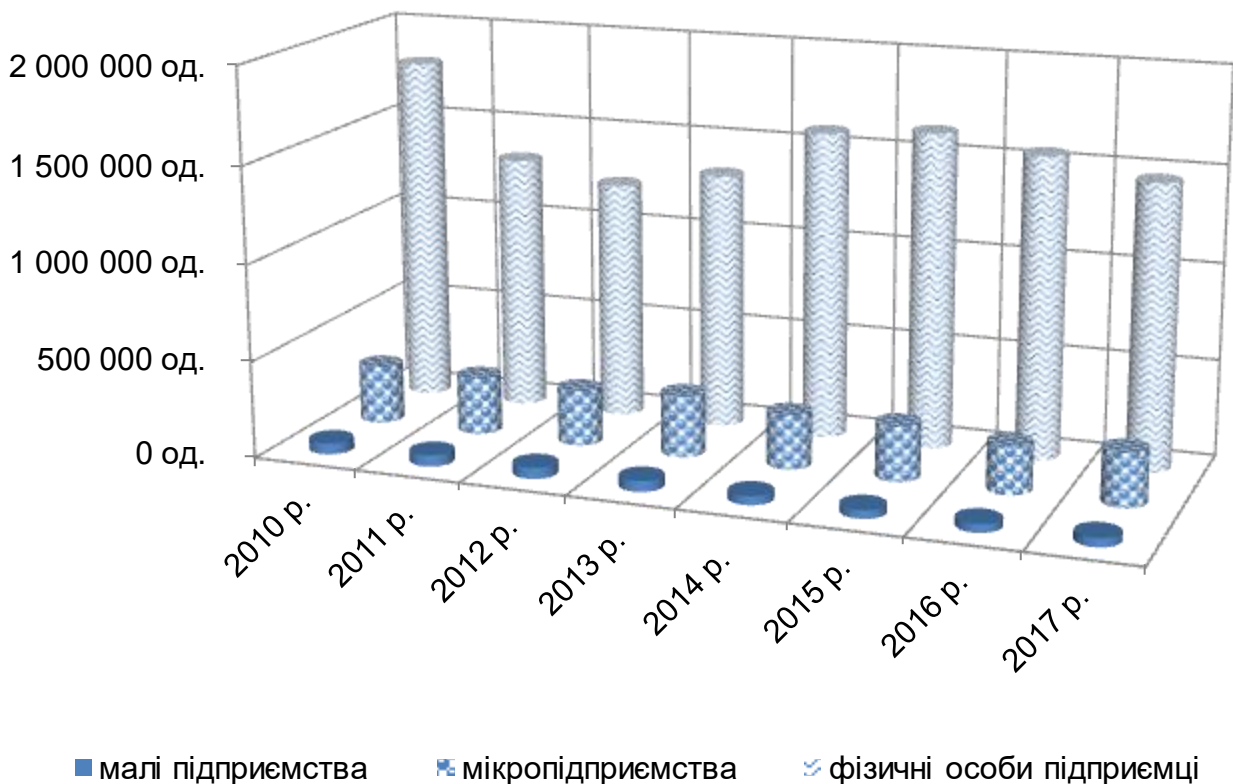
Розглянувши загальну структуру підприємницької діяльності в Україні, зроблено більш детальний аналіз показників структурної статистики за суб'єктами господарювання з розподілом за їхнім розміром (малих та мікропідприємств за період із 2010 до 2017 р.) (табл. 3.4, рис. 3.10) [231].

Таблиця 3.4

**Кількість підприємств за розмірами
(малих, мікропідприємств та фізичних осіб-підприємців)**

Суб'єкти господарювання, од.	Роки							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Усього малих та мікропідприємств	357 241	354 283	344 048	373 809	324 598	327 814	291 154	322 920
Малі підприємства	56 796	58 468	57 587	55 332	45 676	43 573	43 459	44 818
Мікропідприємства	300 445	295 815	286 461	318 477	278 922	284 241	247 695	278 102
Фізичні особи-підприємці	1 805 118	1 325 925	1 235 192	1 328 743	1 591 160	1 630 878	1 559 161	1 466 803

Із даних табл. 3.4 видно, що основну питому вагу малого бізнесу займають фізичні особи-підприємці – більш ніж 3,5 млн од. Але слід зазначити, що 2014 р. кількість підприємств значно зменшилася (див. рис. 3.10), а із 2016 – кількість ФОП. Насамперед, це є наслідком ведення АТО й тимчасової окупації частини території східних регіонів та Автономної Республіки Крим, а також впливу загальноекономічної кризи, що лише посилилася, у зв'язку з подіями воєнного характеру [226].

Рис. 3.10. Динаміка розвитку малого бізнесу в Україні 2010 – 2017 рр. [231]

Але починаючи із 2014 р. ситуація змінюється на краще: спостерігають суттєве поліпшення розвитку цього виду діяльності. Згідно з даними підсумкового звіту за результатами дослідження "Соціальні підприємства України", який надала громадська організація "Молодіжний центр із проблем трансформації соціальної сфери "СОЦІУМ-XXI", серед 150 зареєстрованих соціальних підприємств України більшість належить до фізичних осіб-підприємців (37 од.), приватних підприємств (23 од.) та громадських організацій (рис. 3.11) [127].

Також соціальні підприємства оформлюють свою діяльність у формі фермерського господарства, товариства з обмеженою відповідальністю, сільськогосподарського кооперативу, фермерського господарства та ін. [127]. Це можна пояснити тим, що домогосподарства є основним із рушійних механізмів, який здатен мобілізувати й реалізувати свій ресурсний потенціал у суспільному та домашньому виробництві товарів і послуг, навіть у кризових ситуаціях [38].

Рис. 3.11. Форми діяльності соціальних підприємств в Україні [127]

Щодо перспектив розвитку соціального підприємництва в Україні, то слід зазначити, що на сьогодні воно є визнаним видом підприємницької діяльності, спрямованої на створення соціальних та економічних благ. Незважаючи на відносно молодий вік – 25 років, воно набуло значного поширення у світі. Саме за допомогою соціальних підприємств намагаються розв'язувати проблеми в тих секторах суспільства й економіки, які не охоплено державою або іншими підприємствами та на які не звертають достатню увагу через відсутність коштів, знань, навичок чи безперспективність здобуття значних економічних вигод.

Підсумовуючи викладений матеріал, необхідно підкреслити те, що на сьогодні соціальне підприємництво є визнаним у світі специфічним видом підприємництва, що здатне розв'язувати соціальні й економічні проблеми суспільства за допомогою державного сектору або без нього.

Соціальне підприємництво як інноваційна діяльність – це концепція, яка останнім часом привертає до себе більше уваги. Зважаючи на дослідження закордонних учених, а саме Й. Шумпетера [176], який у своїх роботах виділяє три течії соціальних інновацій у:

розвитку нових продуктів та послуг;

використанні наявних товарів і послуг у контексті нових соціальних інноваційних послугах;

нормативно-правовому реформуванні завдань для розв'язання соціальних проблем.

Хоча й значну частину літературних джерел зосереджено на інноваційній діяльності, притаманній підприємництву, варто зазначити, що концепцію соціальних відносин необхідно й розглядати в межах соціально-економічної діяльності домогосподарств. Інноваційне соціальне підприємництво є рушійною силою для розв'язання соціальних проблем населення в будь-якому ринковому секторі країни.

Актуальність інноваційного виду діяльності домогосподарств як соціального підприємництва є, передусім, розв'язання головних соціальних проблем населення, пов'язаних із соціальним захистом громадян шляхом активізації їхніх індивідуальних ресурсів та сумісної корисної діяльності.

Соціальне підприємництво як інноваційний вид діяльності домогосподарств може здійснити прорив у сфері розв'язання державних соціальних проблем та зняти великий бюджетний тягар із держави.

Соціальне підприємництво спроможне вивести підприємницьку діяльність організацій на добродійність, які, насамперед, здійснюють економічну діяльність.

Діяльність домогосподарств як соціального підприємництва стане головним інструментом сталого економічного й соціального розвитку країни. Такий вид зайнятості дасть можливість реалізувати соціальні проекти, незалежно від фінансування.

Соціальне підприємництво становить діяльність економічного суб'єкта господарювання, організовану юридичною особою або фізичною особою-підприємцем, пріоритетом якого є досягнення соціальних результатів у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, навколишнього середовища; соціальні послуги та підтримання вразливих груп (безробітних, літніх людей, осіб з інвалідністю тощо). Для повноцінного соціально-економічного розвитку соціального підприємництва надзвичайно важливою

є його взаємодія з державним сектором, освітньою системою, неприбутковими організаціями (волонтерство, благодійні організації та ін.), приватним сектором та домогосподарствами.

Однією з головних перешкод у формуванні чіткого та реального портрета соціального підприємництва є відсутність повноцінної звітності соціальних підприємств. Однак тенденція до збільшення їхньої кількості підтверджує висновки про доцільність такого виду діяльності. Тому, на думку авторів, у процесі моніторингу соціально-економічної діяльності також необхідно відстежувати динаміку та тенденції до зміни розвитку соціального підприємництва як інноваційного виду діяльності домогосподарств в умовах формування нової економіки.

3.3. Розроблення методичного підходу до моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств України

У сучасних, швидко змінюваних умовах господарювання моніторингові дослідження відіграють усе більшу роль із погляду обґрунтування організаційно-економічних рішень на різних рівнях управління. Здобута в такий спосіб інформація стає найважливішим стратегічним ресурсом та значною складовою частиною нової економіки. Вибір пріоритетних напрямів розвитку соціально-економічної діяльності домогосподарств як соціально-економічного інституту теж потребує використання нових перспективних методів та інструментів здобуття своєчасної надійної інформації. На сьогодні таким інструментом є моніторинг. Тому в сучасних умовах дослідження соціально-економічної діяльності домогосподарств постає необхідність в удосконаленні наявної системи моніторингу їхньої діяльності, яка б давала можливість постійно спостерігати за динамікою їхньої стану та мала високу практичну значущість.

Питання проведення моніторингу ретельно опрацьовано в роботах багатьох українських та закордонних авторів, а саме: М. Кузьміна [218], Я. Рощиної [196], М. Гладія [139], Г. Балабанова [2], Д. Бірюкова [8], А. Кулик [88], О. Балакіревої [див. 196] та ін. Однак необхідно підкреслити, що наявні методичні підходи до дослідження домогосподарств

не дають можливості системного та комплексного дістання даних і виявлення причинно-наслідкових змін щодо їхньої діяльності. Тому особливої значущості набуває розроблення науково-методичного підходу до проведення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств, який би дав можливість безперервного відстежування процесів та змін, що відбуваються в діяльності домогосподарств, а саме: їхнього стану, рівня та якості життя.

Заздалегідь у наукових дослідженнях моніторинг діяльності домогосподарств ототожнюють із моніторингом якості та рівня життя домогосподарств. Безперечним є той факт, що аналіз і динаміка рівня та якості життя домогосподарств є одним із важливих показників їхньої соціально-економічної діяльності, який необхідно здійснювати, із метою розроблення новітніх заходів у соціально-економічній сфері. Показники якості та рівня життя відіграють важливу роль у розробленні регіональних стратегій розвитку, що, своєю чергою, є фундаментом підвищення конкурентоспроможності регіонів і країни загалом на світових ринках.

На жаль, диспропорції в регіональному розвитку соціально-економічної діяльності домогосподарств і сповільнене зростання інноваційної інфраструктури не дають можливості сформулювати та розробити комплексні програми щодо підтримання життєдіяльності домогосподарств. У результаті цього на сьогодні залишається ряд проблем як у життєдіяльності домогосподарств, так і соціально-економічному розвитку регіонів, розв'язанням яких і має займатися сучасна система моніторингу діяльності домогосподарств.

У сучасній науці нерідко спостерігають ототожнення процесу моніторингу з оцінюванням. Утім, слід зазначити, що оцінювання будь-якого об'єкта соціально-економічної діяльності є тимчасовим та його здійснюють у певний період часу, а моніторинг, зазвичай, є безперервним процесом спостереження за діяльністю об'єкта дослідження та збиранням інформації про нього. Тобто, головні відмінності оцінювання від моніторингу полягають у строках їхнього здійснення, масштабах і результатах. Моніторинг найчастіше використовують для систематичного відстежування ситуацій та виявлення певних тенденцій. Водночас елементи оцінювання використовують у процесі моніторингу. Особливості та відмінності моніторингу від оцінювання наведено в табл. 3.5.

Відмінності моніторингу від оцінювання [2; 248]

Характеристики	Моніторинг	Оцінювання
Процес проведення	Регулярні систематичні щомісячні, кварталні або річні дослідження та спостереження, проведення інтерв'ю або використання інших методів дослідження	Збирання інформації про діяльність у межах програми, її характеристики й результати для підвищення ефективності програми. Можна здійснювати одноразово
Строки проведення	Постійні безперервні спостереження протягом усього періоду проведення	Здійснюють у певний момент часу в період виконання найвідповідальніших робіт, наприклад, на стадії завершення проєкту
Призначення	Забезпечення постійного контролю за виконанням робіт; поліпшення виконання проєктів; визначення для впровадження змін до проєкту, особливо в умовах кризи та нестабільності; є джерелом інформації для здійснення оцінювання	Підвищення якості проєкту або програми; досягнення результатів проєкту або програми
Особливості	Базисом проведення моніторингу є система індикаторів, які визначають експерти	Не ґрунтується на вимірюванні заздалегідь визначених показників (індикаторів); використовують статистичні дані
Результати	Здобуту інформацію використовують для здійснення аналізу, оцінювання та прогнозування	Здобуту інформацію можна використовувати як для вдосконалення цього проєкту, так і впровадження змін на окремих стадіях

Під час проведення моніторингових досліджень необхідно володіти точною та достовірною інформацією щодо соціально-економічної діяльності домогосподарств. До таких джерел інформації зараховують [50; 58; 214]: переписи населення, цільові вибіркові обстеження, обстеження статистичних організацій, національні рахунки (дані макрорівня про потік товару або доходів між секторами підприємств та домогосподарств).

Однак, зазвичай, інформація таких обстежень переважно є доступною у вигляді кінцевих річних показників, що не дозволяє зробити комплексний аналіз соціально-економічної діяльності домогосподарств у динаміці з урахуванням впливу макроекономічного середовища.

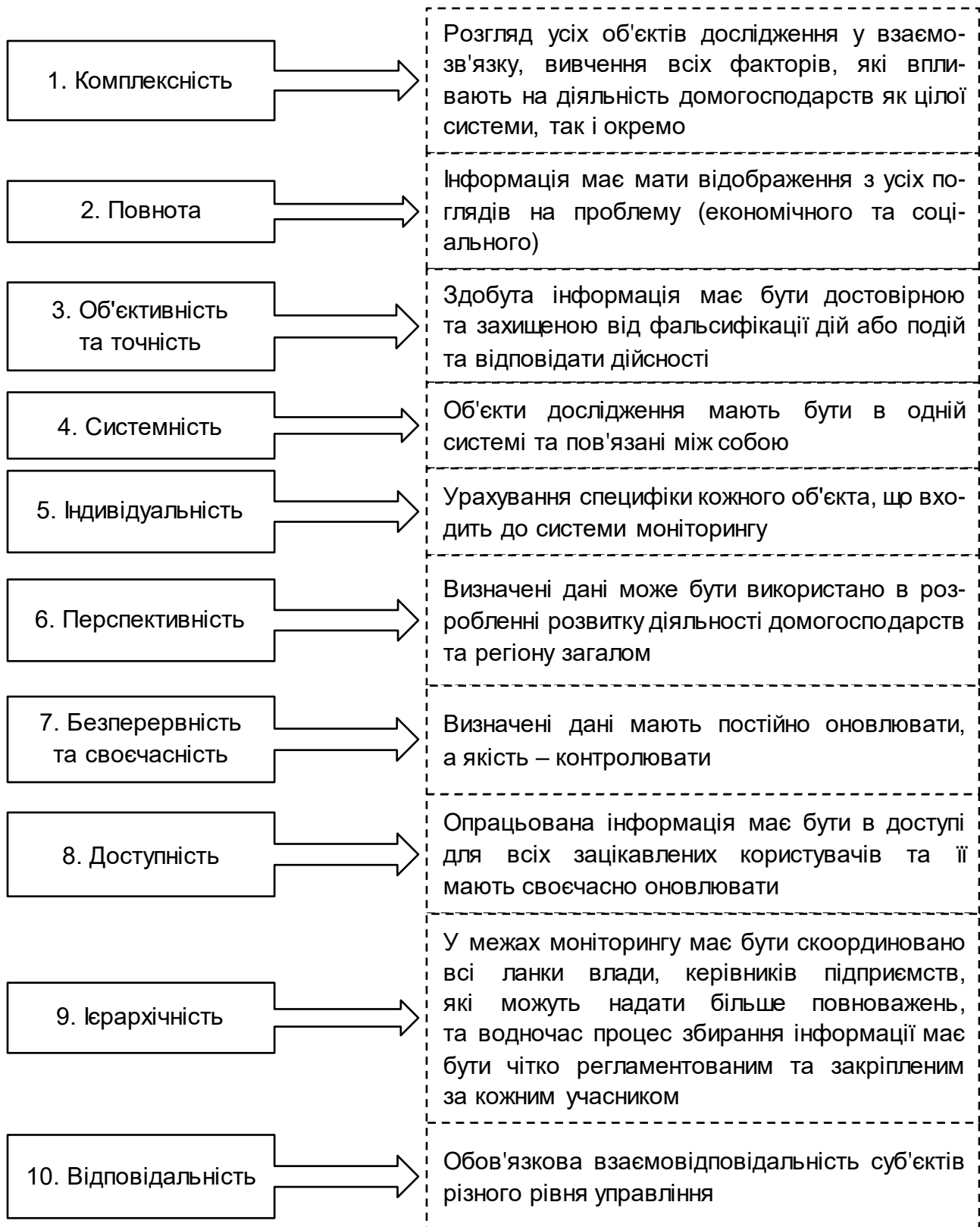
Оскільки сучасне українське суспільство орієнтовано на нову економіку, необхідно спрямовувати домогосподарства на розвиток нових видів інноваційної й інвестиційної діяльності, що, своєю чергою, дасть змогу зберегти та примножити їхні конкурентні переваги. Наявні системи моніторингу не завжди можуть задовольнити прогресовані потреби сучасного суспільства та мають ряд недоліків, до яких зараховують розрізненість і недостатню достовірність даних та закритий доступ до інформації.

Так, у світовій практиці широко використовують "панельні" опитні листи, результатами яких є дані, що містять інформацію про функціонування одних і тих самих об'єктів спостереження протягом декількох періодів. Наприклад, у Великій Британії (The British Household Panel Survey) проводять моніторингові дослідження щодо домогосподарств із 1991 р., а 2009 р. вони стають частиною компанії Understanding Society – The UK Household Longitudinal Study [273].

Моніторингові дослідження домогосподарств проводять у Швейцарії (Swiss Household Panel) [273], Канаді (Survey of Labour and Income Dynamics) та Австралії (The Household, Income and Labour Dynamics in Australia Survey) [274]. У таких дослідженнях беруть участь близько 40 000 домогосподарств, надаючи інформацію про стан та зміни у їхній діяльності та впливаючи на формування майбутнього країни. В Україні досвід панельних досліджень щодо діяльності домогосподарств є досить незначним або взагалі відсутнім.

2007 р. в Корнельському університеті стартував проєкт Cross-National Equivalent File, основна місія якого – об'єднати дані з моніторингових панельних досліджень різних країн у єдиному файлі починаючи з 1970 р. [142; 186].

На рис. 3.12 наведено принципи, на яких ґрунтується методичний підхід до моніторингу.

Рис. 3.12. Принципи проведення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств [27; 245; 274]

Ці принципи дають можливість мінімізувати основні недоліки наявної системи моніторингу та будуть сприяти соціально-економічному розвитку діяльності домогосподарств.

Моніторинг соціально-економічної діяльності домогосподарств необхідно розглядати як один з основних найважливіших інструментів розроблення й удосконалення державної соціальної політики, основними завданнями якого є постійне спостереження за життєдіяльністю домогосподарств та запобігання негативним тенденціям, що призводять до соціального напруження населення.

На рис. 3.13 показано паспорт проведення моніторингу, який складається із двох основних підсистем: організаційно-технологічної та забезпечувальної. Цей документ відображає визначення мети, завдання моніторингу, розроблення його програм та головних організаційно-управлінських підсистем моніторингу.

Сам процес моніторингу мають формувати та підтримувати нормативно-правовою базою проведення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств. До законів і документів, які мають регулювати відносини, контролювати проведення моніторингу та надавати державні гарантії, зараховують (див. рис. 3.13):

Конституцію України [216];

Закон України "Про інформацію" [241];

Кодекс законів про працю України [215];

Закон України "Про зайнятість населення" [240];

Закон України "Про оплату праці" [242];

Закон України "Про державну службу" [239] та ін.

Із перелічених законів про правове регулювання інформаційної діяльності йде мова в Законі України "Про інформацію" [241]. У цьому документі підкреслено основні відомості про публічно оголошені події та явища, які відбуваються на території України, пояснено етапи регулювання на здобуття, використання, оприлюднення та зберігання інформації.

Інформація є необхідним ресурсом та фактором розвитку суспільства загалом. Вона впливає на розвиток і становлення людини в житті. На сучасному етапі розвитку людства до такого ресурсу ставлять нові вимоги як до надання інформації, так і її використання.

Рис. 3.13. Паспорт проведення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств

Використовуючи досвід закордонних країн, у монографії підкреслено необхідність у проведенні саме панельних досліджень соціально-економічної діяльності домогосподарств України, які дають можливість визначити дані, що характеризуються повторюваністю в часі соціально-економічних спостережень за діяльністю одних і тих самих домогосподарств. Панельні опитування дають змогу посилити значення фундаментальних досліджень і застосовувати сучасний дослідницький інструментарій економічного аналізу та розроблення інноваційного програмного забезпечення для досягнення необхідних результатів [196].

Слід зазначити, що основною метою панельних моніторингових досліджень є забезпечення повною, достовірною та своєчасною інформацією про соціально-економічну діяльність домогосподарств. Проведення моніторингу як панельного дослідження діяльності домогосподарств показано у вигляді організаційно-технологічної схеми (рис. 3.14), яка відображає кожен його етап.

Отже, на *першому етапі* здійснюють аналіз наявної бази показників. На *другому* – відбувається визначення мети та вибір об'єкта дослідження. Вибір об'єкта дослідження відбувається на основі ймовірної стратифікованої багатоетапної територіальної вибірки, яка була розроблена провідними світовими експертами в цій галузі та частково використовують Державною службою статистики України [231]. Спочатку відбувається формування репрезентативної вибірки об'єкта, стратифікація регіону з кожної страти вибирають один район. Також здійснюють формування пропорції населення в сільській та міській місцевості. Наступним кроком вибірки є ділянки перепису населення, виборчі дільниці або поштові відділення.

Після цього здійснюють формування списків адрес домогосподарств. Далі відбуваються всі етапи опитування домогосподарств, які проживають за вибраною адресою. Важливим фактом є те, що об'єктом вибірки є саме адреса, за якою проживає домогосподарство, тому в разі зміни місця проживання одного домогосподарства з вибірки на його місце стає нове домогосподарство, яке заселяють за адресою, що є у вибірці.

Але складність для панельного дослідження полягає в тому, що такі дослідження мають давати можливість аналізувати зміни всіх членів домогосподарств, які входять до складу вибірки, а не тільки робити поверхові щорічні порівняння.

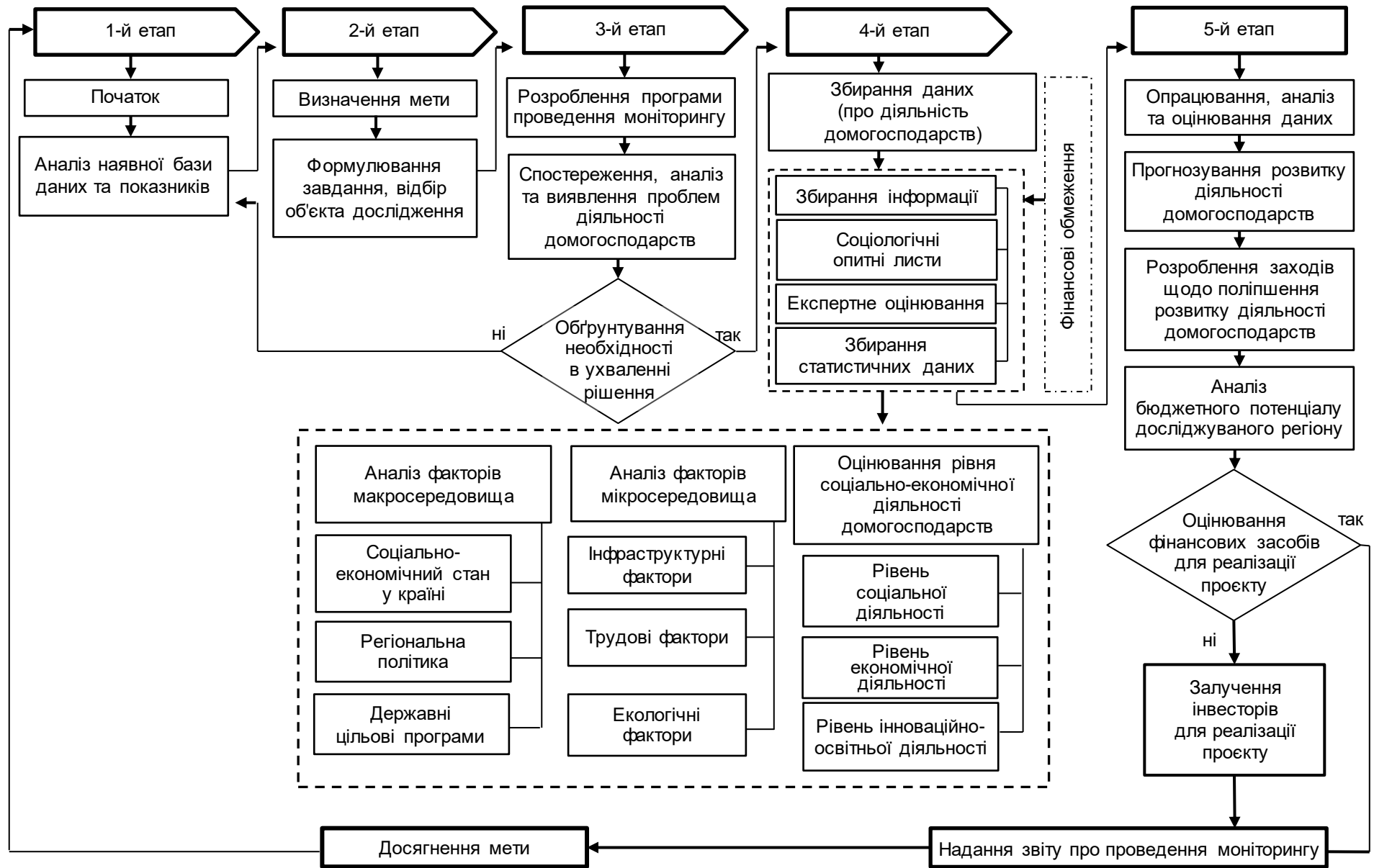

Рис. 3.14. Організаційно-технологічна етапність проведення моніторингу

Водночас наявний факт вибуття цілого домогосподарства з вибірки або ж одного зі членів домогосподарства, який створює нове домогосподарство, або ж входить до складу нового. Такі події призводять до автоматичних змін, що не дає можливість використовувати лише панельну вибірку для репрезентативних оцінок.

Оснoву вибірки моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств становлять пронумеровані списки житлових будинків на ділянках, важливим аспектом є те, що за кожною адресою проживає лише одне домогосподарство. Саме ті домогосподарства, які будуть проживати за однією адресою протягом усіх хвиль опитувань і становлять сукупність репрезентативних даних. Водночас паралельно відстежують усі домогосподарства або його члени, які брали участь у таких опитуваннях хоча б один раз та змінили своє місце проживання в межах регіону, що й забезпечує панельний характер даних.

Повертаючись до етапів проведення моніторингу, *третій етап* передбачає розроблення програми моніторингового дослідження, спостереження, аналіз та виявлення проблем діяльності домогосподарств.

Четвертий етап проведення моніторингу здійснюють шляхом оцінювання умов реалізації поставленої мети дослідження та безпосереднього збирання інформації. На цьому етапі відбувається обґрунтування інструментарію, відповідно до поставлених завдань моніторингу та визначення методів його проведення, а саме: розроблення опитних листів та їхня апробація; створення тестів для опитування та їхня стандартизація тощо.

Що стосується збирання даних, то зазвичай використовують таке [231]: зовнішнє обстеження, основними етапами якого є збирання інформації про загальний стан інфраструктури міста, статистичної інформації про кількість домогосподарств, їхній склад та динаміку міграційних процесів, що дозволяє комплексно описати реальний стан у досліджуваному місті;

аналіз факторів мікросередовища, який допомагає виявити різні соціальні групи населення, їхні потреби й очікування від місцевих органів влади;

збирання даних для розрахунку інтегрального показника рівня життєдіяльності домогосподарств;

спеціалізовані прогностні методи, головною метою яких є визначення логічної послідовності здійснення діяльності щодо розв'язання виявлених

проблем, визначення перспектив розвитку домогосподарств загалом. Метод моделювання пов'язано з пошуком альтернатив розвитку, він дає можливість відібрати оптимальний варіант для наявних у місті умов [108];

соціологічні опитування й експертний метод, основною метою яких є більш глибоке вивчення проблем, виявлених у ході попередніх етапів.

Для повноцінного збирання інформації про діяльність домогосподарств у панельних дослідженнях зазвичай рекомендують одночасно використовувати методи соціально-економічних досліджень та опрацювати інформацію поточної звітності, одноразових обліків, експрес-випусків та ін. [273].

Опитні листи мають бути професійно побудованими, погодженими за шкалою, містити лише зрозумілі респондентам терміни та поняття (за потребою надавати трактування терміна). Інтерв'юєр має, окрім основної вибірки, розшукати й опитати домогосподарства, які переїхали за новою адресою, але в межах того самого регіону, і членів домогосподарств, які виїхали зі свого домогосподарства та створили нове. Водночас необхідно використовувати певну ідентифікацію домогосподарства в кожній окремій хвилі, що дозволить відстежити належність до певного типу домогосподарств.

Важливим аспектом збирання інформації в панельних дослідженнях є те, що збирання інформації відбувається як за домогосподарством загалом (витрати, доходи та ін.), так і кожним його членом окремо (зайнятість, освіта, здоров'я та ін.). Такі дані дають більше можливостей у формуванні індивідуальних характеристик домогосподарств. Тому у створенні анкет для опитування домогосподарств необхідно розробити опитні листи чотирьох видів: сімейних та індивідуальних (для дорослих, дітей і пенсіонерів).

Опитні листи має бути побудовано так, щоб кожен розділ дозволяв оцінити діяльність домогосподарств в основних його соціально-економічних сферах життєдіяльності та давати можливість на основі визначених даних виконати поставлені завдання [166]:

- типологія сім'ї та домогосподарства за демографічною структурою;
- економічна поведінка домогосподарств;
- основна економічна діяльність членів домогосподарств;
- трудова мобільність;
- етапи працевлаштування;

фактори підприємницької діяльності;
 пенсійна програма домогосподарств;
 доступність освіти;
 вплив освіти батьків на освітній статус дітей;
 вплив використання ІТ-технологій на пошук роботи та працевлаштування;
 вплив факторів на заощаджувальну складову частину;
 придбання нерухомості;
 фактори народжуваності;
 фактори смертності та ін.

Розширення окремих тематичних опитних листів у певні роки дає можливість його зіставлення з панельними дослідженнями. Крім того, необхідним є визначення періодичності збирання інформації щодо діяльності домогосподарств, приклад якого наведено в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Строки збирання інформації

№ з/п	Строки збирання інформації	Інформація
1	щомісяця	придбання продуктів харчування
2	щомісяця	оплата ЖКП
		загальні витрати та доходи домогосподарств (аналіз із використанням балансового методу)
3	щоквартально	використання медичних послуг
4	кожні 6 місяців	придбання товарів довгострокового вжитку
5	щороку	витрати на освіту та саморозвиток
		результати економічної діяльності та самозайнятості тощо

Отже, зібрана інформативна база (див. табл. 3.6) щодо соціально-економічної діяльності домогосподарств, дозволить таке: досліджувати динаміку діяльності окремих об'єктів (домогосподарств, або його членів), а не макропроцесів; здійснювати оцінювання з використанням у моделях змінні з минулих обстежень для чіткого аналізу та пояснення поточних

змін у діяльності домогосподарств; будувати прогнози моделі на основі даних про сучасний стан домогосподарства та його діяльності; досліджувати перехідні процеси, а саме: перехід від навчання до роботи, пенсійний перехід тощо.

П'ятий етап моніторингового дослідження передбачає опрацювання, аналіз та оцінювання даних, що, своєю чергою, має широкий вибір інструментарію, тому що база панельних досліджень дозволяє таке:

моделювати динаміку діяльності домогосподарств та окремих його членів;

використовувати дані попередніх хвиль моніторингу для того, щоб пояснити сучасний стан діяльності;

будувати прогнози моделі;

досліджувати перехідні види діяльності (із навчання до роботи, із роботи на пенсію та ін.).

На цьому етапі також відбувається розроблення проєкту щодо поліпшення соціально-економічного розвитку діяльності домогосподарств, аналіз заходів, які забезпечують реалізацію мети в межах регіональних цільових програм, розроблення альтернативного проєкту в межах виділеного фінансування та оцінювання залучення інвестицій для реалізація поставленої мети.

Після закінчення всіх етапів проведення моніторингового дослідження необхідно сформулювати звіт про результати виконання моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств (табл. 3.7 і 3.8).

Таблиця 3.7

Форма звіту про результати виконання соціально-економічного моніторингу

№ з/п	Назви досліджень	Кількість обстежених домогосподарств	Терміни виконання		Кошториси		Виконаний обсяг, %	Відповідальний виконавець
			план	факт	план	факт		

У звіті (див. табл. 3.7) необхідно вносити всі завдання моніторингового дослідження, які були заплановані та обов'язкові до виконання у звітному періоді.

Таблиця 3.8

Форма звіту про відхилення плану виконання моніторингового дослідження

№ з/п	Назви досліджень, щр потребують коригування	Причини відхилення від затвердженого плану	Пропозиції щодо усунення перешкод	Відповідальний виконавець	Партнери (виконавці)

Ці види звітів необхідно надавати головному замовникові моніторингових досліджень соціально-економічної діяльності домогосподарств, яким можуть бути: державні та регіональні органи влади, місцевого самоврядування, наукові організації тощо.

Під час звіту виконання моніторингових досліджень доцільно надавати й інші документи, що підтверджують результати моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств.

Такий вид дослідження, як моніторинг соціально-економічної діяльності домогосподарств, має мати стратегічний план проведення та не зводиться лише до констатації результатів виконання чи невиконання певного виду дослідження. Сформований за результатами дослідження звіт має інформувати про питому вагу досягнення результату, які завдання втратили актуальність, з огляду на внутрішні та зовнішні фактори життєдіяльності домогосподарств, а також давати обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення наявної системи моніторингу та реалізації стратегічного регіонального розвитку.

Однією з найважливіших переваг у впровадженні у практику панельного моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств для органів державної влади є перспективи довгострокового планування заходів соціального розвитку регіону, здатних підвищити комфортність

проживання, а також можливість визначення умов і перспектив для залучення на свою територію інвесторів, зацікавлених у довгострокових укладеннях в економічний розвиток регіону. Перед органами регіонального управління постає проблема розроблення комплексної соціально-економічної програми перспектив розвитку домогосподарств. Первинний аналіз визначених даних дозволяє в найзагальнішому вигляді окреслити дійсний стан усіх соціальних систем міста, спланувати точки зростання або виділити "вузькі місця" в суспільному розвитку діяльності. Для дістання такої деталізованої картини сучасного стану діяльності домогосподарств і необхідно впровадити систему панельного дослідження домогосподарств України. Результати такого виду дослідження можуть слугувати базою для створення комплексного плану соціального розвитку регіону, що охопить усі структурні елементи соціально-економічного розвитку регіону та дозволить поетапно вирішити поставлені завдання.

Загалом щодо результатів моніторингу домогосподарств доцільно зауважити, що за результатами оцінювання рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств у 2009, 2014 та 2018 рр. (розрахованої в межах проведення моніторингового дослідження в підрозд. 3.1 розд. 3) маємо таке:

2014 р. суттєве погіршення рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств, однак починаючи із 2018 р. відбувається незначне його поліпшення, що пов'язано передусім, зі зростанням кількості соціальних підприємств у країні;

постійне зростання рівня інноваційно-освітньої діяльності домогосподарств, підґрунтям для чого є формування нової економіки в Україні, головною характеристикою якої є освітня складова частина та інновації;

відбуваються зміни в діяльності домогосподарств, про що свідчать функції, які еволюціонують в умовах формування нової економіки.

За даними оцінювання рівня соціально-економічної діяльності можна стверджувати, що за умов розвитку сучасної освіти буде відбуватися й підвищення рівня інноваційної діяльності домогосподарств, що є необхідною умовою для розвитку нової економіки.

Хоча нова економіка містить соціальні, економічні та технологічні ризики, необхідно зауважити її позитивний вплив на розвиток соціально-економічної діяльності домогосподарств, а саме: відкриття нових

сфер і можливостей діяльності домогосподарств; розвиток інноваційної діяльності домогосподарств; розвиток соціального підприємництва; створення "електронних котеджів"; зміну стадій розвитку домогосподарств.

Що стосується ощадно-інвестиційної функції, то за результатами проведеного моніторингу відбувається зростання рівня заощадження (рис. 3.15).

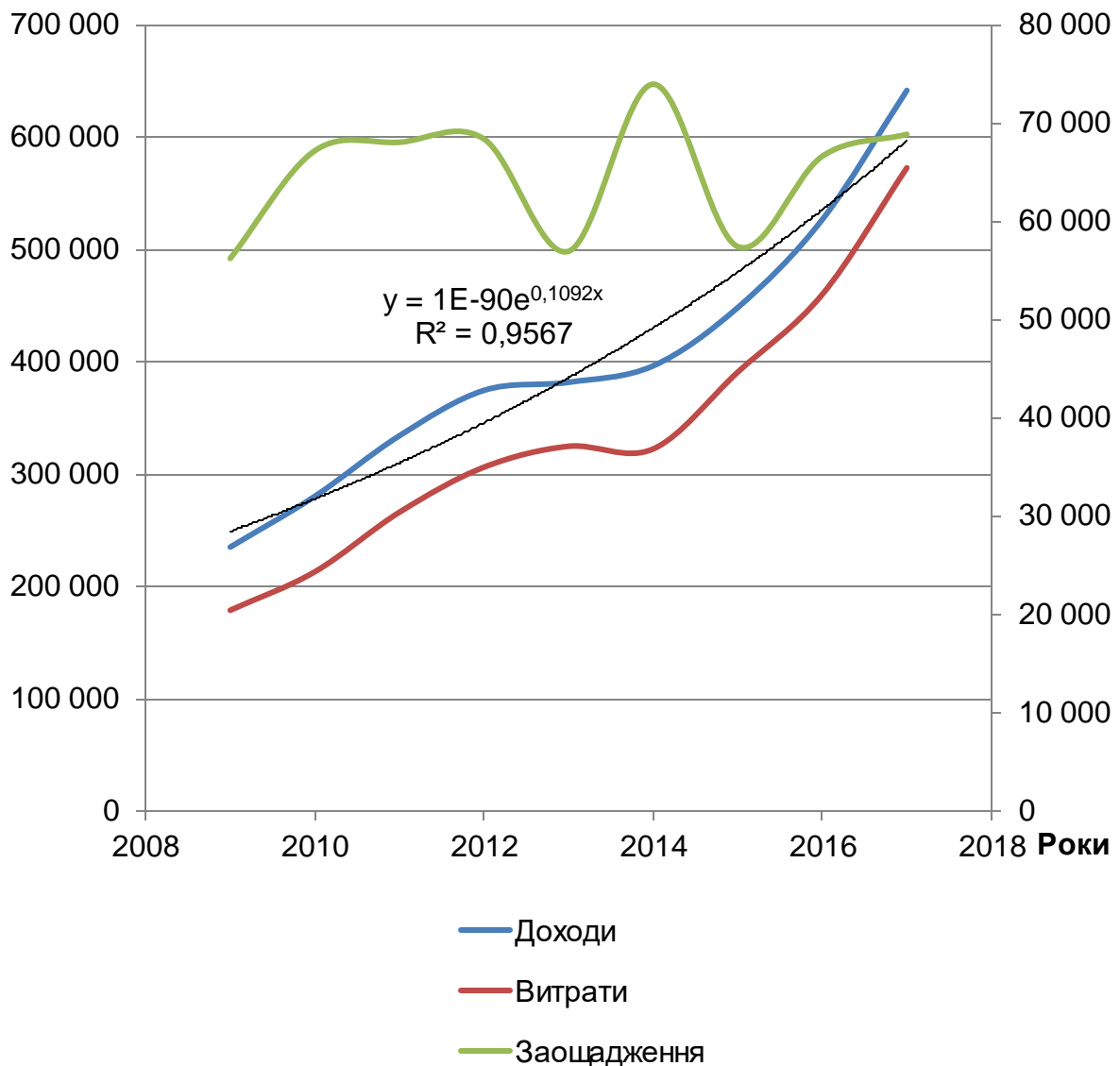

Рис. 3.15. Динаміка заощаджень домогосподарств України

Однак для повноцінного розвитку соціально-економічної діяльності домогосподарств необхідно залучення й державної підтримки:

удосконалення інституціонального та нормативно-правового забезпечення функціонування домогосподарств;

унесення до державних програм соціально-економічного розвитку регіонів програмних заходів щодо соціально-економічного й інноваційно-освітнього розвитку домогосподарств з урахуванням потреб регіонів;

залучення місцевих органів самоврядування до співпраці з домогосподарствами для реалізації проєктів соціального й інноваційного підприємництва з урахуванням особливостей регіонів;

створення умов для розвитку, освіти та саморозвитку членів домогосподарств, із метою більш ефективного використання підприємницького та людського потенціалу.

Отже, моніторингове дослідження є інформаційною основою розвитку життєдіяльності домогосподарств. Аналіз результатів моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств дозволяє розробляти та застосовувати найкращу стратегію для їхнього розвитку.

Головною метою проведення панельного моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств є забезпечення органів державного управління повною, своєчасною, достовірною інформацією про процеси та зміни, які відбуваються в життєдіяльності домогосподарств.

Підсумовуючи наведений раніше матеріал, варто зазначити, що моніторинг соціально-економічної діяльності домогосподарств дає можливість безперервного спостереження, аналізу, оцінювання та є складовою частиною інформаційного забезпечення розвитку соціально-економічної діяльності домогосподарств.

Наведений методичний підхід до проведення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств ґрунтується на таких принципах: безперервності здійснення моніторингових спостережень, комплексності проведення моніторингових досліджень, якісному та кількісному вимірюванні визначених даних, достовірності результатів спостереження.

Цей вид досліджень дає можливість забезпечити комплексність та достовірність результатів із використанням соціологічного опитування, застосуванням балансового методу та складанням звіту про проведення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств.

Висновки

У дослідженні вирішено та обґрунтовано важливе науково-практичне завдання щодо подальшого розвитку теоретичних положень, методичних підходів і практичних рекомендацій із моніторингу діяльності домогосподарств у сучасних умовах.

Здійснено аналіз понятійно-категоріального апарату, що дозволило систематизувати запропоновані дослідниками дефініції, дати узагальнювальне трактування поняття "домогосподарство" та визначити його співвідношення з поняттям "сім'я".

Запропоновано узагальнене визначення поняття "домогосподарство" як соціально-економічного інституту, до складу якого входить одна особа або добровільне об'єднання декількох осіб, що можуть перебувати в родинних стосунках (сім'я) або не перебувати в них.

Узагальнено склад та змістовність основних функцій домогосподарства, що стало підґрунтям для розроблення рекомендацій із моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств в умовах нової економіки.

Узагальнено теоретичні засади моніторингу, визначено сутність та основні його складові частини щодо діяльності домогосподарств, запропоновано етапи проведення моніторингу.

Здійснено загальний статистичний аналіз домогосподарств, що дозволило обґрунтувати доцільність удосконалення методичного підходу до моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств з урахуванням трансформаційних процесів у їхній діяльності в умовах формування нової економіки.

Здійснено комплексний аналіз формування сукупних доходів і витрат домогосподарств із використанням багатовимірною факторного аналізу, що дозволило визначити основну складову частину структури бюджету домогосподарств; проведено моніторинг соціально-економічної діяльності домогосподарств за регіонами із застосуванням кластерного аналізу методом k-середніх, за результатами якого виявлено чотири групи регіонів із різним рівнем розвитку соціально-економічної діяльності

домогосподарств; проаналізовано бюджет домогосподарств за балансовим методом в умовах формування нової економіки. Здобуті результати є підґрунтям для більш детального формування соціально-економічної політики України, що враховує регіональні особливості.

Розроблено методичний підхід до оцінювання рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств на основі сформованої системи показників соціальної, економічної й інноваційно-освітньої діяльності, притаманних формуванню та розвитку нової економіки, об'єднаних в інтегральний показник (індекс рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств в умовах формування нової економіки) методом таксономії; розроблено моніторингову мапу України з використанням Front-end development, завдяки якій можна візуалізувати результати моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств.

Удосконалено методичний підхід до оцінювання рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств, що ґрунтується на чіткому розмежуванні етапів, побудові постійної вибірки домогосподарств, строків його здійснення; розробленні паспорта моніторингу, який удосконалює інформаційне й організаційне забезпечення проведення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств в умовах формування нової економіки.

Використана література

1. Андреева Г. М. Социальная психология : учебник для высших учебных заведений / Г. М. Андреева. – Москва : Аспект Пресс, 1999. – 326 с.
2. Балабанов Г. Територіальний соціально-економічний моніторинг в Україні / Г. Балабанов, В. Вишневський. – Київ : Нора-Друк, 2001. – 58 с.
3. Басовский Л. Е. Прогнозирование и планирование в условиях рынка : учеб. пособ. / Л. Е. Басовский. – Москва : НИЦ ИНФРА-М, 2019. – 260 с.
4. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории / Г. С. Беккер ; пер. с англ. – Москва : ГУВШЭ, 2003. – 627 с.
5. Беккер Г. Экономика семьи и макроповедение / Г. Беккер // США-ЭПИ. – 1994. – № 2. – С. 99–107 ; № 3. – С. 93–98.
6. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл ; пер. с англ. – Москва : Academia, 1999. – 640 с.
7. Белоцерковец В. В. Новая экономика: терминологическая перспектива и современность / В. В. Белоцерковец // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. – 2012. – № 6. – С. 26–29.
8. Бірюков Д. С. Розвиток систем моніторингу соціально-економічного стану малих міст і селищ України / Д. С. Бірюков, В. А. Заславський // Системи обробки інформації. – 2010. – № 9 (90). – С. 221–225.
9. Богиня Д. Трансформації відтворення трудового потенціалу України в інформаційній економіці / Д. Богиня // Економіст. – 2014. – № 1. – С. 40–41.
10. Болотіна Є. Методологія інституціонального аналізу поведінки домашніх господарств / Є. Болотіна // Галицький економічний вісник. – 2012. – № 2 (35). – С. 123–130.
11. Бондарчук О. Сім'я як осередок соціалізації дитини / О. Бондарчук // Проблеми соціальної захищеності дітей в ринкових умовах. – Київ : АД, 1998. – 186 с.

12. Бордюк В. Оцінка масштабів тіньової економіки та її вплив на динаміку макроекономічних показників / В. Бордюк, О. Турчинов, Т. Приходько // Економіка України. – 1996. – № 11. – С. 4–16.

13. Борнштейн Д. Как изменить мир: Социальное предпринимательство и сила новых идей / Д. Борнштейн ; пер. с англ. – Москва : Альпина Паблишер. – 2012. – 504 с.

14. Бочан І. О. Домогосподарство – основний суб'єкт приватного сектора в перехідній економіці / І. О. Бочан // Регіональна економіка. – 2001. – № 4. – С. 193–198.

15. Бурлуцький С. В. Соціальна підтримка домогосподарств: теорія та практика : монографія / С. В. Бурлуцький. – Донецьк : Інститут економіко-правових досліджень, 2012. – 364 с.

16. Буряк І. В. Головні завдання моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств / І. В. Буряк // Освітньо-інноваційна інтерактивна платформа "Підприємницькі ініціативи" : матеріали III Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (Київ, 6 грудня 2018 року). – Київ : КНУТД, 2018. – С. 271–274.

17. Буряк І. В. Методичний підхід до проведення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств / І. В. Буряк // Управління розвитком. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. – № 3. – С. 61–68.

18. Буряк І. В. Моніторинг соціально-економічної діяльності домогосподарств за регіонами / І. В. Буряк // Чернігівський науковий часопис. Серія 1: Економіка і управління. – Чернігів : ЧНТУ, 2018. – № 1 (9). – С. 7–14.

19. Буряк І. В. Моніторинг якості життя домогосподарств / І. В. Буряк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – Ужгород : УНУ, 2016. – Вип. 8, ч. 1. – С. 23–27.

20. Буряк І. В. Структура доходів домогосподарств України / І. В. Буряк // Трансформація національної економіки в контексті реалізації євроінтеграційної стратегії : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (Миколаїв, 9 листопада 2018 року). – Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2018. – С. 52–55.

21. Бусыгина А. В. Венчурное предпринимательство как фактор развития : монография / А. В. Бусыгина. – Москва : Наука и образование, 2015. – 222 с.

22. Бухгалтерський облік в Україні : навч. посіб. / Р. Л. Хом'як, В. І. Лемішовський, А. С. Мороз та ін. – 5-те вид., допов. і переробл. – Львів : Інтеллект-Захід, 2006. – 1088 с.

23. Бухгалтерський облік та фінансова звітність в Україні : навч.-метод. посіб. / за ред. С. Ф. Голова. – Дніпропетровськ : ТОВ "Баланс-Клуб", 2003. – 768 с.

24. Васильева И. В. Актуальные вопросы мониторинга породных отвалов угольных шахт и охраны окружающей среды / И. В. Васильева // Мінеральні ресурси України. – 2015. – № 3. – С. 39–45.

25. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.

26. Вітер В. І. Вплив соціальної сфери на інноваційний розвиток економіки України / В. І. Вітер // Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2015. – С. 66.

27. Внукова Н. М. Моніторинг розвитку та впровадження в системі освіти підсистеми екологічної освіти / Н. М. Внукова, В. Слищенко // Нова педагогічна думка. – 2014. – № 3. – С. 170–173.

28. Войнаренко М. П. Механізми адаптації кластерних моделей до політико-економічних реалій України / М. П. Войнаренко // Світовий та вітчизняний досвід запровадження нових виробничих систем (кластерів) для забезпечення економічного розвитку територій : матеріали конференції (м. Київ, 1 – 2 листопада 2001 року). – Київ : Спілка економістів України, 2001. – С. 25–33.

29. Галіцин В. К. Системи моніторингу : монографія / В. К. Галіцин. – Київ : КНЕУ, 2000. – 231 с.

30. Гаркавенко Н. О. Доходи та добробут населення напередодні асоціації з Євросоюзом / Н. О. Гаркавенко, Т. В. Новосільська // Україна: аспекти праці. – 2014. – № 8. – С. 23–31.

31. Гвелесіані А. Г. Диференціація грошових доходів населення: аналіз, прогноз та механізм регулювання : монографія / А. Г. Гвелесіані ; відп. ред. В. М. Новікова. – Київ : Ін-т демографії та соц. досліджень НАНУ, 2008. – 154 с.

32. Гендерная интеграция: Возможности и пределы социальных инноваций / О. Б. Савинская, С. Андерсен, М. Поллак, Э. Хафтон-Бертон; под ред. О. Б. Савинской, Е. В. Кочкиной, Л. Н. Федоровой. – Москва : ИСПП ; Санкт-Петербург : Алетейя, 2004. – 304 с.

33. Голеусова О. І. Формування середнього класу в Україні на етапі економічного зростання / О. І. Голеусова, О. І. Крикун // Вісник Технологічного університету Поділля. – Хмельницький, 2003. – № 4, ч. 1, т. 2. – С. 150–152.

34. Гончарова С. Ю. Вивільнення найманих працівників: регіональні особливості : монографія / С. Ю. Гончарова, Ю. В. Сотнікова. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 164 с.

35. Гончарова С. Ю. Методичний підхід до оцінювання рівня життєдіяльності домогосподарств / С. Ю. Гончарова, І. В. Буряк, А. Б. Гончаров // Економіка розвитку. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. – № 4. – С. 1–12.

36. Гончарова С. Ю. Науково-методичні підходи щодо визначення поняття домогосподарства та його ролі в економіці / С. Ю. Гончарова, І. В. Буряк // Вісник Одеського Національного Університету. Серія: Економіка. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2016. – Вип. 4 (46), т. 21. – С. 135–139.

37. Гончарова С. Ю. Роль домогосподарства та сім'ї в розвитку економіки країни / С. Ю. Гончарова, І. В. Буряк // Ефективні моделі управління в сучасних умовах: теорія і практика : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Кіровоград, 10 – 11 червня 2016 року). – Кіровоград : КНТУ ; "Ексклюзив-Систем", 2016. – С. 220–221.

38. Гончарова С. Ю. Роль та значення діяльності домогосподарств в умовах формування нової економіки / С. Ю. Гончарова, І. В. Буряк // Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 24 – 25 березня 2016 року). – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2016. – С. 198–200.

39. Гончарова С. Ю. Складові соціально-економічної адаптації діяльності домогосподарств в умовах формування нової економіки / С. Ю. Гончарова, І. В. Буряк // Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 30 – 31 березня 2017 року). – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. – С. 217–219.

40. Гончарова С. Ю. Соціальне підприємництво: сутність, ознаки та місце у діяльності сучасних домогосподарств / С. Ю. Гончарова, І. В. Буряк, А. Б. Гончаров // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – Херсон, 2017. – Вип. 27, ч. 2. – С. 125–130.

41. Гончарова С. Ю. Сучасна структура домогосподарств України / С. Ю. Гончарова, І. В. Буряк // Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 29 – 30 березня 2018 року). – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. – С. 143–144.

42. Гончарова С. Ю. Сучасні напрямки діяльності домогосподарств / С. Ю. Гончарова, І. В. Буряк // Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 1 – 2 червня 2017 року). – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. – С. 328–330.

43. Гончарова С. Ю. Умови формування та важелі регулювання "нової економіки" як сучасного феномена / С. Ю. Гончарова, І. В. Буряк // Бізнес Інформ. – Харків : ВД "ІНЖЕК". – 2017. – № 3. – С. 52–58.

44. Гончарова С. Ю. Формування стратегії соціального розвитку підприємства / С. Ю. Гончарова, О. О. Затейщикова // Економіка розвитку. – Харків : ХНЕУ, 2005. – № 2 (34), спецвип. – С. 40–44.

45. Горохова И. Н. Опыт почвенно-экологического мониторинга с использованием геоинформационных технологий на ключевом участке в Нижнем Поволжье / И. Н. Горохова, А. Ф. Новикова // Почвоведение. – 2002. – № 6. – С. 734–740.

46. Грибанова Н. Л. "Новая экономика" и ее ресурсный потенциал / Н. Л. Грибанова // Вестник Белорусского национального технического университета. – 2006. – № 1. – С. 73–76.

47. Гриньова В. М. Функціонально-вартісний аналіз в інноваційній діяльності підприємства : монографія / В. М. Гриньова. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2004. – 128 с.

48. Гэлбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество = The New Industrial State (1967) / Дж. К. Гэлбрейт ; пер. с англ. – Москва : АСТ, 2004. – 608 с.

49. Демографический энциклопедический словарь / гл. ред. Д. И. Валентей. – Москва : Сов. энцикл., 1985. – 608 с.

50. Демографічні чинники бідності : [колективна монографія] / за ред. Е. М. Лібанової. – Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2009. – 184 с.
51. Дерій Ж. В. Роль домашніх господарств у циркулярній економіці / Ж. В. Дерій // Проблеми і перспективи економіки та управління. – Чернігів, 2017. – № 3. – С. 39–45.
52. Дзьобань О. П. Зародження концептуальних підходів до розуміння сутності і специфіки інформаційного суспільства / О. П. Дзьобань, Е. А. Кальницький // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – 2013. – № 5. – С. 3–14.
53. Доклад Комиссии по оценке экономических результатов и социального прогресса // Вопросы статистики. – 2010. – № 12. – С. 13–46.
54. Долішній М. І. Організаційно-економічні напрямки активізації інноваційної діяльності в Україні: регіональні аспекти [Текст] / М. І. Долішній, Є. І. Бойко, С. О. Іщук // Регіональна економіка. – 2004. – № 1. – С. 48–54.
55. Домохозяйство, семья и семейная политика / Н. В. Зверева, В. В. Елизаров, И. Е. Калабихина и др. – Москва : Диалог-МГУ, 1997. – 190 с.
56. Доходи та заощадження в перехідній економіці України / [В. Бандера, В. Буняк, О. Ватаманюк та ін.] ; за ред. С. Панчишин, М. Савлук. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 406 с.
57. Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке / П. Ф. Друкер ; пер. с англ. – Москва : ИД "Вильямс", 2004. – 432 с.
58. Едророва В. Н. Система показателей мониторинга устойчивости региональной финансовой системы / В. Н. Едророва, А. А. Кавинов // Финансы и кредит. – 2005. – № 19. – С. 4–12.
59. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна / за ред. А. П. Гальчинського, С. В. Львовичкіна, В. П. Семиноженка. – Київ : Національний інститут стратегічних досліджень, 2004. – 261 с.
60. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 1 / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – Київ : Видавничий центр "Академія", 2000. – 864 с.
61. Єлісеєва Л. В. Проблеми розподілу доходів населення України / Л. В. Єлісеєва, О. В. Грисюк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2016. – Вип. 16 (1). – С. 15–17.

62. Жеребин В. М. Индикаторы качества жизни населения / В. М. Жеребин // Вопросы статистики. – 2012. – № 3. – С. 25–36.
63. Жеребин В. М. Уровень жизни населения. Основные категории, характеристики и методы оценки / В. М. Жеребин, А. Н. Романов. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 592 с.
64. Жохова В. Социальное предпринимательство: сущность и понятие / В. Жохова // Известия Дальневосточного федерального университета. Экономика и управление. – 2015. – № 1 (73). – С. 85–98.
65. Журавльова І. В. Емпіричні дослідження формування соціального капіталу на мезорівні / І. В. Журавльова, К. Р. Немашкало // Бізнес Інформ. – 2014. – № 9. – С. 65–72.
66. Здрок В. В. Управління економічною діяльністю домогосподарств: теорія, моделювання, практика : монографія / В. В. Здрок, М. О. Жук. – Львів : Растр-7, 2015. – 392 с.
67. Земцов А. А. О содержании и структуре курса "Финансы домашних хозяйств" / А. А. Земцов // Проблемы финансов и учета : ежекварт. науч.-практ. журн. – Томск, 2008. – № 4 (33). – С. 6–7.
68. Зенкин И. В. Право Всемирной торговой организации : учеб. пособ. / И. В. Зенкин. – Москва : Международные отношения, 2003. – 248 с.
69. Зінчина О. Б. Курс лекцій з дисципліни "Соціологія" (для студентів усіх курсів усіх напрямів підготовки та форм навчання) / О. Б. Зінчина, Г. Т. Клименко, О. Ю. Кудрявцев ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ, 2015. – 174 с.
70. Злупко С. М. Дослідження теоретичних і прикладних аспектів сучасної регіональної соціально-економічної політики держави / С. М. Злупко // Регіональна економіка. – Київ, 2003. – № 1. – С. 258–261.
71. Зотова О. О. Оцінка динамічних змін у диференціації доходів населення України / О. О. Зотова // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – Хмельницький, 2006. – № 5, т. 1. – С. 107–111.
72. Зубкова Т. С. Неполные семьи. Организация и содержание работы по социальной защите женщин, детей и семей : учеб. пособ. для студ. / Т. С. Зубкова. – Москва : Просвещение, 2003. – С. 75–80.
73. Зухба О. М. Домогосподарство в різних типах економічного порядку: еволюція теоретичних моделей / О. М. Зухба // Економічний вісник Донбасу. – 2013. – № 3 (33). – С. 48–53.

74. Иноземцев В. Постиндустриальная экономика и "постиндустриальное общество": терминологические и концептуальные проблемы / В. Иноземцев. // *Общественные науки и современность*. – 2001. – № 3. – С. 140–152.

75. Иванов С. В. Споживання домогосподарств в Україні / С. В. Иванов, С. В. Шиманова // *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. – Сєвєродонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2018. – № 8 (215). – С. 36–40.

76. Іващенко М. В. Інституціональні характеристики споживчої поведінки домогосподарств на українському ринку в умовах кризових явищ в економіці / М. В. Іващенко // *Вісник університету банківської справи національного банку України*. – 2001. – № 3 (12). – С. 70–73.

77. Інституціональна економіка : навч. посіб. / І. М. Колесніченко, А. В. Литвиненко ; за заг. ред. І. М. Колесніченко. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 236 с.

78. Керлин Дж. Социальные предприятия в США и за границей: извлекаем уроки из различий / Дж. Керлин // *Исследования в области социального предпринимательства* / под ред. Р. Моше-Уильямса. – 2006. – № 1 (3). – С. 39–66.

79. Кибанов А. Я. Управление персоналом: энциклопедический словарь / А. Я. Кибанов. – Москва : ИНФРА-М, 1998. – 183 с.

80. Кичко І. І. Економічна функція власності у забезпеченні особистих потреб населення / І. І. Кичко // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2009. – № 7 (98). – С. 26–32.

81. Кізіма Т. Заощадження домогосподарств: світовий досвід і вітчизняні реалії / Т. Кізіма // *Інноваційна-економіка*. – 2013. – № 7. – С. 171–176.

82. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку : монографія / Т. О. Кізіма. – Київ : Знання, 2010. – 431 с.

83. Ключник Л. В. Напрямки та форми трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційні ресурси для потреб національної економіки / Л. В. Ключник // *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси*. – 2016. – Вип. 13 (2). – С. 119–126.

84. Кондратьев Н. Д. Проблемы экономической динамики / Н. Д. Кондратьев ; [редкол. Л. И. Абалкин (отв. ред.) и др.]. – Москва : Экономика, 1989. – 526 с.

85. Кузик О. Аналіз поведінки домогосподарств у сучасних економічних теоріях / О. Кузик // Вісник Львівського університету. Серія економічна. – 2009. – № 41. – С. 308–314.
86. Кузнецов А. С. Большой толковый словарь / А. С. Кузнецов. – Санкт-Петербург : Норма, 2000. – 563 с.
87. Кузнецов А. В. "Новая экономика" и новая экономическая парадигма / А. В. Кузнецов // Экономическая наука современной России. – 2002. – № 2. – С. 5–16.
88. Кулик А. В. Регіональний соціально-економічний моніторинг: проблеми та основні теоретико-методологічні засади / А. В. Кулик // Економіка та держава. – 2008. – № 7. – С. 15–18.
89. Кураков Л. П. Энциклопедический словарь экономики та права / Л. П. Кураков. – Москва : Вуз и школа, 2004. – 186 с.
90. Куриляк В. Є. Вплив глобалізації на економічний розвиток України / В. Є. Куриляк, Є. В. Савельєв // Економіка України. – 2012. – № 9. – С. 57–69.
91. Кучеренко Є. В. Поведінка домогосподарства на споживчому ринку / Є. В. Кучеренко // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 4 (12). – С. 205–211.
92. Кушлин В. П. Современная рыночная экономика : энциклопедический словарь / В. П. Кушлин, В. П. Чичканов. – Москва : РАГС, 2004. – 250 с.
93. Лебедева Н. Н. Институциональный механизм экономики: сущность, структура, развитие / Н. Н. Лебедева. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2002. – 83 с.
94. Литвак М. Л. Домогосподарство в умовах перехідної економіки інверсійного типу : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.01.01 "Економічна теорія" / М. Л. Литвак ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2004. – 219 с.
95. Лібанова Е. М. Нерівність в українському суспільстві: витоки та сучасність / Е. М. Лібанова // Економіка України. – 2014. – № 3. – С. 4–19.
96. Луньова Г. М. Особливості функціонування сільських домогосподарств України / Г. М. Луньова // Науковий вісник. – 2007. – № 2. – С. 53–59.

97. Любушин Н. П. Использование обобщенной функции желательности Харрингтона в многопараметрических задачах / Н. П. Любушин, Г. Е. Брикач // Экономический анализ: теория и практика. – 2004. – № 18 (369). – С. 2–10.

98. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій : колективна науково-аналітична монографія / за ред. Е. М. Лібанової. – Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2006 – 356 с.

99. Макаров В. Л. Экономика знаний: уроки для России / В. Л. Макаров // Россия и современный мир. – 2004. – № 1. – С. 5–24.

100. Макконнелл К. Р. Економікс: принципи, проблеми та політика / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю ; [пер. с англ. 11-го вид.]. – Київ : Хагар-Демос, 2003. – 785 с.

101. Максимова Т. С. Моніторинг як інструмент стратегічного управління діяльністю організації на ринку дозвілля та розваг / Т. С. Максимова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2014. – № 2. – С. 114–121.

102. Максюта М. Є. Вступ до філософії : навч. посіб. для студ. вищих аграрних навч. закл. 3 – 4 рівнів акредитації / М. Є. Максюта ; Нац. аграр. ун-т (Київ). – Київ : [б. в.], 2000. – 673 с.

103. Малярець Л. М. Вимірювання ознак об'єктів в економіці: методологія і практика / Л. М. Малярець. – Харків : ХНЕУ, 2006. – 384 с.

104. Мандибура В. О. Проблеми забезпечення антикорупційної спрямованості вітчизняного законодавства / В. О. Мандибура // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – № 6. – С. 82–98.

105. Марець О. Р. Домогосподарство в умовах ринкової трансформації економіки України : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.01.01 "Економічна теорія" / О. Р. Марець ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2004. – 208 с.

106. Маркс К. Конспект книги Льюиса Г. Моргана "Древнее общество" / К. Маркс. // Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – Т. 45. – С. 227–372.

107. Масленников В. Е. Особенности отбора экспертов / В. Е. Масленников // Социология. – 2010. – № 2. – С. 82–93.

108. Методологія та методика визначення інтегральних соціальних показників / відп. ред. Ю. І. Саєнко. – Київ : Ін-т соціології НАНУ, 2004. – 372 с.

109. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування : підручник / [В. М. Геєць, Т. С. Клебанова, О. І. Черняков та ін.] – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2005. – 396 с.

110. Мостенець С. В. Домогосподарство як домінуючий інститут розвитку держави / С. В. Мостенець // Наукові записки. Серія : "Економіка". – 2011. – Вип. 17. – С. 240–245.

111. Мочерний С. Домогосподарства як економічна категорія / С. Мочерний // Наукові записки. Серія : Економіка ; Тернопільський держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2001. – Вип. 9. – С. 5–8.

112. Мушкевич М. І. Моделі організації психологічного супроводу сімей, які мають проблемних дітей / М. І. Мушкевич // Збірник наукових праць РДГУ. – 2017. – Вип. 8. – С. 188–192.

113. Навчальна бухгалтерія : навч.-практ. посіб. / П. С. Тютюнник, І. Г. Волошан, О. В. Фартушняк та ін. ; за заг. ред. П. С. Тютюнника. – Харків : ХНЕУ, 2012. – 276 с.

114. Назарова Г. В. Розвиток та використання управлінського персоналу – стратегічний підхід : монографія / Г. В. Назарова, С. Ю. Гончарова, О. О. Затеїщикова. – Харків : РВВ ХНЕУ, 2012. – 192 с.

115. Назарова Г. В. Стан та регіональні особливості матеріального стимулювання трудової діяльності в Україні / Г. В. Назарова // Соціально-трудова відносина: теорія та практика : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київський нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана", Ін-т соціально-трудова відносин ; [голов. редкол. А. М. Колот]. – Київ : КНЕУ, 2014. – № 2 (8). – С. 89–96.

116. Назарова Г. В. Управління соціально-трудова сферою підприємства : монографія / Г. В. Назарова, С. Ю. Гончарова, Н. В. Водницька. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2010. – 323 с.

117. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 р. – Київ : Державна служба статистики України, 2013. – 287 с.

118. Никифорак В. А. Соціальне підприємництво: сутність та особливості розвитку / В. А. Никифорак // Економіка і суспільство. – 2017. – № 8. – С. 321–324.

119. Никонов А. А. Научное наследие Чаянова и современность / А. А. Никонов // Вестник сельскохозяйственной науки. – 1998. – № 7. – С. 37–42.

120. Новикова Н. И. Индикаторы качества жизни / Н. И. Новикова, В. В. Степанова. – Москва : ИЭА РАН, 2010. – Вып. 217. – 46 с.

121. Новіков В. М. Людський розвиток в Україні: трансформація рівня життя та регіональні диспропорції : колективна монографія / В. М. Новіков, О. С. Власюк. – Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАНУ, 2015. – 356 с.

122. Овчарова Л. Н. Динамика монетарных и немонетарных характеристик уровня жизни российских домохозяйств за годы постсоветского развития : аналитический доклад / Л. Н. Овчарова. – Москва : Фонд "Либеральная миссия", 2014. – 108 с.

123. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – Москва : Азбуковник, 1999. – 944 с.

124. Озерський І. В. Тіньовий сегмент економіки / І. В. Озерський // Економіка. Фінанси. Право. – 2005. – № 1. – С. 28–31.

125. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія / В. М. Опарін. – Київ : КНЕУ, 2005. – 240 с.

126. Осипова І. Домогосподарства України: портрет у дзеркалі статистики / І. Осипова, О. Сергієнко // Україна: аспекти праці. – 1999. – № 8. – С. 32–40.

127. Підсумковий звіт за результатами дослідження "Соціальні підприємства в Україні". – Київ : Молодіжний центр з проблем трансформації соціальної сфери "СОЦІУМ-XXI", 2017. – 32 с.

128. Політична економія : навч. посіб. / Г. А. Оганян, В. О. Паламарчук, А. П. Румянцев та ін. ; за заг. ред. Г. А. Оганяна. – Київ : МАУП, 2003. – 520 с.

129. Пономаренко В. С. Аналіз даних у дослідженнях соціально-економічних систем : монографія / В. С. Пономаренко, Л. М. Малярець ; Харківський національний економічний університет. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2009 – 430 с.

130. Попов О. Є. Теоретико-методологічні та концептуальні засади формування організаційно-економічного механізму корпоративного управління : монографія / О. Є. Попов. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2009. – 360 с.

131. Пороховский А. А. Феномен "новой экономики" и функции государства / А. А. Пороховский // Российский экономический журнал. – 2002. – № 9. – С. 63–72.

132. Проблеми розвитку інвестиційної діяльності : монографія / В. М. Гриньова, В. О. Коюда, Т. І. Лепейко та ін. ; за заг. ред. В. М. Гриньової. – Харків : ХДЕУ, 2002. – 464 с.

133. Прутська О. О. Інституціоналізм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці / О. О. Прутська. – Київ : Логос, 2003. – 266 с.
134. Пурський О. І. Соціально-економічний моніторинг як фактор стабільного і збалансованого розвитку регіону / О. І. Пурський, І. О. Мороз, О. І. Моїсеєнко // Бізнес Інформ. – 2012. – № 6. – С. 39–41.
135. Радаев В. В. Экономическая социология / В. В. Радаев. – Москва : ИД "ГУ – ВШЭ", 2005. – 603 с.
136. Раєвнєва О. Моделі управління розвитком промислового підприємства в умовах трансформації національної економіки / О. Раєвнєва, І. Чанкіна. – Харків : ВД "ИНЖЭК", 2013. – 264 с.
137. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 2-е изд., испр. – Москва : ИНФРА-М, 1999. – 479 с.
138. Рамський А. Ю. Інвестиційний потенціал домогосподарств : монографія / А. Ю. Рамський. – Київ : КНУТД, 2014. – 352 с.
139. Регіональний менеджмент і моніторинг / М. Гладій, М. Долішній, С. Писаренко, М. Янків. – Львів : ІРД НАН України, 1998. – 68 с.
140. Рівень життя населення України : колективна монографія / [О. О. Зотова, О. І. Крикун, Л. М. Черенько та ін.] ; за ред. Л. М. Черенько ; НАН України Ін-т демографії та соц. досліджень, Держ. ком. статистики України. – Київ : ТОВ "Видавництво "Консультант", 2006. – 428 с.
141. Россинская Г. М. Домохозяйство в системе субъектов потребительского поведения / Г. М. Россинская. – Санкт-Петербург : ООО "Недра", 2007. – 192 с.
142. Рощина Я. М. Основы моделирования экономического поведения домохозяйств / Я. М. Рощина. – Москва : ИД НИУ ВШЭ, 2015. – 351 с.
143. Рыжановская Л. Ю. Национальная система сбережений / Л. Ю. Рыжановская // Финансы. – 2005. – № 5. – С. 67–71.
144. Савельєв Є. Економіка знань в аспекті включення України в європейський освітній простір і досвід ТДЕУ / Є. Савельєв // Журнал європейської економіки. – 2006. – № 3. – С. 255–266.
145. Сайкевич М. І. Вплив інституційних факторів на споживчі витрати домогосподарств / М. І. Сайкевич // Фінанси України. – 2001. – № 4. – С. 3–8.

146. Самохвалов Б. Я. Экспертное оценивание. Методический аспект : монография / Б. Я. Самохвалов, Е. М. Науменко. – Киев : ДУИКТ, 2007. – 262 с.

147. Сапога Т. В. Домогосподарство – важлива складова функціонування економіки / Т. В. Сапога // Всеукраїнський науково-виробничий журнал "Сталий розвиток економіки". – 2011. – № 6 (9). – С. 49–52.

148. Семья в психологической консультации: опыт и проблемы психологического консультирования : монография / А. А. Бодалев, В. В. Столин, Е. Т. Соколова и др. ; под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина ; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – Москва : Педагогика, 1989. – 208 с.

149. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку / Е. М. Лібанова, І. О. Курило, С. Ю. Аксьонова та ін. ; Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, Український центр соціальних реформ, Фонд народонаселення ООН. – Київ : ТОВ "Основа-Принт", 2009. – 248 с.

150. Склярчук А. В. Проблемна сім'я та критерії її ідентифікації / А. В. Склярчук // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. – 2013. – Вип. 14. – С. 172–181.

151. Соколенко С. В. Кластери в глобальній економіці / С. В. Соколенко. – Київ : Логос, 2004. – 848 с.

152. Соляник О. М. Балансовий метод як інструмент дослідження розвитку регіону / О. М. Соляник // Сучасний менеджмент і економічний розвиток : реферативний збірник матеріалів постійно діючої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 1 вересня 2011 року – 29 лютого 2012 року / відп. за вип. О. М. Теліженко. – Суми : СумДУ, 2012. – № 1. – С. 9.

153. Социология быта, здоровья и образа жизни / Л. Гордон, А. Возьмитель, И. Журавлева и др. // Социология в России ; под ред. В. А. Ядова. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Москва : Изд-во Института социологии РАН, 1998. – С. 432–453.

154. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін : посібник / [А. А. Свинчук, А. О. Корнецький, М. А. Гончарова та ін.]. – Київ : ТОВ "Підприємство "ВІ ЕН ЕЙ", 2017. – 188 с.

155. Соціальні індикатори рівня життя населення : стат. зб. / Держ. ком. статистики України. – Київ : Держкомстат України, 2012. – 221 с.

156. Столин В. В. Некоторые принципы психологического консультирования / В. В. Столин // Семья и личность : тезисы докл. Всесоюзн. конф. в г. Гродно, 28 – 30 сент. 1981 г. / под ред. А. А. Бодалева (отв. ред.) и др. – Москва : Отделение психологии и возрастной физиологии АПН СССР, 1981. – С. 58–65.

157. Тарасевич Л. Макроэкономика : учебник / Л. Тарасевич, В. Гальперин, П. Гребенников ; под общ. ред. Л. Тарасевича. – изд. 3-е, перераб. и доп. – Санкт-Петербург : Изд-во СПб ГУЭФ, 1999. – 656 с.

158. Тераванесов М. Р. Використання статистичних і рейтингових показників для дослідження якості вищої освіти / М. Р. Терованесов // Прометей. – 2014. – № 3. – С. 130–135.

159. Тоффлер О. Будущее труда. Новая технократическая волна на Западе / О. Тоффлер ; пер. с англ. – Москва : Прогресс, 1986. – С. 250–275.

160. Тоффлер Э. Третья волна = The Third Wave / Э. Тоффлер ; пер. с англ. – Москва : АСТ, 2010. – 784 с.

161. Тышкевич В. П. Основные направления исследований семейного домохозяйства в современной социальной рыночной экономике (на примере Германии) : автореф. дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 "Экономика и управление народным хозяйством" / В. П. Тышкевич ; Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. – Москва, 2006. – 24 с.

162. Тюгашев Е. А. Экономика семьи и домашнего хозяйства : учеб. пособ. / Е. А. Тюгашев. – Новосибирск : СибУПК, 2002. – 182 с.

163. Хайек Ф. Конкуренция как процедура открытия / Ф. Хайек // Мировая экономика и международные отношения. – 1989. – № 12. – С. 6–14.

164. Халіна В. М. Фінансово-економічний моніторинг діяльності підприємства: теоретичні аспекти / В. М. Халіна, Т. В. Полозова, П. Я. Пригунов // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – № 40. – С. 203–207.

165. Хэар П. Д. Экономическая теория социализма. Панорама экономической мысли конца XX столетия. В 2-х т. / П. Д. Хэар ; под ред. Д. Гринуэя, М. Блини, И. Стюарта ; пер. с англ. – Санкт-Петербург : Экономическая школа, 2002. – Т. 1. – С. 536–560.

166. Черенько Л. М. Нерівність у доходах: стан і можливі наслідки та шляхи подолання негативних тенденцій / Л. М. Черенько // Демографія та соціальна економіка. – 2004. – № 1–2. – С. 110–115.

167. Чумаченко Н. Э. Информационная экономика и новая экономика: общее и особенное, понятийный аппарат и содержание / Н. Э. Чумаченко // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2014. – № 3. – С. 36–39.

168. Шаповалова Т. Соціальне підприємництво і фандрейзинг : навч. посіб. / Т. Шаповалова. – Київ : Міжнародний фонд соціальної адаптації, 2016. – 186 с.

169. Шаститко А. Институциональная экономическая теория / А. Шаститко. – Москва : ТЕИС, 1998. – 581 с.

170. Шаульська Л. В. Розвиток соціального підприємництва як напрям державного регулювання ринку праці / Л. В. Шаульська, Г. С. Кабаченко // Економіка і організація управління. – Вінниця, 2006. – С. 300–309.

171. Шаульська Л. В. Сучасні практики забезпечення якості життя населення через розвиток соціальної інфраструктури / Л. В. Шаульська, С. В. Ільїн // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки. – 2014. – Вип. 6 (4). – С. 162–165.

172. Шашнов С. А. Сбережения домашних хозяйств и проблемы их статистического изучения на микроуровне [Текст] / С. А. Шашнов // Вопросы статистики. – 2003. – № 1. – С. 13–25.

173. Шнейдер Л. Б. Семья и брак в истории общества: качественная и количественная эволюция семейных отношений : курс лекций / Л. Б. Шнейдер // Психология семейных отношений. – Москва : ЭКСМО-Пресс, 2000. – С. 53–68.

174. Шубравська О. Сталий економічний розвиток: поняття і напрям досліджень / О. Шубравська // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 36–42.

175. Шумпетер Й. А. История экономического анализа : в 3-х т. / Й. А. Шумпетер ; пер. с англ. ; под ред. В. С. Автономова. – Санкт-Петербург : Экономическая школа, 2001. –

Т. 1. – 552 с.;

Т. 2. – 504 с.;

Т. 3. – 688 с.

176. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер. – Москва : Эксмо, 2007. – 864 с.

177. Щербак В. Г. Соціально-економічні та організаційні фактори раціонального використання трудового потенціалу промисловості / В. Г. Щербак // Механізм регулювання економіки : міжнар. наук. журнал. – 2007. – № 1. – С. 133–141.

178. Якість життя населення регіону: аналіз, прогнозування, соціальна політика : монографія / Т. І. Богданова, Т. П. Збрицька, Л. В. Іванова та ін. ; під ред. В. Г. Никифоренка ; Одеський нац. економічний ун-т. – Одеса : Атлант, 2012. – 316 с.

179. Янель Ю. А. Заощадження домогосподарств України та їх мотивація / Ю. А. Янель, К. О. Соломянова // Економіка, фінанси, право. – 2006. – № 6. – С. 9–13.

180. Яремко Л. А. "Нова економіка" та інноваційний розвиток / Л. А. Яремко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3 (1). – С. 25–30.

181. Ярошенко І. В. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів України / І. В. Ярошенко, І. Б. Семигуліна // Бізнес Інформ. – 2016. – № 7. – С. 28–39.

182. Ястремська О. М. Здійснення соціально-трудова відносин на засадах соціального партнерства / О. М. Ястремська, А. А. Попова // Бізнес Інформ. – 2013. – № 6. – С. 225–229.

183. Ястремська О. М. Інноваційна економіка : конспект лекцій / О. М. Ястремська, Д. О. Ріпка. – Харків : ХНЕУ, 2009. – 72 с.

184. Austin J. Social and commercial entrepreneurship: Same, different, or both? / J. Austin, H. Stevenson, J. Wei-Skillern // Entrepreneurship Theory & Practice. – 2006. – No. 30. – P. 1–22.

185. Berezina O. Yu. Contemporary challenges of household income differences in Ukraine : monograph / O. Yu. Berezina, I. M. Servatinska // Scientific development and achievements. – London : Sciences Publishing, 2018. – Vol. 1. – P. 121–128.

186. Browning M. Economics of the Family / M. Browning, P. A. Chiappori, Y. Weiss. – Cambridge : Cambridge University Press, 2014. – 510 p.

187. Christie M. J. Social entrepreneurship: New research findings / M. J. Christie // Journal of World Business. – 2006. – No. 41. – P. 1–5.

188. Cigno A. Economics of the Family / A. Cigno. – Oxford : Clarendon Press, 1991. – 212 p.

189. Denizer C. Household Savings in Transition Economies / C. Denizer, H. C. Wolf // NBER : working paper 6457. – 1998, March. – P. 3–12.

190. De Winter J. C. F. Exploratory Factor Analysis With Small Sample Sizes / J. C. F. de Winter, D. Dodou & P. A. Wieringa // *Multivariate Behavioral Research*. – 2009, April. – Vol. 44, No. 2. – P. 147–181.

191. *Economics of the Family: Marriage, Children and Human Capital* / ed. by Th. W. Schultz. – Chicago, L. : National Bureau of Economic Research, The University of Chicago Press, 1974. – 584 p.

192. Honcharova S. Forced labor migration: current challenges for the state and the ways of their solution / S. Honcharova, Yu. Sotnikova // *Actual Problems of Economics*. – 2015. – No. 5. – P. 351–355.

193. Goncharova S. Y. Quantitative and structural changes in the Ukrainian household's activity / S. Y. Honcharova, I. V. Burjak // *Збірник тез наукових доповідей міжнародної науково-практичної конференції "Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця"* (Харків, 31 травня – 1 червня 2018 року). – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. – С. 288–289.

194. Kelli K. *New Rules for the New Economy: 10 Radical Strategies for a Connected World* / K. Kelli. – London : Penguin Books, 1999. – 192 p.

195. Kooreman P. *The Economics of Household Behavior* / P. Kooreman, S. Wunderink. – Basingstoke : The Macmillan Press Ltd, 1997. – 236 p.

196. Roshchina Y. M. *Typological Analysis of Russian Households Agriculture* / Y. M. Roshchina, A. S. Sukhova // *Working paper WP4/2009/04*. – Moscow : State University – Higher School of Economics, 2009. – 80 p.

197. Tapscott D. *The Digital Economy : Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence* / D. Tapscott. – New York : McGraw-Hill. 1996. – 368 p.

198. *The Cross-National Equivalent File (CNEF) and its member country household panel studies* / J. R. Frick, S. P. Jenkins, D. R. Lillard et al. // *Schmollers Jahrbuch : Journal of Applied Social Science Studies*. – 2007. – Vol. 127 (4). – P. 627–654.

199. Богатырь Н. Социальное предпринимательство как неоченимая необходимость для Украины [Электронный ресурс] / Н. Богатырь. – 2016. – Режим доступа : <https://voxukraine.org/ru/sotsialnoe-predprinimatelstvo-kak-neotsenennaya-neobhodimost-dlya-ukrainy-ru>.

200. Бурская З. Нобелевский лауреат Мухаммад Юнус: Мы даем людям деньги, чтобы они изменили мир [Электронный ресурс] / З. Бурская. – 2009. – Режим доступа : <https://www.novayagazeta.ru/articles/2009/11/19/40360-nobelevskiy-laureat-muhammad-yunus-my-daem-lyudyam-dengi-chtoby-oni-izmenili-mir>.

201. Верба В. А. Організація консалтингової діяльності [Електронний ресурс] / В. А. Верба. – Режим доступу : <http://polka-knig.com.ua/book.php?book=547>.

202. Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukr.stat.gov.ua.

203. Всемирный экономический форум: индекс сетевой готовности 2015 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/news/2015/04/17/7128>.

204. Гончаренко Н. Г. Аналіз динаміки зайнятості населення України [Електронний ресурс] / Н. Г. Гончаренко // Вісник ХНАУ. Серія "Економічні науки". – 2016. – № 2. – С. 41–47. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2016_2_7.

205. Губарев В. Чаепитие в Академии: экономика счастья есть [Электронный ресурс] / В. Губарев. – Режим доступа : <https://www.pravda.ru/science/academy/15-09-2011/1086539-economics-0>.

206. Демографічний енциклопедичний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://demography.academic.ru/1657>.

207. Дьяченко О. В. К сущности категории "новая экономика" [Электронный ресурс] / О. В. Дьяченко. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/k-suschnosti-kategorii-novaya-ekonomika>.

208. Едророва В. Н. Финансовый мониторинг как категория научного исследования [Электронный ресурс] / В. Н. Едророва // Финансы и кредит. – 2016. – № 14 (686). – С. 43–57. – Режим доступа : cyberleninka.ru/article/n/finansovyy-monitoring-kak-kategoriya-nauchnogo-issledovaniya.

209. Економічний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [/school.home-task.com/balans-groshovix-doxodiv-i-vidatkiv-naselennya](http://school.home-task.com/balans-groshovix-doxodiv-i-vidatkiv-naselennya).

210. Економічні погляди стародавніх філософів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://library.if.ua/book/39/2568.html>.

211. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальний захист та пенсійне забезпечення. У цифрах і фактах – 2014 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт соціальної політики України. – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=96595&cat_id=4129634.

212. Инновационная деятельность в Украине [Электронный ресурс] // Электронная онлайн-библиотека. – Режим доступа : <http://banauka.ru/4506.html>.

213. Исследование Всемирного банка: индекс экономики знаний в 2005 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/news/state/2006/08/30/197>.

214. Карта социального бизнеса Европы. Многообразная вселенная [Электронный ресурс] / Новый бизнес. Социальное предпринимательство. – 2015. – Режим доступа : <http://www.nb-forum.ru/interesting/experts/karta-socialnogo-businessa-evropy.html>.

215. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.

216. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

217. Концепція інформаційного (технотронного) суспільства Збігнева Бжезінського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://studopedia.su/17_16043_kontseptsiya-informatsiynogo-tehnotronnogosuspilstva-zbigneva-bzhezinskogo.html.

218. Кузьмин М. Н. Мониторинг как составная часть информационного обеспечения процесса управления [Электронный ресурс] / М. Н. Кузьмин // Мордовский государственный университет им. Н. П. Огарева. – Режим доступа : http://sisupr.mrsu.ru/2009-1/pdf/17_Kyzmin.pdf.

219. Лученко О. І. Теоретичні аспекти життєвого рівня домогосподарств [Електронний ресурс] / О. І. Лученко. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/natural/Nvuu/Ekon/2012_36/statti/1_4.htm.

220. Мартиненко М. В. Економічні, соціальні та демографічні передумови розвитку системи організаційних знань у структурі професійної освіти працівників [Електронний ресурс] / М. В. Мартиненко // Ефективна економіка. – 2017. – № 5. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?op=1&z=5567>.

221. Мартинес Д. Парадокс Европы: высокая безработица при наличии пяти миллионов вакансий [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа : <http://inosmi.ru/world/20130617/210108264.html>.

222. Методологічні коментарі для користувачів щодо програми та системи показників вибіркового обстеження умов життя домогосподарств [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/metod_polog/metod_doc/koment/koment_dom_gosp.htm.

223. Міністерство соціальної політики України : офіційний вебпортал. – Режим доступу : <https://www.msp.gov.ua>.

224. Муслова М. Е. Анализ жизнедеятельности домохозяйств в условиях малого города [Электронный ресурс] / М. Е. Муслова. – Режим доступа : <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-zhiznedeyatelnosti-domohozyaystv-v-usloviyah-malogo-goroda>.

225. Назарук В. 5 великих можливостей для розвитку соціального підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / В. Назарук // Соціальне підприємництво в Україні. – Режим доступу : <http://socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/v-ukraini/156-5-velykykh-mozhlyvostei-dlia-rozvytku-sotsialnoho-pidpriemnytstva-v-ukraini>.

226. Національна платформа малого та середнього бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://platforma-msb.org>.

227. Нова економіка як інноваційно-інформаційна модель економічного зростання [Електронний ресурс] // Нова економіка. – 2010. – Режим доступу : <http://nadoest.com/nova-ekonomika>.

228. Новая экономика [Электронный ресурс] : доклад. – Режим доступа : <http://www.studfiles.ru/preview/1926551>.

229. Новая экономика как тенденция развития мирового хозяйства [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.evolutio.info/content/view/481>.

230. Новая экономика – путь к экономическому росту в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zdamsam.ru/a43694.htm>.

231. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

232. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua>.

233. Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/Statist/sfs.htm>.

234. Поворзник В. О. Відділ економічної та соціальної стратегії. Додаток до аналітичної записки. Досвід житлової політики зарубіжних країн [Електронний ресурс] / В. О. Поворзник. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/monitor/May08/10.htm>.

235. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

236. Поняття "інформаційне суспільство" у класичних і сучасних концепціях [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/1042>.

237. Постмодернізм [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.slideshare.net/ssuserfbefd2/ss-48962109>.

238. Про Державний бюджет України на 2009 рік [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2154-17>.

239. Про Державну службу [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

240. Про зайнятість населення [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

241. Про інформацію [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

242. Про моніторинг соціально-економічного розвитку малих міст і селищ : постанова Кабінету Міністрів України від 2 квітня 2009 року № 288. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/205382197>.

243. Про оплату праці [Електронний ресурс] : Закон України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>.

244. Про програму реформування державної статистики на період до 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP980971.html.

245. Про програму розвитку ООН в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/about-us.html>.

246. Про соціальні підприємства [Електронний ресурс] : проект Закону № 10610 від 14.06.2012 р. / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://fortetsya.org.ua/projects/vr-projects/4972--q-q-10610-14062012>.

247. Рейтинг стран мира по уровню расходов на НИОКР [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/ratings/research-and-developmentexpenditure/info>.

248. Руководство по планированию, мониторингу и оценке результатов развития [Электронный ресурс] // Программа развития Организации Объединенных Наций. – Режим доступа : <http://web.undp.org/evaluation/handbook/Russian/pme-handbook-Russian.pdf>.

249. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

250. Структура денежных доходов населения / Комитет по инвестициям и стратегическим проектам [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://st-petersburg.ru/social/welfare/incomes/structure>.

251. Суть, місце та роль сім'ї в сучасній економіці [Електронний ресурс] // Економіка: теорія і практика. – Режим доступу : <http://www.ekonomikam.com>.

252. Теория постиндустриального общества [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.grandars.ru/college/sociologiya/postindustrializm.html.

253. Шепеленко О. Г. Застосування методу експертного інтерв'ю у практиці дослідження інноваційного розвитку регіону [Електронний ресурс] / О. Г. Шепеленко. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-3/doc/2/07.pdf>.

254. Электронный учебник по статистике StatSoft. Главные компоненты и факторный анализ [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.statsoft.ru/home/textbook/modules/stfacan.html>.

255. Alter S. K. Social Enterprise Typology [Electronic resource] / S. K. Alter // Virtue Ventures LLC. – 2006. – Access mode : <https://canvas.brown.edu/courses/1073328/files/61028038>.

256. British council. Україна. Розвиток соціального підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.britishcouncil.org.ua/programmes/society/social-enterprise-development>.

257. Costello A. B. Best Practices in Exploratory Factor Analysis: Four Recommendations for Getting the Most From Your Analysis / A. B. Costello, J. Osborne // Practical Assessment, Research & Evaluation. – 2005. – Vol. 10, No. 7, Jul. – P. 1–9 ; [Electronic resource]. – Access mode : <https://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1156&context=pare>.

258. Cross-national Equivalent File [Electronic resource]. – Access mode : <https://cnef.ehe.osu.edu>.

259. Dees G. The Meaning of Social Entrepreneurship [Electronic resource] / G. Dees // The Center for the Advancement of Social Entrepreneurship. – 2001. – Access mode : https://centers.fuqua.duke.edu/case/wp-content/uploads/sites/7/2015/03/Article_Deess_MeaningofSocialEntrepreneurship_2001.pdf.

260. Family and Community Services [Electronic resource]. – Access mode : www.housing.nsw.gov.au.

261. Fostering Social Entrepreneurship: A Comparative Study of the Legal, Regulatory and Tax Issues in Brazil, Germany, India, Poland, UK and USA [Electronic resource]. – 2006. – Access mode : http://www.weforum.org/pdf/schwabfound/Linklaters_Schwab_Report.pdf.

262. Harvey R. Comparison of household saving ratios: Euro area / United States / Japan [Electronic resource] / R. Harvey // Statistics Brief. OECD. – 2004. – No. 8. – Access mode : <http://www.oecd.org/std/na/32023442.pdf>.
263. HILDA Survey [Electronic resource] / Melbourne Institute. – Access mode : <https://melbourneinstitute.unimelb.edu.au/hilda>.
264. International Fund for Agricultural Development (IFAD). Ch. 5 – Monitoring and Evaluation [Electronic resource]. – Access mode : http://www.ifad.org/gender/tools/hfs/bsfpub/bsf_7.pdf.
265. Shapiro J. Monitoring and Evaluation [Electronic resource] / J. Shapiro. – Civicus : Johannesburg ; Washington. – 2007. – Access mode : <http://www.civicus.org>.
266. Social Enterprise: A New Model for Poverty Reduction and Employment Generation [Electronic resource] / EMES: International research network. – Access mode : https://emes.net/content/uploads/publications/ECSP-R11-19_Blundel_et_al.pdf.
267. Social Enterprise fund. What is a Social Entrepreneur? [Electronic resource]. – Access mode : http://www.csef.ca/what_is_a_social_entrepreneur.php.
268. Social Enterprise UK [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.socialenterprise.org.uk>.
269. Social Enterprise. What is Social Enterprise? [Electronic resource]. – Access mode : <https://socialenterprise.us/about/social-enterprise>.
270. Social entrepreneurship. Ashoka [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.ashoka.org/en>.
271. Survey of Labour and Income Dynamics [Electronic resource] // Statistics Canada. – Access mode : <http://www23.statcan.gc.ca/imdb/p2SV.pl?Function=getSurvey&SDDS=3889>.
272. Swiss Household Panel [Electronic resource] / FORS. – Access mode : <https://forscenter.ch>.
273. The British Household Panel Survey [Electronic resource] / Wiley Online Library. – Access mode : <https://onlinelibrary.wiley.com/journal/14679701>.
274. The Global Fund. Monitoring & Evaluation Concepts [Electronic resource]. – Access mode : http://www.theglobalfund.org/documents/me/ME_Concepts.pdf.
275. Thornley Ben. The Facts on U.S. Social Enterprise [Electronic resource] / B. Thornley. – 2012. – Access mode : http://www.huffingtonpost.com/ben-thornley/social-enterprise_b_2090144.html.

Додатки

Додаток А

Структура сукупних доходів та ресурсів домогосподарств за областями

Таблиця А.1

Структура сукупних доходів та ресурсів домогосподарств за областями 2009 р., грн

179

Області	Роки																				
	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11	X12	X13	X14	X15	X16	X17	X18	X19	X20	X21
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
АР Крим	1589,93	209,09	99,15	1,70	0,11	46,59	615,90	14,46	8,16	3,31	0,00	59,67	2,87	141,73	12,22	9,32	23,47	6,30	3,82	14,04	52,11
Вінницька	1072,99	160,98	183,15	8,53	15,64	17,87	624,74	18,76	12,14	6,37	12,9	39,77	5,12	158,24	8,32	12,19	160,39	5,46	3,43	66,11	159,75
Волинська	1015,43	118,66	164,36	0,39	0,00	1,98	595,83	52,46	18,35	14,77	7,37	71,56	30,17	88,76	0,28	8,54	406,42	4,18	3,1	74,20	41,60
Дніпропетровська	1503,46	161,35	71,65	4,27	0,00	16,37	664,85	19,10	16,54	7,58	0,03	55,12	6,39	123,64	14,31	18,84	80,90	12,06	4,45	30,88	113,54
Донецька	1437,01	103,75	33,25	0,90	0,67	5,56	924,36	26,29	26,36	18,76	1,06	35,91	11,57	93,52	19,94	26,99	46,92	14,55	4,32	28,58	98,96
Житомирська	1178,70	133,99	76,62	6,26	86,99	6,90	678,60	13,98	21,20	5,10	0,24	55,68	67,74	154,33	4,95	11,94	162,14	12,09	6,43	47,95	74,08
Закарпатська	1201,64	604,20	121,70	2,61	0,00	1,33	626,03	13,50	7,26	4,53	3,35	99,53	9,00	222,61	2,51	14,74	350,66	10,98	2,04	46,46	143,64
Запорізька	1323,67	115,31	149,44	2,91	0,00	25,71	699,77	22,63	16,00	11,72	1,67	50,82	15,57	124,22	4,71	10,78	102,53	9,33	4,56	31,41	65,78
Івано-Франківська	1261,16	272,50	69,13	0,08	0,00	1,55	659,41	24,17	27,11	18,82	8,30	90,80	15,12	237,36	0,00	10,18	232,13	5,87	2,04	93,93	75,22
Київська	1535,48	157,26	73,24	0,00	0,00	15,99	708,72	16,23	22,08	8,81	0,00	55,47	17,02	136,09	14,63	11,78	185,30	16,21	3,83	46,45	209,94
Кіровоградська	991,32	122,57	99,92	0,76	5,25	36,53	582,48	11,50	13,45	10,98	0,17	57,09	9,45	152,90	9,46	15,29	151,26	9,94	2,13	38,02	387,93
Луганська	1314,46	102,59	45,78	0,30	0,00	7,19	844,69	22,23	26,80	6,46	0,12	40,46	7,67	137,26	19,77	17,28	77,41	16,70	2,05	38,12	86,76
Львівська	1611,05	80,16	66,18	2,49	0,00	2,30	706,83	28,44	17,45	9,86	11,93	34,88	3,67	195,21	2,66	12,08	164,87	11,28	4,36	55,18	86,68
Миколаївська	1466,66	253,59	138,44	2,37	8,56	32,87	658,16	21,93	13,34	4,77	1,30	60,07	9,94	174,57	8,55	10,98	131,80	13,84	3,54	55,83	113,77
Одеська	1833,65	139,44	55,49	0,63	0,00	19,42	595,52	29,91	12,92	8,22	1,39	29,62	3,21	91,24	5,89	11,77	91,32	1,50	4,94	18,61	64,36
Полтавська	993,52	135,95	136,48	4,34	0,00	29,73	632,88	30,89	26,82	11,15	2,09	16,13	14,65	101,07	17,36	9,15	253,13	6,55	2,74	53,89	59,99

Закінчення додатка А

Закінчення табл. А.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Рівненська	1192,98	137,60	178,13	0,25	28,22	0,17	609,78	10,13	9,85	14,68	4,46	75,53	23,11	92,72	3,86	8,97	364,03	21,18	4,15	94,91	62,33
Сумська	972,22	109,69	107,95	0,21	54,73	15,12	651,21	9,65	22,06	20,82	0,00	30,09	17,32	100,96	4,17	9,30	214,10	9,12	2,66	50,51	73,64
Тернопільська	1145,45	44,98	137,66	0,22	0,00	17,85	569,64	28,69	20,23	6,07	4,14	76,64	17,56	230,75	0,57	8,75	299,80	11,75	3,8	66,36	376,84
Харківська	1542,64	120,58	51,38	0,09	0,00	10,53	641,80	20,15	19,84	5,58	0,18	35,86	9,01	104,24	9,38	10,15	116,97	6,47	8,03	42,16	45,32
Херсонська	1014,17	300,18	95,51	4,44	17,60	25,10	559,77	25,30	9,89	10,02	0,59	74,91	4,14	132,03	3,13	12,05	96,91	4,61	2,91	42,50	70,39
Хмельницька	1231,45	145,55	179,75	9,10	0,00	23,68	666,28	13,48	21,41	11,55	1,73	68,56	5,32	189,97	5,11	16,69	226,24	13,96	3,75	60,95	122,93
Черкаська	1047,02	171,61	113,05	0,40	0,00	28,16	609,60	7,82	13,30	18,49	4,00	42,86	16,21	211,39	4,74	13,05	176,64	14,68	3,72	72,05	111,25
Чернівецька	1381,83	341,46	127,40	0,00	0,00	8,10	614,85	25,55	15,54	6,86	2,68	76,14	8,42	252,27	3,19	10,05	196,47	7,90	3,24	49,38	190,09
Чернігівська	909,05	120,52	168,79	5,78	0,00	16,39	735,49	10,93	23,78	18,44	6,25	36,45	19,32	116,35	12,93	9,96	253,91	14,85	5,07	61,22	132,48
м. Київ	3077,41	155,77	0,23	0,03	0,00	34,78	627,89	46,19	22,34	3,14	1,02	48,53	7,91	255,49	9,09	10,56	4,89	15,70	23,55	64,99	334,36
м. Севастополь	1842,43	108,09	0,89	0,00	0,00	10,46	884,71	25,08	13,67	1,81	0,00	69,90	16,14	158,54	8,06	17,25	10,65	14,41	7,34	20,06	73,54

180

Умовні позначення:

X1 – оплата праці;

X2 – доходи від підприємницької діяльності;

X3 – доходи від продажу сільськогосподарської продукції;

X4 – доходи від продажу особистого і домашнього майна;

X5 – доходи від продажу нерухомості;

X6 – доходи від власності (дивіденди від акцій та інших цінних паперів, відсотки за вкладми);

X7 – пенсії;

X8 – стипендії;

X9 – субсидії, допомоги, пільги та компенсаційні виплати;

X10 – допомога, узв'язку з безробіттям;

X11 – допомога малозабезпеченим сім'ям;

X12 – допомога на дітей;

X13 – інші соціальні допомоги;

X14 – грошова допомога від родичів та ін. осіб;

X15 – аліменти;

X16 – інші грошові доходи;

X17 – вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підприємства та від самотаготівель;

X18 – пільги безготівкові на оплату товарів та послуг з охорони здоров'я;

X19 – пільги безготівкові на оплату зв'язку;

X20 – грошова оцінка допомоги продовольчими товарами;

X21 – використання заощаджень, повернені борги домогосподарствам.

Структура сукупних витрат домогосподарств за областями

Таблиця Б.1

Структура сукупних витрат домогосподарств за областями у 2009 році, %

Області	Роки															
	Y_1	Y_2	Y_3	Y_4	Y_5	Y_6	Y_7	Y_8	Y_9	Y_10	Y_11	Y_12	Y_13	Y_14	Y_15	Y_16
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
АР Крим	51,80	1,40	2,20	6,30	9,10	2,90	2,20	4,10	2,60	1,80	1,70	2,20	2,40	2,60	5,90	0,80
Вінницька	54,50	1,30	1,10	6,60	7,30	1,80	2,70	2,90	2,40	1,30	1,20	1,60	2,40	4,40	4,80	3,70
Волинська	60,10	1,40	1,00	6,90	9,80	2,10	2,80	2,10	1,60	0,80	0,60	1,60	2,20	2,60	1,70	2,70
Дніпропетровська	48,10	1,70	1,90	5,00	11,00	2,20	3,30	4,70	2,50	2,10	1,30	2,60	2,30	3,40	4,10	3,80
Донецька	51,60	1,80	2,30	4,60	10,70	1,90	2,90	2,80	2,30	1,60	0,70	2,00	2,30	3,30	4,00	5,20
Житомирська	52,50	1,80	1,80	5,90	6,50	2,00	3,10	3,40	2,10	1,40	1,20	3,30	2,30	3,70	6,80	2,20
Закарпатська	51,40	1,80	1,80	7,20	6,30	3,10	2,60	3,50	1,90	1,10	1,00	2,30	2,30	3,00	5,90	4,80
Запорізька	44,80	1,40	2,30	4,80	11,10	2,10	3,40	4,10	2,60	1,90	1,20	2,20	2,30	3,50	7,40	4,90
Івано-Франківська	47,70	1,80	1,70	8,60	7,70	3,10	3,50	5,60	2,30	1,50	1,50	4,20	2,40	3,90	2,20	2,30
Київська	49,50	0,90	1,10	7,40	9,20	2,50	3,70	5,90	2,50	1,40	1,20	1,20	2,30	4,30	4,40	2,50
Кіровоградська	45,50	1,10	1,40	5,00	8,60	2,30	4,20	4,30	2,10	1,40	1,10	1,30	2,30	4,20	2,80	12,40
Луганська	50,50	1,40	2,00	4,80	9,50	1,90	4,00	3,20	2,10	1,80	1,50	1,60	2,20	3,60	6,00	3,90
Львівська	55,00	2,00	1,40	7,10	9,30	2,10	3,10	3,50	2,70	1,20	1,10	2,40	2,70	2,50	1,90	2,00
Миколаївська	47,30	1,00	1,70	6,30	8,00	2,90	3,00	3,30	2,30	1,90	1,30	2,20	2,80	6,00	6,90	3,10
Одеська	57,30	1,50	2,10	4,20	10,40	1,70	2,00	2,80	3,20	1,60	1,70	2,50	2,20	2,00	3,80	1,00

Закінчення додатка Б

Закінчення табл. Б.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Полтавська	54,20	1,30	1,40	4,50	10,40	1,70	3,40	3,50	2,50	1,30	1,00	1,70	1,90	4,10	3,40	3,70
Рівненська	58,40	1,20	1,20	6,90	7,40	2,80	3,00	2,60	2,10	1,00	0,90	1,30	2,00	3,00	2,20	4,00
Сумська	52,10	0,90	1,50	4,70	9,30	2,20	2,50	2,60	2,40	1,20	1,20	1,20	1,80	5,10	6,40	4,90
Тернопільська	51,90	1,60	1,00	6,50	9,10	2,90	4,10	2,80	2,40	1,20	1,60	2,50	2,50	3,20	2,80	3,90
Харківська	51,40	1,60	2,20	6,20	11,20	2,40	2,70	4,30	2,60	2,20	0,80	2,30	2,20	2,70	2,80	2,40
Херсонська	55,30	1,30	2,40	4,70	10,20	1,80	3,40	2,80	2,50	1,20	1,10	1,70	2,00	3,20	1,90	4,50
Хмельницька	48,30	1,00	1,50	6,20	6,70	1,90	3,10	3,10	2,20	1,30	1,90	2,70	1,90	6,60	6,00	5,60
Черкаська	49,40	1,40	1,30	6,00	8,40	1,80	4,50	4,30	2,20	1,30	1,60	2,60	2,30	5,20	2,90	4,80
Чернівецька	45,90	1,20	1,40	6,70	8,00	2,20	3,20	3,40	2,50	1,80	1,90	3,70	2,10	4,10	8,80	3,10
Чернігівська	49,60	1,30	1,20	4,10	8,50	1,90	3,50	3,60	2,00	1,00	1,20	1,10	1,90	7,50	4,90	6,70
м. Київ	38,80	1,80	1,10	4,10	9,50	3,30	2,90	5,70	3,60	3,60	2,30	5,00	2,50	2,00	1,60	12,20
м. Севастополь	52,80	1,70	2,00	3,80	7,90	2,20	3,80	5,90	2,90	2,40	1,90	2,30	5,10	1,90	1,10	2,30

182

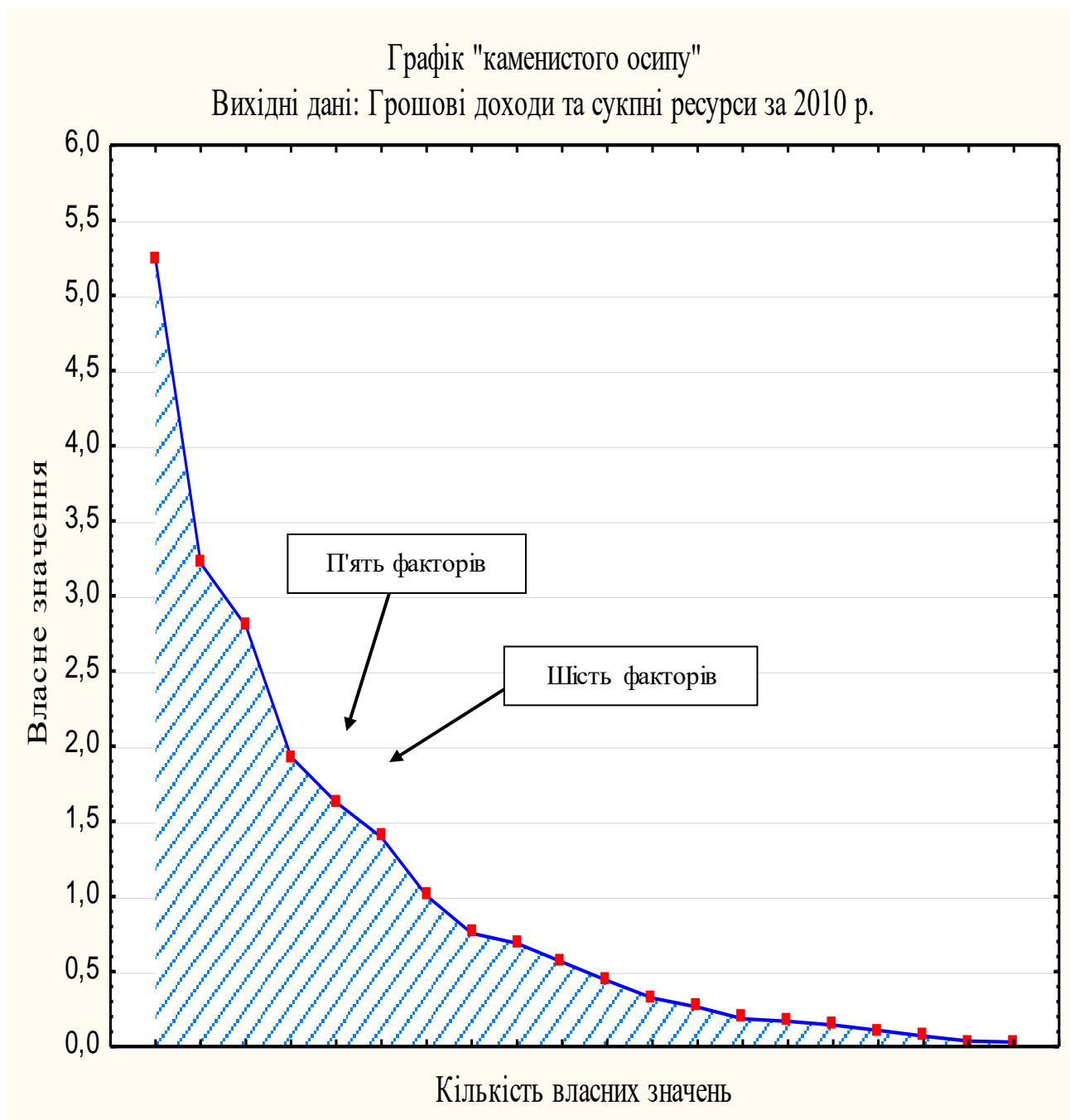
Умовні позначення:

Y_1 – продукти харчування та безалкогольні напої;
 Y_2 – алкогольні напої;
 Y_3 – тютюнові вироби;
 Y_4 – одяг і взуття;
 Y_5 – житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива;

Y_6 – предмети домашнього вжитку, побутова техніка;
 Y_7 – охорона здоров'я;
 Y_8 – транспорт;
 Y_9 – зв'язок;
 Y_10 – відпочинок і культура;
 Y_11 – освіта;

Y_12 – ресторани та готелі;
 Y_13 – різні товари та послуги;
 Y_14 – допомога родичам, іншим особам;
 Y_15 – купівля акцій, нерухомості, будівництво, капремонт, вклади до банків;
 Y_16 – інші витрати.

**Факторний аналіз грошових доходів
та сукупних ресурсів домогосподарств
за 2010 – 2017 рр.**

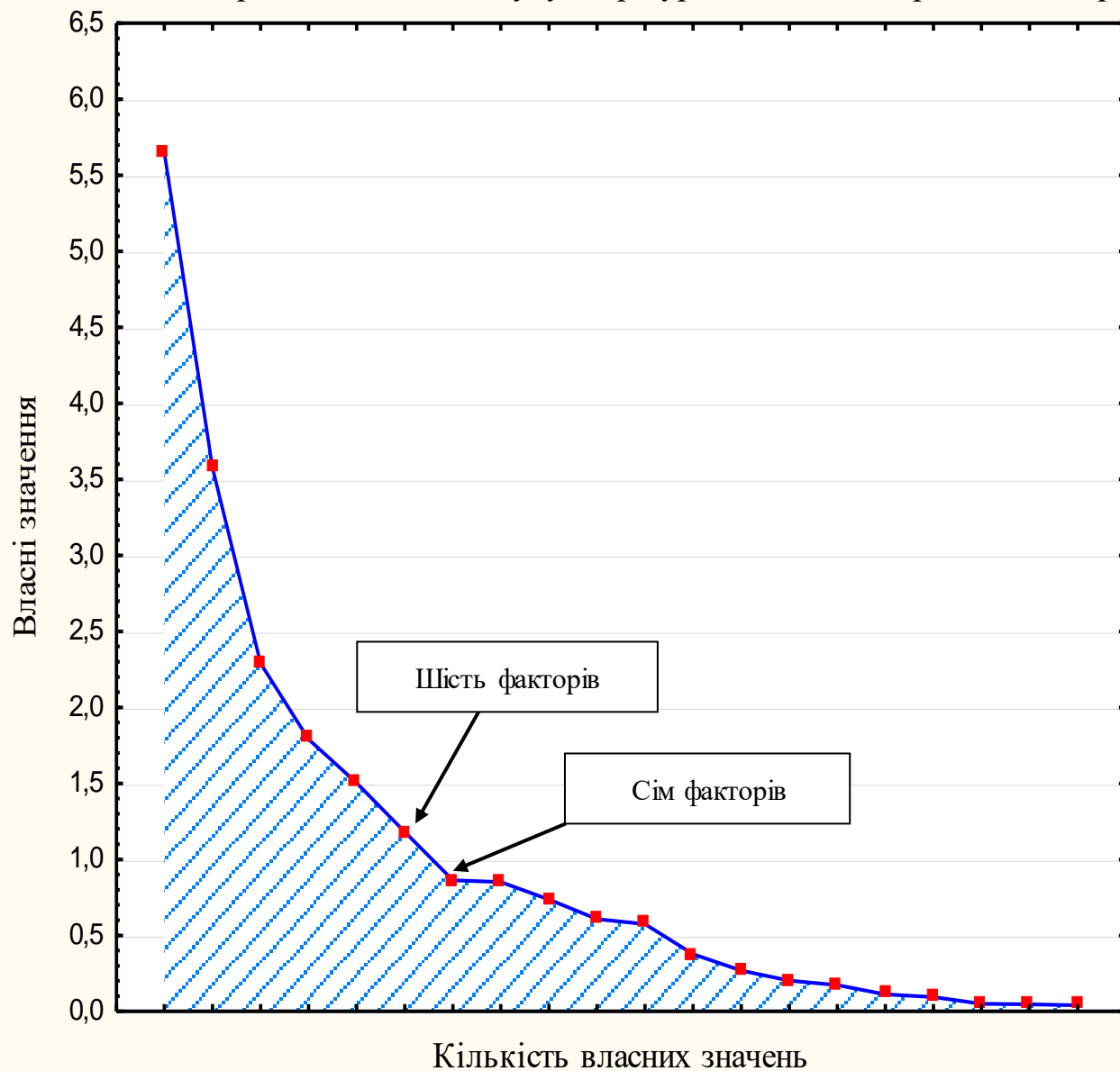

а

**Рис. В.1. Зображення графіка "каменистого осипу"
за 2010 – 2013 рр.**

Графік "каменистого осипу"

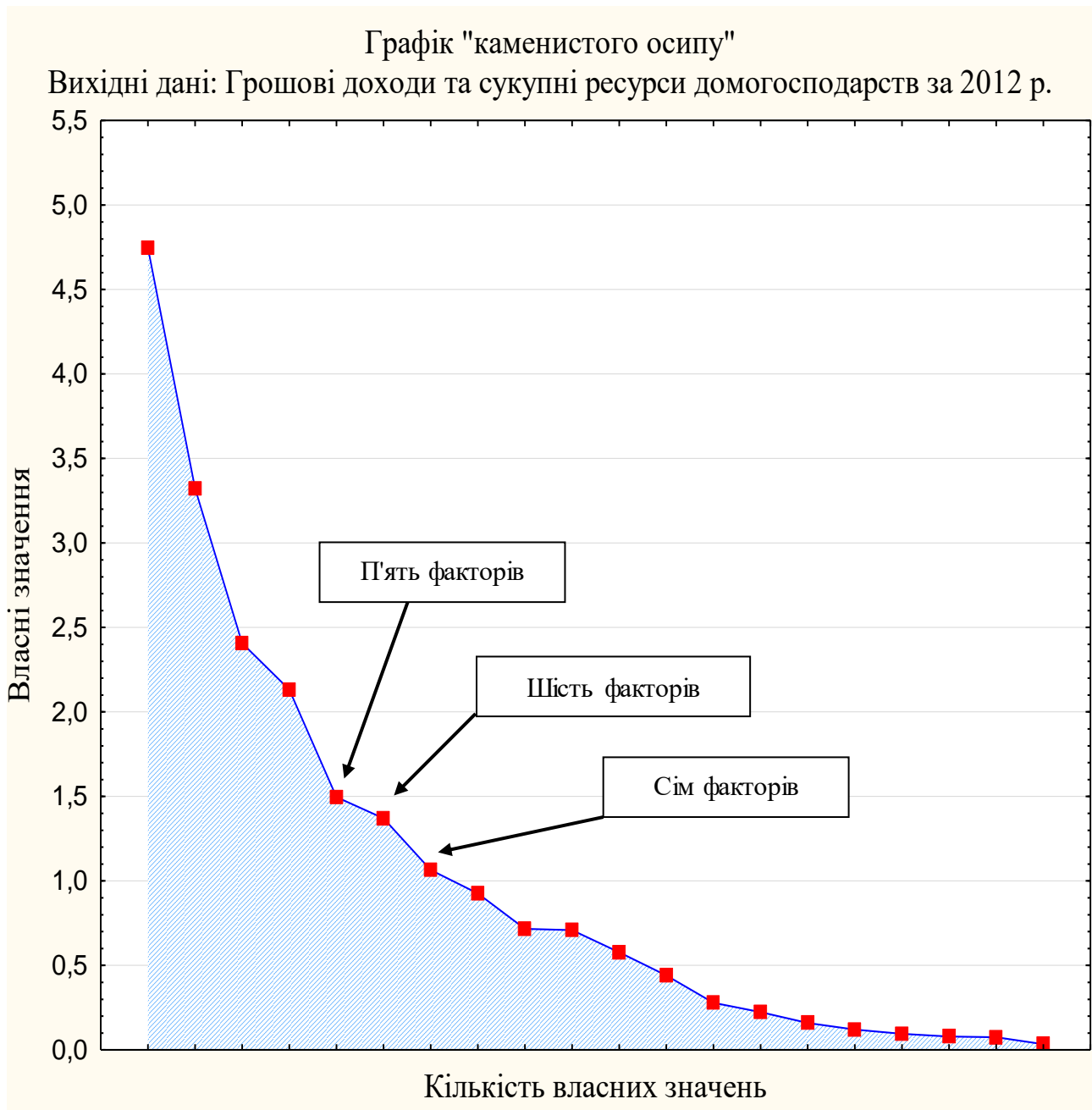
Вихідні дані: Грошові доходи та сукупні ресурси домогосподарств за 2011 р.

б

Продовження рис. В.1

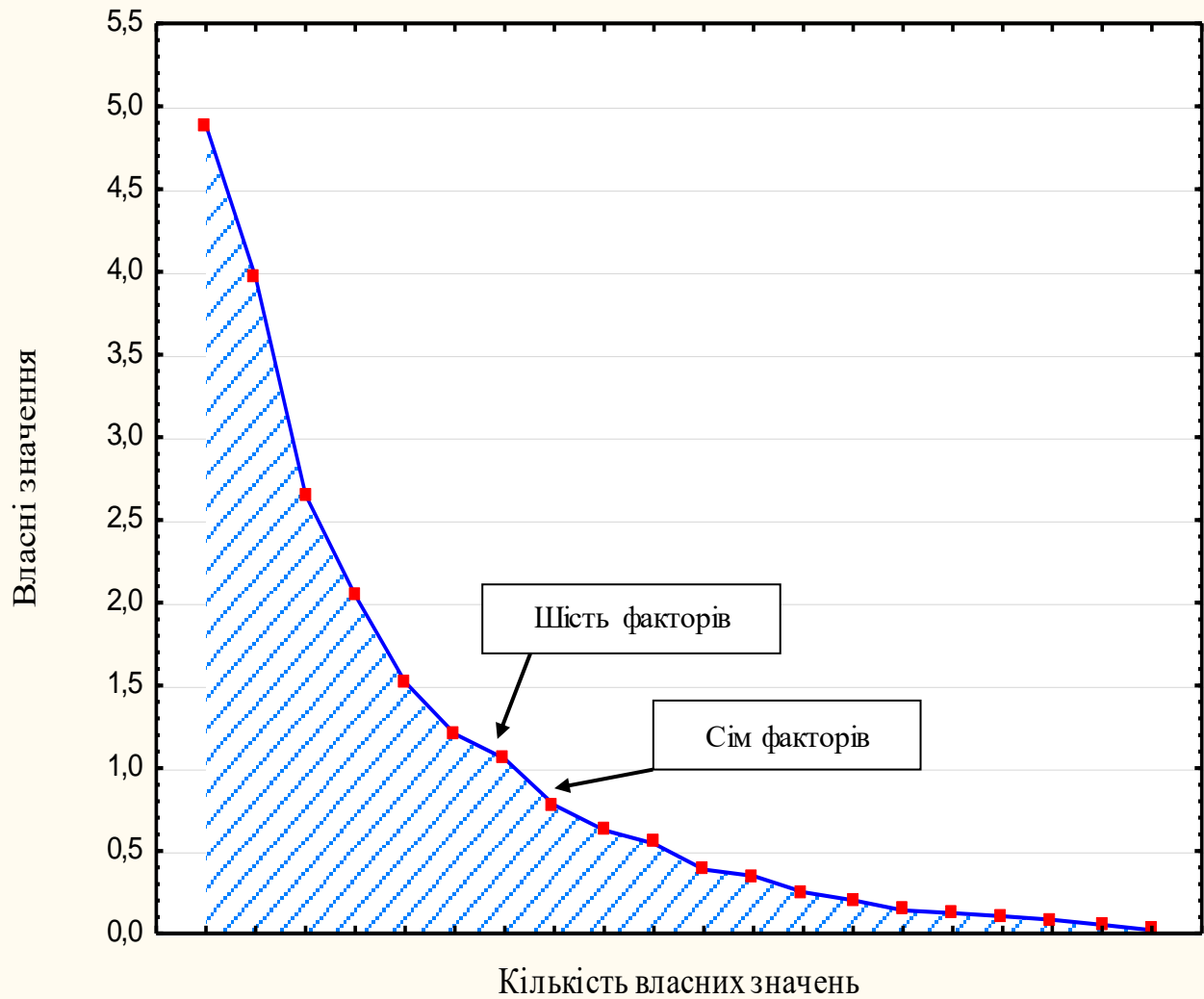

В

Продовження рис. В.1

Графік "каменистого осипу"

Вихідні дані: Грошові доходи та сукупні ресурси домогосподарств за 2013 р.

В

Закінчення рис. В.1

Variable	Factor Loadings (Varimax raw) (Spreadsheet) Extraction: Principal components (Marked loadings are >,700000)			
	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4
X1	0,194833	0,117487	0,887207	-0,012776
X2	0,537473	0,033180	0,694535	0,212227
X3	0,247668	0,089362	0,218560	0,765417
X4	-0,032173	0,750577	0,480524	-0,063297
X5	0,826416	-0,081808	0,136637	0,197307
X6	-0,029559	0,681317	0,521004	0,064236
X7	0,921348	-0,020630	0,141100	-0,086774
X8	0,257729	0,417123	0,549357	-0,066683
X9	0,386926	-0,080192	0,153230	-0,728257
X10	0,700984	0,274372	0,483743	-0,036429
X11	0,103685	0,713718	-0,106834	0,457899
X12	0,855984	-0,031304	0,423174	0,023210
X13	0,916135	0,078507	0,302125	0,110409
X14	0,765663	0,240384	0,366596	-0,093516
X15	0,545197	0,353226	0,515206	0,113747
X16	0,849465	0,058212	-0,241232	0,021730
X17	0,375035	-0,001514	0,784810	0,028698
X18	0,236519	0,117898	0,889923	0,056368
X19	0,284707	0,681164	0,559927	-0,013376
X20	0,900116	0,055722	0,411023	0,016110
X21	-0,041460	0,581535	-0,254734	-0,526862
X22	-0,048287	0,596290	-0,282999	0,062876
X23	0,797058	-0,012320	-0,035367	-0,381059
Expl.Var	7,544489	3,190624	5,193843	1,897509
Prp.Totl	0,328027	0,138723	0,225819	0,082500

Рис. В.2. Матриця факторних навантажень
(обертання методом біквартімакс вихідних).

Вихідні дані: сукупні витрати домогосподарств за 2009 р.

Таблиця В.1

Статистичні характеристики головних компонент за 2009 р.

Факторії	Власні значення	Частка загальної дисперсії, %	Кумулятивне власне значення	Кумулятивна дисперсія, %
Фактор 1	10,34754	44,98931	10,34754	44,98931
Фактор 2	3,56194	15,48671	13,90948	60,47602
Фактор 3	2,13714	9,29192	16,04663	69,76794
Фактор 4	1,77984	7,73843	17,82647	77,50637

Factor Loadings (Varimax normalized) (Spreadsheet6 Extraction: Principal components (Marked loadings are >,700000)				
Variable	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4
X1	-0,147198	0,784189	0,077708	0,402741
X2	0,315236	0,655652	0,404417	0,200475
X3	0,403911	0,087700	0,704883	0,013829
X4	-0,094697	0,021509	-0,008709	0,917454
X5	0,607707	0,454630	0,482339	0,002625
X6	-0,147846	0,223957	0,510847	0,527017
X7	0,683518	0,156642	0,270158	0,238130
X8	0,348625	0,481245	-0,171385	0,483272
X9	0,421802	0,720135	-0,222407	-0,183103
X10	0,590895	0,524528	0,239638	0,438232
X11	-0,000457	0,342971	0,696551	0,188763
X12	0,665286	0,609420	0,282482	0,158796
X13	0,592466	0,670206	0,249520	0,123288
X14	0,322946	0,549921	0,159043	0,548285
X15	0,522102	0,189765	0,025602	0,678418
X16	0,867528	0,034274	0,099731	-0,012967
X17	0,071343	0,810952	0,386601	0,191537
X18	-0,085429	0,793356	0,157662	0,395730
X19	0,211676	0,407566	0,285612	0,785315
X20	0,648403	0,626668	0,250768	0,289088
X21	-0,078880	0,030655	-0,746383	0,008385
X22	0,741854	-0,138609	-0,006774	0,049122
X23	0,531948	0,385259	-0,128123	-0,106082
Expl.Var	5,040401	5,651944	2,924853	3,582290
Prp.Totl	0,219148	0,245737	0,127168	0,155752

Рис. В.3. Матриця факторних навантажень
(обертання методом біквартімакс вихідних).

Вихідні дані: сукупні витрати домогосподарств за 2010 р.

Таблиця В.2

Статистичні характеристики головних компонент за 2010 р.

Факторії	Власні значення	Частка загальної дисперсії, %	Кумулятивне власне значення	Кумулятивна дисперсія, %
Фактор 1	10,62937	46,21467	10,62937	46,21467
Фактор 2	2,96276	12,88158	13,59214	59,09625
Фактор 3	1,91457	8,32420	15,50671	67,42046
Фактор 4	1,69278	7,35992	17,19949	74,78038
Сума	17,19949	74,78038	56,92770	247,51176

Вихідні дані для здійснення кластерного аналізу

Таблиця Г.1

Фрагмент вихідних даних для здійснення кластерного аналізу
сукупних доходів домогосподарств України за 2009 – 2017 рр. у %

189

Показники	Z1	Z2	Z3	Z4	Z5	Z6	Z7	Z8	Z9	Z10	Z11	Z12	Z13
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
АР Крим	54,50	7,20	0,10	0,00	21,10	0,50	0,30	0,10	4,90	0,80	0,10	0,50	1,80
Вінницька	39,00	5,90	0,30	0,60	22,70	0,70	0,50	0,20	5,70	5,80	0,10	2,40	5,80
Волинська	37,30	4,40	0,00	0,00	21,90	1,90	0,70	1,20	3,30	15,00	0,10	2,70	1,50
Дніпропетровська	51,40	5,60	0,10	0,00	22,70	0,70	0,50	0,20	4,20	2,70	0,20	1,10	3,90
Донецька	48,60	3,50	0,00	0,00	31,20	0,90	0,90	0,40	3,20	1,60	0,10	1,00	3,30
Житомирська	42,00	4,80	0,20	3,10	24,20	0,50	0,80	2,50	5,50	5,80	0,20	1,70	2,60
Закарпатська	34,40	17,30	0,10	0,00	17,90	0,40	0,20	0,30	6,40	10,10	0,10	1,30	4,10
Запорізька	47,40	4,10	0,00	0,00	25,10	0,80	0,60	0,60	4,50	3,60	0,20	1,10	2,40
Івано- Франківська	40,70	8,80	0,00	0,00	21,20	0,80	0,80	0,50	7,60	7,50	0,10	3,00	2,40
Київська	47,40	4,80	0,00	0,00	21,90	0,50	0,70	0,50	4,20	5,80	0,10	1,40	6,50
Кіровоградська	36,70	4,60	0,00	0,20	21,50	0,40	0,40	0,30	5,60	5,50	0,10	1,40	14,30
Луганська	46,80	3,60	0,00	0,00	30,00	0,80	0,90	0,30	4,90	2,70	0,10	1,40	3,10
Львівська	51,90	2,60	0,10	0,00	22,70	0,90	0,50	0,10	6,30	5,30	0,10	1,80	2,80
Миколаївська	46,00	8,00	0,10	0,30	20,70	0,70	0,40	0,30	5,50	4,10	0,10	1,80	3,60
Одеська	60,80	4,70	0,00	0,00	19,70	1,00	0,40	0,10	3,00	3,10	0,20	0,60	2,10

Закінчення додатка Г

Закінчення табл. Г.1

190

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Полтавська	39,00	5,30	0,20	0,00	24,90	1,20	1,20	0,60	4,00	9,90	0,10	2,10	2,40
Рівненська	40,60	4,70	0,00	1,00	20,80	0,30	0,40	0,80	3,20	12,40	0,10	3,20	2,10
Сумська	39,20	4,40	0,00	2,20	26,30	0,40	0,90	0,70	4,10	8,60	0,10	2,00	3,00
Тернопільська	37,30	1,50	0,00	0,00	18,60	0,90	0,60	0,60	7,50	9,80	0,10	2,20	12,30
Харківська	55,10	4,40	0,00	0,00	22,90	0,70	0,70	0,30	3,70	4,20	0,30	1,50	1,60
Херсонська	40,50	12,00	0,20	0,70	22,30	1,00	0,40	0,20	5,30	3,80	0,10	1,70	2,80
Хмельницька	40,80	4,80	0,30	0,00	22,10	0,40	0,70	0,20	6,30	7,50	0,10	2,00	4,10
Черкаська	39,00	6,40	0,00	0,00	22,70	0,30	0,50	0,60	7,90	6,60	0,10	2,70	4,20
Чернівецька	41,70	10,30	0,00	0,00	18,50	0,80	0,50	0,30	7,60	5,90	0,10	1,50	5,70
Чернігівська	34,00	4,50	0,20	0,00	27,50	0,40	0,90	0,70	4,30	9,40	0,20	2,30	4,90
м. Київ	64,90	3,30	0,00	0,00	13,20	1,00	0,50	0,20	5,40	0,10	0,50	1,40	7,00
м. Севастополь	56,20	3,30	0,00	0,00	26,90	0,80	0,50	0,50	4,80	0,40	0,20	0,60	2,20

Умовні позначення:

Z1 – оплата праці;
 Z2 – доходи від підприємницької діяльності;
 Z3 – доходи від продажу особистого й домашнього майна;
 Z4 – доходи від продажу нерухомості;

Z5 – пенсії;
 Z6 – стипендії;
 Z7 – субсидії, допомоги, пільги та компенсаційні виплати;
 Z8 – інші соціальні допомоги;
 Z9 – грошова допомога від родичів або інших осіб;

Z10 – вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель;
 Z11 – пільги безготівкові на оплату послуг транспорту, зв'язку;

Z12 – грошова оцінка допомоги продовольчими товарами;
 Z13 – використання заощаджень, позики, повернені домогосподарству борги.

Вихідні дані для розрахунку соціальної та економічної діяльності домогосподарств

Таблиця Д.1

Фрагмент вихідних даних для розрахунку соціальної діяльності домогосподарств у 2009 р.

191	Області	Показники												
		Кількість домогосподарств, тис. од.	Середній розмір домогосподарств, од.	Частка одноосібних домогосподарств	Частка домогосподарств із дітьми	Індекс забезпеченості сімейними лікарями	Середній розмір призначеної місячної пенсії, грн	Розмір середньої з/п, грн	Кількість домогосподарств, які отримують субсидію, од.	Рівень забезпеченості житлом	Рівень благоустрою житла	Кількість домогосподарств, які отримали житло з держфонду	Рівень наявності товарів довгострокового користування	Рівень забезпеченості приватними легковими автомобілями на 1 000 од. населення, шт.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	Вінницька	648,10	2,51	27,90	35,30	0,257	780,19	1 784	35 719	26,50	0,222	371	356,54	113
	Волинська	336,80	3,01	19,20	48,40	0,719	802,11	1 654	13 075	20,30	0,226	170	181,03	111
	Дніпропетровська	1 322,5	2,43	26,60	34,40	0,654	1 053,95	2 233	43 474	23,20	0,407	540	798,25	150
	Донецька	1 709,0	2,45	23,30	35,00	0,55	1 209,52	2 436	104 562	22,40	0,208	1 764	1 062,26	131
	Житомирська	497,20	2,55	27,20	38,00	0,6	823,94	1 787	28 174	24,40	0,200	221	289,64	126

Продовження додатка Д

Закінчення табл. Д.1

192

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Закарпатська	357,00	3,42	12,70	53,30	0,712	779,66	1 915	11 258	22,40	0,265	31	233,56	152
Запорізька	693,20	2,51	21,40	35,50	0,662	986,49	2 105	18 408	22,20	0,342	309	429,89	163
Івано-Франківська	451,60	3,01	21,90	47,10	0,751	820,10	1 808	12 755	23,10	0,227	195	257,06	93
Київська	638,90	2,66	24,40	37,50	0,601	906,87	2 322	29 387	30,60	0,423	309	367,88	177
Кіровоградська	431,00	2,34	28,60	33,00	0,66	829,15	1 833	29 559	24,30	0,282	161	238,02	120
Луганська	928,60	2,40	25,80	35,90	0,64	1 146,75	2 142	30 463	23,60	0,217	1 150	582,13	140
Львівська	821,30	3,04	17,30	45,20	0,625	857,14	1 944	24 789	20,80	0,333	207	499,11	105
Миколаївська	451,30	2,59	19,70	39,30	0,647	883,10	2 174	8 629	21,60	0,315	239	280,87	116
Одеська	840,80	2,66	21,40	39,20	0,448	884,25	2 317	15 248	22,10	0,374	290	496,19	112
Полтавська	613,00	2,42	28,10	32,70	0,654	888,32	2 053	27 330	24,60	0,324	220	349,59	130
Рівненська	377,80	3,00	17,40	47,40	0,746	799,80	1 984	12 256	20,90	0,250	134	233,31	89
Сумська	453,80	2,49	20,30	34,70	0,569	835,61	1 857	46 733	23,00	0,274	196	261,95	116
Тернопільська	362,00	2,97	22,30	46,90	0,691	735,95	1 695	13 906	22,70	0,333	52	208,64	113
Харківська	1 038,00	2,47	24,60	33,70	0,697	913,36	2 130	57 676	22,60	0,383	526	676,97	137
Херсонська	408,10	2,65	21,70	37,00	0,609	838,88	1 744	17 480	23,10	0,363	84	233,32	138
Хмельницька	494,70	2,67	25,60	39,40	0,726	778,92	1 807	25 904	24,60	0,274	178	278,44	106
Черкаська	533,20	2,41	23,80	34,60	0,637	832,74	1 768	31 591	26,20	0,293	144	306,06	137
Чернівецька	305,90	2,91	11,20	51,20	0,53	768,78	1 816	9 341	22,30	0,211	111	181,19	108
Чернігівська	462,20	2,37	27,00	33,70	0,558	811,85	1 636	22 361	25,30	0,265	343	263,75	98

Фрагмент вихідних даних для розрахунку економічної діяльності домогосподарств 2009 р.

193

Області	Показники																						
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	
Вінницька	39,0	5,9	6,30	3,5	0,369588	54,5	7,3	1,2	2,7	4,8	19,4	5 184,1	1,051023	60,10	46	2,49	56,9	4,3	43,10	4,1	0,210	102,3	
Волинська	37,3	4,4	8,90	1,5	0,177096	60,1	9,8	0,6	2,8	1,7	21,1	4 191,0	1,139202	67,70	47	2,76	57,4	4,0	22,50	3,4	0,200	101,8	
Дніпропетровська	51,4	5,6	19,60	4,2	0,526316	48,1	11,0	1,3	3,3	4,1	20,8	24 085,0	1,12239	70,90	71	2,08	59,3	2,4	35,40	6,3	0,220	103,2	
Донецька	48,6	3,5	6,30	1,8	0,198675	51,6	10,7	0,7	2,9	4,0	19,1	17 490,0	1,094621	68,40	55	2,18	57,3	1,9	55,70	8,2	0,230	103,3	
Житомирська	42,0	4,8	17,10	2,2	0,238095	52,5	6,5	1,2	3,1	6,8	18,7	3 934,0	1,086299	62,60	51	2,58	58,3	4,3	24,00	3,2	0,250	101,9	
Закарпатська	34,4	17,3	40,60	6,6	0,746606	51,4	6,3	1,0	2,6	5,9	21,1	5 934,0	1,067466	83,30	57	2,33	56,9	3,4	23,00	3,0	0,230	102,7	
Запорізька	47,4	4,1	8,20	7,5	0,893921	44,8	11,1	1,2	3,4	7,4	20,0	8 218,0	1,069205	68,10	77	2,23	58,6	3	47,30	3,8	0,230	102,9	

Продовження додатка Д

Закінчення табл. Д.2

194

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23
Івано-Франківська	40,7	8,8	6,10	1,7	0,187019	47,7	7,7	1,5	3,5	2,2	25,0	5 059,0	1,042448	74,50	57	2,29	51,9	4,1	49,00	2,6	0,230	103,1
Київська	47,4	4,8	16,10	4,6	0,534884	49,5	9,2	1,2	3,7	4,4	25,8	54 887,0	1,116391	67,50	76	2,23	57,7	2,5	11,80	2,2	0,240	101,5
Кіровоградська	36,7	4,6	8,40	2,6	0,307692	45,5	8,6	1,1	4,2	2,8	20,2	2 824,0	1,15663	58,40	55	2,65	56,2	4,6	34,30	3,7	0,230	102,1
Луганська	46,8	3,6	25,60	6,0	0,784314	50,5	9,5	1,5	4,0	6,0	18,8	5 637,0	1,107238	67,30	49	2,19	56,7	2,3	29,60	5,6	0,260	103,1
Львівська	51,9	2,6	3,20	1,0	0,110011	55,0	9,3	1,1	3,1	1,9	20,9	10 850,0	1,098582	73,20	79	2,41	57,2	3,4	30,90	5,7	0,230	103,8
Миколаївська	46,0	8,0	8,70	7,0	0,786517	47,3	8,0	1,3	3,0	6,9	20,8	5 681,0	1,051105	73,30	71	2,13	58,2	4,2	38,50	2,2	0,240	102,7
Одеська	60,8	4,7	8,10	3,9	0,440181	57,3	10,4	1,7	2,0	3,8	17,0	23 770,0	1,208379	74,30	88	2,27	56,9	2,1	34,90	5,8	0,250	103
Полтавська	39,0	5,3	18,90	3,0	0,322581	54,2	10,4	1,0	3,4	3,4	19,9	4 992,0	1,115598	61,80	63	2,49	56,7	4,4	22,50	3,4	0,270	102,6
Рівненська	40,6	4,7	7,00	2,5	0,301932	58,4	7,4	0,9	3,0	2,2	19,4	3 816,0	1,097229	70,00	46	2,49	55,5	5,2	28,70	2,6	0,200	102,9
Сумська	39,2	4,4	0,60	3,6	0,443896	52,1	9,3	1,2	2,5	6,4	18,0	3 090,0	1,107843	61,90	52	2,39	55,5	4,0	63,50	3,5	0,220	102,4
Тернопільська	37,3	1,5	3,90	2,2	0,260664	51,9	9,1	1,6	4,1	2,8	22,2	3 324,0	1,141561	62,30	44	2,82	52,9	6,6	58,00	3,6	0,240	102,5
Харківська	55,1	4,4	6,20	2,9	0,391892	51,4	11,2	0,8	2,7	2,8	22,8	15 680,0	1,098241	74,60	83	1,95	58,5	2,6	71,70	4,9	0,210	102,7
Херсонська	40,5	12,0	3,00	0,9	0,098793	55,3	10,2	1,1	3,4	1,9	19,4	4 621,0	1,168603	70,80	57	2,37	57,9	4,0	50,60	4,4	0,240	103,2
Хмельницька	40,8	4,8	19,20	5,2	0,577778	48,3	6,7	1,9	3,1	6,0	18,2	5 108,0	1,096576	63,40	48	2,42	58,5	3,7	26,80	3,5	0,240	102,5
Черкаська	39,0	6,4	6,50	2,4	0,284698	49,4	8,4	1,6	4,5	2,9	20,6	4 087,0	0,922453	62,80	55	2,36	57,3	5,2	70,20	2,7	0,250	102,9
Чернівецька	41,7	10,3	13,30	7,0	0,830368	45,9	8,0	1,9	3,2	8,8	21,6	3 950,0	1,069959	77,50	50	2,17	56,5	4,9	22,30	1,9	0,240	102,7
Чернігівська	34,0	4,5	12,00	5,2	0,605355	49,6	8,5	1,2	3,5	4,9	17,3	2 605,0	0,997074	60,20	52	2,42	58,3	3,8	39,90	2,4	0,230	103,4

```
#map {
  width:1200px;
  height:820px;
}

.point {
  position:absolute;
  display:none;
  padding:10px 15px;
  background:rgb(243, 175, 48);
  font-size:14px;
  font-weight:bold;

  /* Скругленные углы CSS3 */
  -moz-border-radius:8px;
  -webkit-border-radius:8px;
  border-radius:8px;
}

.point .close {
  display:block;
  position:absolute;
  top:-10px;
  right:-10px;
  width:24px;
  height:24px;
  text-indent:-9999px;
  outline:none;
  background:url(../img/close.png) no-repeat;
}
```

Рис. Д.1. Фрагмент коду моніторингової мапи України

Зміст

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичне підґрунтя діяльності домогосподарств у сучасних умовах.....	5
1.1. Сутнісно-змістовна характеристика домогосподарства та сім'ї, їхнє співвідношення	5
1.2. Сутність формування нової економіки та її вплив на діяльність домогосподарств.....	21
1.3. Теоретичні засади моніторингу діяльності домогосподарств України	37
Розділ 2. Аналіз діяльності домогосподарств в Україні	55
2.1. Структурний аналіз доходів та витрат домогосподарств України	55
2.2. Моніторинг соціально-економічної діяльності домогосподарств за регіонами	76
2.3. Формування бюджету домогосподарств (за балансовим методом)	90
Розділ 3. Організаційне та науково-методичне забезпечення моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств	107
3.1. Методичний підхід до кількісного оцінювання рівня соціально-економічної діяльності домогосподарств.....	107
3.2. Науково-практичні рекомендації щодо використання соціального підприємництва в діяльності домогосподарств.....	122
3.3. Розроблення методичного підходу до моніторингу соціально-економічної діяльності домогосподарств України	136
Висновки	153
Використана література	155
Додатки	179

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Гончарова Світлана Юріївна
Буряк Ірина Володимирівна

МОНІТОРИНГ
ДІЯЛЬНОСТІ ДОМОГОСПОДАРСТВ
У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Монографія

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Відповідальний за видання *Н. Л. Гавкалова*

Відповідальний редактор *О. С. Вяткіна*

Редактор *О. Г. Доценко*

Коректор *О. Г. Доценко*

План 2021 р. Поз. № 3-ЕНВ. Обсяг 197 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.